

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΛΕΥΚΟΣΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΖ'

ΙΟΥΝΙΟΣ, 1952

ΑΡ. 204

ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ

Είμαι ένας ξένος, στή γῆς πού φυτρώνω.
Δέν ἔχω μάνα κι' ἀδελφό,
δέν ἔχω ἕνα δέντρο νά μοῦ χαρίσει τή σκιά του,
νά ψιθυρίσει «εὐχαριστῶ» ἢ πράσινη φορεσιά του,
νά ξεκουράσει κἀν ἕνα πουλι
τῆς σκέψης μου στά κλώνια του.

Ἔδῶ εἴμ' ἕνας ξένος
μέσ τούς ξένους.
Μόνο οἱ βροχές σέρνουν τὰ θήματά τους
—ρυθμικά—στό πλάι τοῦ ἴσκιου μου
καί βρέχουνε τὸ πρόσωπο τῆς σκέψης.
Τὰ δάση τῶν κροτάφων μου γυμνώθηκαν
ἀπὸ τὴ φλόγα τοῦ Ἔρωτα
κι' ἀπὸ τὴ μπόρα τῆς ἀναμονῆς γιὰ τὴν Ἀγάπη.

Τὸ ξένο ἀνάμεσα στοὺς ξένους
ποιὸς θὰ τόνε φιλοξενησε;

Ἔδῶ οἱ ἀνοιξες γυρίζουν καί ξαναγυρίζουν κάθε χρόνο.
Μόνο γιὰ τούς ξένους
ἐδῶ γίνεται ἡ σιωπὴ
—πέτρα, στὴν πέτρα ἀπάνω τῆς καρδιάς.
Κι' ἐδῶ πού δέν ξαναγυρνᾶ τὸ χτεσινὸ τὸ δεῖλι
καί κλαίει τὸ ροδοχάραμα τὸν πόνο τῆς βραδυᾶς,
μοῦστειλές ἄλλο μῆνυμα,
μιὰ μυρωδιὰ καινούργιας Ἀνοιξης.
Κι' ἕνα καινούργιο ἄνθισμα
τὸ μῆνυμά σου φέρνει μου
στά ξεραμένα τοῦ χειμῶνα κλώνια τῆς καρδιάς.

Ἔτσι ξεκλείδωσες τὴ σκέψη μου,
ξεκούρασες τὴ μοναξιά μου
ἀπὸ τὴν ἀποστήθιση τῆς πίκρας.
Θὰ ξαναγράψω καλλιγραφικὰ
μέσ τὸ τετράδιο τοῦ μυαλοῦ
τὴ λάμψη τῆς ἀπόφασης.

Θὰ ξανάρθω κοντά σου —ὅπως πάντα—
ὅπως ὁ ἥλιος κάθε πρωί,
μὲ τὰ ρόδινα θήματα τῆς αὐγῆς,
μὲ τὰ τριαντάφυλλα τῆς δύσης,
μὲ τίς ἐλπίδες τῶν πράσινων κάμπων,
μὲ τὸ χαρούμενο κελάδισμα τῶν ἀνοιξιάτικων πουλιῶν.

Θὰ μεγαλώσω τὰ θήματα τῆς χαρᾶς.
Τὶ κι' ἂν χωρὶς νά θέλω ἀργοπορῶ:

Μὲ σταματοῦν ὅλα τ' ἀστέρια νὰ τ' ἀποχαιρετήσω
 —τ' ἄγνωστὰ μου ἀστέρια—τῆς συντροφιάς τοῦ πόνου.
 Μὲ σταματᾶ κι' ἡ "Ἀνοιξη ποῦ θάφει,
 χιλιάδες κάμπους παπαροῦνες,
 νὰ στάζουν αἶμα ἀπὸ τὰ χεῖλη τους
 κι' ἀμφιβολία θολή.
 Κ' ἡ "Ἀνοιξή σου, ποῦ μὲ προσκαλεῖ,
 ἢ ἴδια κόβει μου τὸ δρόμο.

Ὡς τώρα ἔμενα μονάχος
 μὲ τὸν ἑαυτὸ μου,
 δίχως ἄλλο πιστὸ σύντροφό μου,
 στὶς ἀμφιβολίες τῶν πόθων
 καὶ στὴ σκονισμένη σκέψη τοῦ μυαλοῦ.

Τώρα θ' ἀνοίξω τὰ παράθυρα τῆς καρδιάς μου
 νὰ μυρίσουν οἱ πόθοι μας ἀνοιξη,
 ν' ἀντικρύσει μὲ θάρρος, τὸν ἥλιο τὸ μυαλό μου,
 ν' ἀνασάνω τὸ φῶς τὸ λαμπρὸ
 καὶ νὰ μεθύσω ἀπ' τὸ ποτήρι τῆς χαρᾶς.

Θέλω ν' ἀνοίξεις τίς ζεστὲς φτεροῦγες
 τῆς ἀγκάλης σου
 νὸ γύρω ν' ἀποκοιμηθῶ
 κάτω ἀπὸ τὰ δάση τῶν βλεφάρων σου.

Τι ἄλλο ἀπομένει! . . .
 Πῶς νὰ σέ προσφωνήσω;
 Ἄστέρι τ' οὐρανοῦ τῆς ψυχῆς μου;
 Ἦλιε λαμπρὲ τῆς μέρας μου;
 Τι ἄλλο
 Θὰ μὲ πάρεις ἀπ' τὸ χέρι
 ν' ἀνέβουμε ψηλὰ στὸ διάφανο τὸ μονοπάτι τῶν συννέφων
 κι' ἄσπροι πόθοι,
 φτεροῦγες γλάρων θὰ μᾶς συνοδεύουν.

Ἄκουω τῆ χαρὰ καὶ τὸ θόρυβο τῆς μυρωδιάς,
 τὴν ὥρα ποῦ σκορπιέται
 ἀπ' τοὺς μικροὺς ἀνθοὺς ποῦ σκιάζουν
 στὰ λουλούδια κι' ὅλα τὰ δέντρα τοῦ κήπου.

Ἄκουω τὴν καρδιά μου, ποῦ σέρνει τὰ θήματά της
 σ' ὅλη τὴν ἔχταση τοῦ δρόμου
 ποῦ φέρνει κοντά σου. . . .
 Ὅλοι τῆς καρδιάς μου οἱ δρόμοι
 φέρνουν κοντά σου.

ΜΙΚΗΣ Α. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Χ Α Ρ Α Υ Γ Η

Ἀνοίξετε, ἀνοίξετε, θαμπὲς τοῦ Μύθου θύρες,
 θαθὺς ὁ θρὸς ἀπλώθηκε τῶν δέντρων, θείες οἱ λύρες
 μὲς τῆς σιωπῆς τὰ ἠσκιώματα, στοῦ ξάγναντου τὰ πλάτη
 ποῦ ξεστρατίζει φιδωτό, πανάρχαιο μονοπάτι.
 Ὁ μέγας Θεὸς γεννήθηκε μὲ τὰ παρθένα στήθια,
 κι' ἐτάνυσε τὸ ἀλύγιστο τῆς πλάσης τόξο, πλήθια,
 π' ἀναπετάσαν ἄξαφνα τριγύρω περιστέρια
 κι' ἀντήχησε τὸ θέλος του ψηλὰ μέσα στ' ἀστέρια!

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Α Π Ο Ψ Ε Ι Σ

ΜΕΡΙΚΑ ΕΡΓΑ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝ

Ὁ ἐρχομὸς τῆς κ. Ἀθηνᾶς Ταρσοῦλη, ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τῆς «Παγκυπρίου Ἐνώσεως Γυναικείων Ὄργανώσεων», κί' ἡ ἀνάθεση σ' αὐτὴν συγγραφῆς βιβλίου γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ τὴ λαογραφία τῆς Κύπρου ἀποτελοῦν εὐδαίμονες ἐνδείξεις γιὰ μιὰ κάπως πιὸ ὑπεύθυνη καὶ σοβαρὴ ἀντιμετώπιση τῶν πνευματικῶν προβλημάτων, πού παρουσιάζει ὁ τόπος μας.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς τὰ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα δὲν ἔλειψαν ποτὲ ἀπὸ τὸ νησί, πού μὲ πίστη συνεχίζει μιὰν πανάρχαιη παράδοση, ἐμπλουτισμένη ἀπὸ τίς πιὸ ψηλές καὶ ἠθικὲς ἔννοιες καὶ τίς πιὸ ἐκλεπτυσμένες αἰσθητικὲς ἀντιλήψεις. Μὰ ἡ παράδοση αὐτή, πού κύριος φορέας τῆς εἶναι ὁ λαός, εἶτε δὲν ἐκτιμήθηκε καὶ δὲ μελετήθηκε ὅσο ἔπρεπε αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν, εἶτε δὲν εἶχε τὴν πρέπουσαν ἀπήχηση στὸν «ἐντεχνο» λόγο καὶ στὶς γενικώτερες πνευματικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ τόπου. "Ἄν ἐξαιρέσουμε τὴν ἐργασία μερικῶν πνευματικῶν ἰδρυμάτων, κί' ἰδιαίτερα τῆς «Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν» καὶ τοῦ «Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου», πού κατάβαλαν εὐσυνειδητὲς προσπάθειες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση, τὴ μελέτη καὶ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἱστορικοῦ καὶ πνευματικοῦ μας βίου, ὅλες οἱ ἄλλες πνευματικὲς μας ἐκδηλώσεις, εἶτε ὑπῆρξαν σπασμωδικές, εἶτε στηρίχτηκαν ἀποκλειστικά ἐπὶ ἀτομικῆν, ἰδιωτικῆν πρωτοβουλία, πού οὔτε τὴ δύναμη, οὔτε τὸν καιρὸ, οὔτε τὰ μέσα εἶχε νὰ τίς προωθήσει καὶ νὰ τίς προαγάγει στὸ σημεῖο πού ἔπρεπε. "Ἄς μὴ ξεχνοῦμε πὼς ὁ περισσότεροι πνευματικοὶ ἀνθρωποὶ εἶναι ἄπλοιοι βιοπαλαιστὲς πού κλέβουν ἀπὸ τὸ χρόνον τῆς ἀνάπαυσής τους λίγες ὥρες γιὰ νὰ τίς ἀφιερῶσιν στὴ συγγραφή ἢ τὴ μελέτη.

"Ἐτσι, λοιπόν, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου σωρεύτηκαν ἀλλεπάλληλα προβλήματα κί' ἀνάγκες κάθε λογῆς—ἱστορικὲς, λαογραφικὲς, καλλιτεχνικὲς, γεωκώτερες ἐπιστημονικὲς—πού μάταια περιμένουμε τὴ θεραπεία τους:

Ἡ ἱ σ τ ο ρ ί α, ἡ γενικὴ ἐπιστημονικὴ ἱστορία τοῦ νησιοῦ, περιμένει ἀκόμη τὸ συγγραφέα τῆς. (Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἡ συμβολὴ τῶν ξένων ὑπῆρξεν ἀξιόλογη, παρὰ τίς ἐπιφυλάξεις πού οἱ "Ἕλληνες διατηροῦμε ἀπέναντι ὀρισμένων σημείων τοῦ ἔργου μερικῶν ἀπὸ αὐτοῦς. Ἄναφέρουμε ἰδιαίτερα τὴν ἐργασία τοῦ Sir George Hill).

Ἡ λ α ο γ ρ α φ ί α μας περιμένει ἀκόμη τὸν ἀνθρωπο πού θὰ τὴ μελετήσῃ στὸ σύνολό τῆς, θὰ προβῆ στὴ δημοσίευση τοῦ τεράστιου ὕλικου, πού μένει ἀκόμη ἀνέκδοτο, καὶ θὰ μᾶς δώσει τὰ πορίσματά του μὲ τὴν ἐπίσημη γλώσσα τῆς ἐπιστήμης.

Τὰ ἔργα τῆς λ α ἰ κ ῆ ς μας τ ἔ χ ν η ς καταστρέφονται καὶ ἐξαφανίζονται λίγο-λίγο, εἶτε φυγαδεύονται ἐπιτήδεια στὸ ἐξωτερικό. (Ἀξιόλογη εἶναι ἡ προσπάθεια πού καταβάλλει γιὰ τὴ διάσωσή τους ἡ Ἐταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν, πού ἱδρύσε καὶ τὸ Μουσεῖο Λαϊκῆς Τέχνης, ἀλλὰ τὰ μέσα τῆς εἶναι τόσο περιορισμένα πού χρειάζεται σοβαρὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση γιὰ νὰ ἐπιτύχει πλέρια τὸ σκοπὸ τῆς).

Πολύτιμοι ἱστορικοὶ καὶ καλλιτεχνικοὶ θησαυροὶ τοῦ νησιοῦ μας, μνημεῖα ἀρχιτεκτονικά, τοιχογραφίες, ψηφιδωτά, φορητὲς εἰκόνες, καταρρέουν καὶ φθείρονται. (Πρέπει νὰ ἐξαρθῆ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τῶν ἄλλων Ἐθνῶν, πού χορηγοῦν σημαντικὰ ποσὰ γιὰ τὴ διατήρηση, ἰδίως, τῶν Βυζαντινῶν μας μνημείων, καὶ πού προσκάλεσαν γιὰ τὴ μελέτη τους τὸν καθηγητὴ Σωτηρίου, ὁ ὁποῖος ἐξέδωσε πρὶν λίγον καιρὸ τοὺς πίνακες τοῦ σοβαροῦ ἔργου πού ἐτοιμάζει γιὰ τὰ μνημεῖα αὐτά. Ἄλλὰ τὸς πράγματα μένουν ἀκόμη νὰ γίνου' πού, ἂν δὲν γίνου, θὰ χαθοῦν, δυστυχῶς, ἀνεπανόρθωτα ἀνεκτίμητοι θησαυροὶ τῆς προγονικῆς ἱστορίας μας).

Β ι β λ ι ο θ ῆ κ ε ς, ἂν ἐξαιρέσουμε δυὸ τέτοια σοβαρὰ ἰδρύματα τῆς Λευκωσίας κί' ἓνα—δυὸ ἄλλα τῶν λοιπῶν πόλεων, δὲν ἔχουμε. Ἡ ὕπαιθρος μένει ὀλότελα ἐγκαταλειμμένη, χωρὶς βιβλία, χωρὶς σοβαρὰ ἀναγνωστήρια,

χωρίς έστίαν πνευματική. Ἡ βιβλιοθήκη εἶναι ὁ μεγαλύτερος παρορμητῆς στὸν πνευματικὸ βίον τῶν λαῶν. Χωρὶς βιβλιοθήκης ὁ λαὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἐξυπηρετήσῃ θετικὰ τὶς ἀνάγκες του—ὕλικές καὶ πνευματικές—νὰ συνειδητοποιήσῃ τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του καὶ νὰ διαμορφώσῃ ἐλεύθερα τὸν πνευματικὸ βίον του.

Θέατρο ἔχουμε, τόσο μόνο, ὅσο μᾶς προσφέρουν οἱ θίασοι ποὺ ἐπισκέπτονται τὸ νησί. Κι' ἂν οἱ θίασοι αὐτοὶ εἶναι καλοὶ, τὸ κέρδος εἶναι, βέβαια, σημαντικό. Μὰ ὅταν συμβαίνει τὸ ἀντίθετο—καὶ πολὺ συχνὰ συμβαίνει αὐτό—ἡ ζημία εἶναι ἀνεπανάρθωτη. Προσπάθειες γιὰ τὴν ἴδρυση τοπικοῦ θεάτρου δυστυχῶς δὲν ἐτελεσφόρησαν. Καὶ δὲν ἐτελεσφόρησαν, γιατί στηρίχτηκαν πάντα στὴν ἀτομική, τὴν ἰδιωτική πρωτοβουλία.

Ὁ καλλιτεχνικός μας κόσμος μένει ἀπομονωμένος, χωρὶς καμμιά ἀξιόλογη συμπάρασταση καὶ ἐνίσχυση. Ἡ μουσική μας κίνηση καὶ ζωὴ ἐγκαταλείφθηκε ὀλίγετα στὰ χέρια μερικῶν εὐσυνείδητων ἀτομῶν, ποὺ κυριολεκτικὰ παλεύουν γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ παράδοση. Οἱ ζωγράφοι μας, ἐλάχιστοι, ἂν ὄχι καμμιά, ὑποστήριξη βρίσκουν καὶ κινοῦνται σ' ἓνα περιβάλλον ποὺ δὲν ἐσυνήθισε ἀκόμη νὰ ἐκτιμᾷ σὰν σοβαρὴ ἐκδήλωση τοῦ πολιτισμοῦ μας τὸ ἔργο τους.

Καὶ πόσα ἄλλα τέτοια θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε! Κι' ὅμως ὅλα αὐτὰ εἶναι δυνατὰ νὰ διορθωθοῦν μὲ λίγη περισσότερὴ ἀγάπη, κατανόηση καὶ προπάντων συνεργασία τῶν ὑπευθύνων παραγόντων καὶ ὀργανώσεων τῆς Κύπρου.

Γιαυτὸ χαιρετίζουμε τὴν ἀφιξη τῆς κ. Ταρσούλη—ἡ ὁποία μὲ τὰ πλοῦσια λογοτεχνικά της χαρίσματα θὰ δώσει ἀσφαλῶς ἓνα λαμπρὸ ἔργο ἱστορικῶν καὶ λαογραφικῶν ἐντυπώσεων ἀπὸ τὸ νησί—καὶ περιμένουμε νὰ δοθῇ ἀνάλογη προσοχὴ καὶ στοὺς ἄλλους τομεῖς ποὺ ἐθίξαμε πιὸ πάνω, καὶ στοὺς ὁποίους—ὅταν ἐξασφαλισθοῦν τὰ μέσα—μποροῦν νὰ παράσχουν πολὺτιμες ὑπηρεσίες ξεχωριστοὶ διανοοῦμενοι καὶ καλλιτέχνες καὶ ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Σ Ο Ν Ε Τ Ο

III

Ἀιθέρασμος στὶς φλέβες μέσα τὸ αἷμα
καὶ τῶν κυττάρων νάρκωση βαθιὰ μου,
ἀρμῶν σπασμοί, κρουστὲς φωνὲς στ' ἀφτιά μου,
θαυπὶ γυαλὶ στὰ μῦτια μου τὸ βλέμμα...

Ὀνειροφαντασιᾶς νογῶ τὸ ψέμα
καὶ σαδισμού γητιά ζεῖ στὴν καρδιά μου,
ἀντρείκλα τὰ πράματα μπροστὰ μου
σὲ κάθε μιὰ μου προσταγὴ καὶ γνέμα...

Καὶ πῶς τρεκλίζω, ξόανο στὸ δρόμο
καὶ στῆς χαρᾶς τ' ἄλωνι γλεντοκόπος,
χωρὶς δεσμά καὶ ξένος ἀπ' τὸ Νόμο...

Πατρίδα μου τῆς ξεγνιασιᾶς ὁ τόπος,
κ' ἓνα καράβι λαχταρῶ νὰ φτάσει,
σ' ἐξώκοσμο λιμάνι νὰ μὲ μπάσει!...

ΤΩΝΗΣ ΜΕΛΑΣ

ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ Ο ΣΟΛΩΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ

Σίγουρα τὰ Προλεγόμενα, πού ἔγραψε ὁ Πολυλάς στήν πρώτη ἐκδοση τοῦ Σολωμοῦ ἐδῶ καί 100 περίπου χρόνια, μένουσιν ὄχι μόνο ἡ πιό ἀπαραίτητη ἀλλά καί ἡ πιό φωτισμένη ἀπό κάθε ἄλλη εἰσαγωγή, πού θά μπορούσε νά γραφθῆ γιά τόν ἄνθρωπο καί γιά τὸ ἔργο του. Σ' αὐτὴ μᾶς δίνεται ἡ δυνατώτερη κατανόηση τῆς ἰδιαίτερης σημασίας, πού ἔχει γιά τὸν ἑλληνισμό ἡ ποίηση τοῦ Σολωμοῦ. Ἐπειδὴ ἔζησε μέσα στὸ ἴδιο περίπου κλίμα μὲ τὸν ποιητὴ καί συναναστράφηκε μαζί του πνευματικά καί μπόρεσε νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ὅλη πνευματικὴ του πορεία, νόμιζε χρέος του νὰ τὴν παρουσιάσῃ κι' αὐτὴ καί τὸ ἔργο του καί τὸν ἄνθρωπο, καλόβολο ἴσως μὰ ὄχι μεροληπτικά. "Ὅσο πιό πολὺ ἐμβαθύνουμε σήμερα στὴ μελέτη τοῦ Σολωμοῦ, τόσο περισσότερο καταλαβαίνουμε τὴν ἀλήθεια καί τὴν ἀξία τῶν Προλεγόμενων τοῦ σεμνοῦ ἐκείνου φίλου τοῦ Ποιητῆ. Τώρα μόνις καταλαβαίνουμε πῶς ὁ Πολυλάς ὄχι ἀπὸ διαίσθηση μόνο καί φιλικὴ προδιάθεση ἀλλὰ καί ἀπὸ μιὰ βαθειὰ καί φωτισμένη κρίση καί ἀπὸ πλατυτάτη γνῶση ὅλων τῶν σχετικῶν ζητημάτων μᾶς ἔδωσε τὴν πιό σωστὴ καί πιό σταθερὴ εἰκόνα τοῦ Ποιητῆ, ὅπως προσβάλλει μέσα ἀπὸ τὴν ἀνεπηρέαστη ἀπὸ προσωπικὲς προτιμήσεις καί νεφελώδεις καλλιτεχνικὲς θεωρίες μελέτη τοῦ ἔργου του. Καί εἶναι τόσο παρᾶξενο, πού δοῦντο κριτικοὶ νὰ πιστέψουν ὅτι τάχα ὁ θαυμασμὸς τοῦ Πολυλά ἔκανε, ὥστε ἐνᾶ μᾶς δώσῃ μιὰ μυθικὴ εἰκόνα τῆς σολωμικῆς προσωπικότητος», ἐνῶ κανένας τους δὲν ἀνοίεται ὅτι δίχως τὰ Προλεγόμενά του εἶναι ἀδύνατο νὰ νοιώσουμε ἀληθινὰ τὸν ποιητὴ καί τὸ ἔργο του.

Ὁ θαυμασμὸς ὁμοῦ μὲ τὸν ὅποῖον ἐκφράζεται γιά τὸν Ποιητὴ ὁ Πολυλάς δὲν υποβάλλεται ἀπὸ χρέος φιλικῶ. Συνδέεται περισσότερο μὲ τὴ συνείδηση ὅτι ἐκτελεῖ ἓνα καθήκον ἱερὸ στὰ ἑλληνικά γράμματα καί στὸ ἑλληνικὸ ἔθνος, ἂν μπορέσῃ νὰ κἀνῃ τοὺς "Ἕλληνας νὰ ἐκτιμῶσιν σωστά τὴ μεγάλη καλλιτεχνικὴ καί ἔθνικὴ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Σολωμοῦ. Σωστά εἶχε νοιώσει ὁ Πολυλάς τὴν «ἑλληνικότητα» τοῦ ἔργου τοῦ Σολωμοῦ, πού περικλείεται στὸ πνεῦμα τῆς ποιησεως του καί στὴν τεράστια ἔθνικὴ ἐκδούλευση, πού πρόσφερε ὁ ποιητὴς στὸ ἑλληνικὸ ἔθνος δίνοντάς του μιὰ καινούρια, ἀνώτερη τέχνη, ἀνάλογη πάντα μὲ τὶς πνευματικὲς διαθέσεις τοῦ "Ἕλληνο, καί μορφώνοντας τὴν νεοελληνικὴ γλῶσσα σὲ ὄργανο, ἂν ὄχι ἄρτιο ἀπὸ κάθε ἄποψη καί ὀριστικὰ διαπλασμένο, ἀλλὰ ἐξάπαντος κατάλληλο νὰ ἐκφράσῃ σὲ βαθμὸ θαυμαστὸ κάποτε τὴν καινούργια αὐτὴ μὰ καί τόσο ἔθνικὴ ποίηση.

Πάνω σ' αὐτὲς τὶς βάσεις θά παρακολουθήσουμε κι' ἐμεῖς τὸ ἔργο του, γιά νὰ δοῦμε ἀναλυτικώτερα, τί ἀντιπροσωπεύει ὁ Σολωμὸς γιά τὸν ἑλληνισμό. Αὐτὴ τὴν ἑλληνικότητα τοῦ ἔργου του θά θελάμε νὰ δείξουμε, κάνοντας νὰ φανοῦν, ἂν μπορέσουμε, μέσα ἀπὸ τὶς γραμμὲς αὐτῆς τῆς ἀκόλουθα κύρια σημεῖα της: α) ἡ προσπάθειά του νὰ συλλάβῃ τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί νὰ ἐνσαρκώσῃ τὴν ποίησίν του ὅτι ἀποτελοῦσε πάντα τὸ κατ' ἐξοχὴν φυλετικὸ γνῶσιμα τοῦ Ἑλληνο, τὸ πνεῦμα καί τὴν πνευματικὴν ἀνάταση, β) νὰ μεταπλάσῃ τὴν νεοελληνικὴ γλῶσσα σὲ ὄργανο ἐκφραστικὸ τῶν πιὸ τολμηρῶν συλλήψεων τῆς φαντασίας, τῶν πιὸ ὑψηλῶν ἀνάτασεων τοῦ πνεύματος καί τῶν λεπτότεσων συγκινήσεων ἐνὸς βαθύτατα καλλιεργημένου ἀνθρώπου (ἡ προσπάθειά του στὸν τομέα αὐτὸν στάθηκε ἀληθινὰ ὑπεράνθρωπη), γ) νὰ δώσῃ στὸν ἑλληνισμὸν ποίηση, πού νὰ προσεγγίξῃ ὅσο μπορούσε τὰ ὅρια τῆς ἀληθινῆς τέχνης, συμβιβάζοντας ἄρμονικὰ τὰ ἀντιμαχοῦσα στοιχεῖα, μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἀποτελεῖ χρέος ἔθνικὸ ὁ στοχασμὸς καί ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Ὁμοίου καί τοῦ Ἀληθινοῦ.

Ὁ Σολωμὸς ἔταξε τὸν ἑαυτό του στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν σκοπῶν αὐτῶν στὴν τέχνη του μὲ πίστη καί εὐλάβεια ἀληθινοῦ ἐθναπόστολου, ἀπὸ τὴν πρῶτὴ στιγμὴ πού πίστεψε ὅτι αὐτὸ ἦταν τὸ χρέος του καί σὰν Ἑλληνο καί σὰν καλλιτέχνη ἢ καλύτερα σὰν Ἑλληνο καλλιτέχνη. Κάθε ἄλλη πνευματικὴ ἀπασχόληση τοῦ φαινόταν πιὰ ταπεινὴ καί ἀνάξια γιά μιὰ τέτοια ἀποστολή. Σχεδὸν σὰ θαῦμα τοῦ ἀκατανίκητου ἑλληνικοῦ πνεύματος, πού ζοῦσε μέσα στὰ βάθη τῆς ψυχῆς τοῦ Σολωμοῦ, μᾶς παρουσιάζει τὴ θαυμαστὴ ἀνέλιξιν τοῦ Ποιητῆ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴν ὁ Πολυλάς μιλώντας γιά τὴν πρῶτες κοίσιμες ἀναζητήσεις του: «Καί τότε, ὡς λέγεται, ἐμελετοῦσε νὰ γυρῶσιν στὴν Ἰταλία καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ ἀλλὰ ἐνῶ καὶ ἐφαίνετο ὅτι ἡ βυζάντια ἔπρεπε νὰ τὸν ἀποσπάσῃ γιά πάντα ἀπὸ τῆς μητρικῆς ἀγκάλης, καί ὁ φωτισμένος νοῦς του ἴδεντο εἰς τὴν φιλολογικὴ καί πολιτικὴ κατάστασιν τοῦ τόπου του μὲν ἐρημία,

* Διάλεξι πού δόθηκε ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμοίου Κύπρου, στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου, τὴν 4ην παρ. Μαΐου.

ὅμως τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο μυστικά ἀναφέροναε κάθε ἑλληνικὴ καρδιά, προσηγυριστὸ τῆς ἐθνικῆς νεκρανάστασης, δὲν ἐδύνατο εἰμὴ ἐνεργοποιητὸτῶτα νὰ τὸ ἀκούσῃ ἢ ψυχὴ τοῦ ποιητῆ μας, διότι αὐτὴ, μὲ ὅλη τὴν ξένη ἀναθοροφίαν, μὲ ὅλη τὴ δύναμιν ὅπου ἔχουν οἱ πρῶτες ἐντυπώσεις, ἐσώζετο ἑλληνικώτατη. Παράδειγμα ὄχι πρῶτο, ἀλλὰ σηματοποιῶν, τῆς θαυμαστῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀτομικότητος, ἡ ὁποία δὲν προδίδει τὸν ἑαυτὸ της οὔτε εἰς τὴ δύναμιν τῆς βίας, οὔτε εἰς τὴ χάριν τῆς ξένης μορφῆς. Καὶ εἰς τούτῃ τὴν ὑπεροχὴν περὶ ἴσως τοῦ λαμβάνει ἐλευθεροῦ τὰ ξένα στοιχεῖα συγχωνεύοντάς τα μὲ τὰ ἴδια του, ὅσον ἀρκεῖ ὅπως τούτα ξετυλιχθοῦν τελειότερα. Καὶ αὐτὸ ἔκαμε ὁ Σολωμός.

Καὶ εἶναι ἀλήθεια ἀξιοθαύμαστο ἴσαμε ποιὸ σημεῖο ἡ συναίσθησις αὐτῆ τοῦ χρέους τοῦ ὡς ποιητοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὸν προφύλαξε ἀπὸ ὀλισθήματα, τόσο συληθισμένα στὴν ἀνθρώπινην φύσιν τοῦ κάθε δημιουργοῦ καὶ τόσο δικαιολογημένα ἀπὸ τῆς ἰδιαίτερας συνθήκης, κάτω ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐζησε καὶ ἐδημιούργησε ὁ Σολωμός. Πρῶτα ἀπ' ὅλα τὸν ἐπροφύλαξε ἀπὸ τὸν ναρκισσισμό, αὐτὴ τὴν ἐγωιστικὴν ἱκανοποίησιν ποῦ αἰσθάνεται κάθε δημιουργὸς τὴν ὥρα τῆς δημιουργίας του καὶ ποῦ τὸν σπῶσκει νὰ προβάλλῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ μέσα στὸ δημιούργημά του. Μιὰ τάση ποῦ ἐμποδίζει τὸν ποιητὴ—μὰ καὶ κάθε δημιουργό—νὰ παραδίδεται μ' ἀπόλυτη εἰλικρίνεια στὴν ἐμπεισίαν του καὶ τὸν κάνει νὰ προβάλλῃ πολὺ τὸν ἑαυτὸν τοῦ μέσα στὸ ἔργο του. Καὶ συμβαίνει τότε νὰ νοιώθουμε κάποια λύπη, γιατί ἡ τέτοια προβολὴ θαρροῦμε πὼς σκιάζει τὴν ἀδολὴ συγκίνησιν, ποῦ θὰ ἔφερε στὴν ψυχὴ μας τὸ ἀντικείμεμά μας πρόσωπο μὲ πρόσωπο μὲ τῆς ποιητικῆς μορφῆς. Μιὰ τέτοια προβολὴ πάντα κάτι ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὴ σεμνότητά, ποῦ πρέπει νάχη ἡ ὑψηλὴ τέχνη. Καὶ εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ τῆς καλλιτεχνικῆς ἰδιοφυίας τοῦ Σολωμοῦ τὸ πὼς νωρὶς ἐννοῶσε τὴν ἀνάγκη τῆς σεμνότητος αὐτῆς μέσα στὴν ποίησίν του. Ἴσως ὁ ἴδιος σὰν ἀνθρώπος στὴν ἐξωτερικὴν τὴν ζωὴν νὰ μὴν ἔφτανε, ὅ,τι ἐπόθησε νὰ εἶναι. Δὲν θὰ ἦταν μανάχα τοῦ Σολωμοῦ γνώσιμα ἢ ἀντινομία αὐτῆ. Φαίνεται ὅμως πὼς τὸν τυσανοῦσε πολὺ ἡ ἐγνοία μῆπως νοθεύει τὴν ἀδολὴ καὶ ὑψηλὴν ἐμπεισίαν του μὲ ὑπολογισμούς καὶ μὲ αἰσθηματικὰ προσωπικά. Αὐτὸν τὸν ναρκισσισμό ποῦ εἶπαμε τὸν θεωροῦσε σχεδὸν ἱεροσυλία. Δὲν ἤθελε ποτὲ ἡ ποίησίν του νὰ εἶναι σὰν ἕνας καθρέφτης, ποῦ νὰ σκύβῃ νὰ βλέπῃ μέσα τὴ μορφὴν του καὶ νὰ καμαρώνῃ γιὰ τὸ ἔργο του. Κι' αὐτὸ τὸ χαμόγελο τῆς ἐνδόμυχης ἱκανοποίησιν γιὰ μιὰν ἐπιτυχίαν του τὸ νόμιζε ναρκισσικὸ κάμωμα, ποῦ θ' ἀφαιροῦσε κάτι ἀπὸ τὴν ἰεοῦ εὐσῖαν τῆς ποιήσεώς του καὶ θὰ μείωνε τὴν ὑψηλὴν τῆς ἀποστολῆς. Ἔτσι θὰ πρέπει νὰ ἐξηγήσομε τὰ λόγια, ποῦ μεταχειρίζεται ὁ ἴδιος σὲ κάποιο γράμμα του στὸ φίλο του Γεωργίου Μασκοράν, τὸν πατέρα ποῦ γνωστοῦ μᾶς ποιητῆ, γραμμένο ἀπὸ τὸ 1831, ὅπως τὸ δημοσίεψε πολλὰ χρόνια ὕστερα ὁ Γ. Καλασγύρος: «...εἶναι γλυκὸ στὴν ἡσυχίαν τοῦ μικροῦ διαματιοῦ του νὰ φανερώσῃ κανεὶς ὅ,τι μέσα λέγει ἢ καρδιά. Ὡς καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἐπαύου, ὅταν παρουσιάζεται ὑπερβολικά, ταράζει ἐξελίξῃ τὴν ἡδονὴν, καὶ κάποτε σπρώχνει καὶ στὸ χειρότερο. Αὐτὴ ἡ ἡδονὴ πρέπει νὰ εἶναι καθαρή...». Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ μόνη ἱκανοποίησις ποῦ ἐπιτρέπεται στὸν ποιητὴ, εἶναι ἐκεῖνὴ τῆς δημιουργίας, ἢ πληρότητα ποῦ νοιώθει ὁ ποιητὴς, ὅταν μετουσιώσῃ τὴν ἐμπεισίαν του σὲ ποιητικὰς μορφὰς καὶ τῆς μεταγγίξῃ μὲ τὸ Λόγον. Ἄν τολμήσῃ ὅμως νὰ σκεφτῇ ἐγωιστικά, ἔστω καὶ τὴν στιγμὴν ποῦ ἀκόμη δὲν καταστάλαξε ἡ ἐμπεισίαν σὲ συγκεκριμένη μορφὴν, πᾶει, νοθεύεται ἢ ἐμπεισίαν καὶ χάνει ἢ ποίησιν τὴν εἰλικρίνειάν της.

Αὐτὴ ἡ ἐντονη προσπάθεια, ἀγώνιας ποανματικῆς, γιὰ τὴν παραμέριση κάθε στοιχείου, ποῦ θάταν ἀλλότριον πρὸς τὸ ὑψηλὸν λειτουργημα τοῦ ποιητῆ, εἶναι μοναδικὴ στὴν νεώτερον ἑλληνικὴν ποίησιν. Εἶναι ὅμως γνώσιμα τῆς ἀσχασίας ἑλληνικῆς, γιατί καὶ ὁ ἀρχαῖος ποιητὴς πίστευε πὼς ἦταν κατὰ κάποιον τρόπο «σκεῦος ἐκλογῆς» τοῦ θεοῦ ποῦ τὸν εἶδεν τὴν ἐμπεισίαν. Ὁ ποιητὴς εἶναι ἕνας μύστης κι' ἔχει ὑποῦργημά του καὶ χρέος νὰ συλλάβῃ ὅ,τι ἀληθινὸν βλέπει μὲ τὴν «ἀλαφροῦσκιωτὴν» ψυχὴν του κι' ὕστερα νὰ τὸ παρουσιάσῃ ὅσο μῦθος εὐλαβικὰ καὶ ἀξία στους ἄλλους. Εἶναι ὁ μύστης ποῦ θὰ φανερώσῃ στοὺς ἀμύητους τῆς ἐξαιτίας ποιητικῆς μορφῆς καὶ θὰ τοὺς κάνει νὰ τῆς νοιώσουν ὅσο γίνεται βαθύτερα μέσα ἀπὸ τὰ ποιητικὰ του σύμβολα. Γι' αὐτὸ θάταν δεβήλωσις νὰ προβάλλῃ ἀνάμεσα σ' αὐτὴν τὸν ἑαυτὸν τοῦ. Δὲν εἶναι τυχαῖο ποῦ ὁ Σολωμός δὲ μιλάει στὰ ποιήματά της ὡμοιότητος του καθόλου γιὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ. Κι' ἂν μεταχειρίζεται καμμιὰ φορὰ τὸ πρῶτο πρόσωπο, τὸ κάνει γιὰ νὰ μιλήσῃ ὁ λειτουργός, ὁ ποιητὴς, καὶ ὄχι ὁ ἄνθρωπος. «Τὰ μάτια τούτα», ποῦ «ἔχουν τὴν χάριν» ν' ἀντικρούσῃ τὴ θεϊκὴ Μορφή τῆς Ἑλλάδος—Ἐλευθερίας δὲ σημαίνει: Ἐγώ. Σημαίνει ὁ ποιητὴς, καὶ τὰ λόγια τούτα ἐκφράζουν τὴν ἱερὴ συγκίνησιν τοῦ ποιητῆ γιὰ

«τὴν χάριν τὴν ἐπιφοιτήσασαν ἐπ' αὐτόν». Τὸ ἴδιο καὶ ὅταν ἀποκοίνοια ὁ Ἄλαφροῦ-σκιωτός. Δὲν ἔχει τὴν ἐντύπωση ὅτι μεσολαβεῖ ἀνάμεσά σου καὶ τῆς ὄπτασις ἀν-θρῶπος, πού σου ἐμποδίζει μὲ τὸ ἀνάστημα καὶ μὲ τὴν παρουσία του τὴ θέα. Ἀ-κοῦεις τὰ λόγια, ἀλλὰ δὲν αἰσθάνεσαι τὴν παρουσία τοῦ ἀνθρώπου νὰ δεηθῶν τὴν θεσπέσια ἀποκάλυψη.

Δεύτερο, ἡ συναίσθησις αὐτῆ τοῦ χρόου του σὰν ἔθνικου ποιητῆ, τὸν προφύλαξε νὰ παρασυρθῆ ἀπὸ τὸν θαυμασμό του σὲ μεγάλα πρότυπα καὶ μεγάλους ἐμπνευστές. Εἶναι βέβαιο πὼς θαύμαζε τοὺς μεγάλους ποιητῆς τῆς Ἰταλικῆς ἀναγέννησης καὶ ἀπὸ τοὺς σύγχρονους του τὸν Βύρωνα, τὸν Σέλλεϋ, τὸν Κήτης. Ὅμως δὲν τοὺς μίμηθηκε. Ὅχι ἀπὸ πνεῦμα πωτοτυπίας, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ συναίσθησι τοῦ χρόου μπροστὰ στὸ ρόλο ποὺ ἀναλάμβανε. Γι' αὐτὸ καλλιτεχνικά μπορούμε νὰ ἰσοῦμε ἐδῶ κι' ἐκεῖ ἀπηχῆσεις ἀπὸ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον μεγάλο, ψυχικά ὅμως εἶναι τελείως διαφο-ρετικές ἀπ' αὐτοὺς. Ζῆ, ἐμπνέεται καὶ ἐμπνέει ἕνα κλίμα τελείως ἑλληνικό, μὲ τὴ ση-μασία τοῦ ὄρου: ἔθνος. Ἑλληνικό πνεῦμα βρίσκουμε καὶ στὸ Μόντι καὶ στὸ Βύρω-να καὶ σ' ἄλλους πολλούς. Ἑθνικὸ ὅμως ἑλληνικὸ κλίμα ὄχι. Ἄλλο εἶναι ὁ ρομαντι-κὸς θαυμασμὸς πρὸς κάθε τι τὸ ἑλληνικὸ καὶ ἡ πνευματικὴ κλίση πρὸς αὐτὸ, καὶ ἄλλο εἶναι νὰ «αἰσθάνεσαι» ἑλληνικά. Ὁ ἴδιος ὁ Σολωμὸς κατάλαβε ὠρῶς τὸν κίνδυνον, δηλ. τὴν ἀρνήσι τῆς ἀποστολῆς του καὶ τὴν ἀδικία, πού ἔκανε στὸν ἑαυτό του, ἂν ἔμενε μέσα στὴν ἀνταύγια τοῦ φωτιστέφανου τῶν μεγάλων ποῦ ἐθαύμαζε. Μὲ τὸ «Λάμπρο», ὅπου ἡ Βυζωνικὴ ρομαντικὴ διάθεσι διαφαίνεται ἴσως σαφέστερα, ἀφήνει πιά γιὰ τὸ παρελθόν τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ποιήσεως, μ' ὅλο ποὺ κι' ἐδῶ ἡ ἑλληνικὴ του διάθεσι χαρακτηρίζει τὸ ἔργο, κάπως ὅμως ἐξωτερικά.

Ἀπ' ἐδῶ κι' ἐμπρὸς μόνο τὴν Ἑλλάδα θὰ κλείνη μέσα στὴ ψυχὴ του καὶ ἡ Μορφὴ της, ποὺ τὸν ἐμπνέει κάθε εἶδους μεγαλεῖο, εἶναι ἀρκετὴ νὰ θρέψῃ καὶ ὅλη του τὴν ἐμπνευσι. Νομίζει κανένας πὼς ἀπ' ἐδῶ κι' ἐμπρὸς ὁ ποιητῆς ἀφωσιώθηκε στὴν ἔκ-στασή του, στὴν ποσοπάθειά του νὰ συλλάβῃ καθαρώτερα τὴ θεϊκὴ μορφὴ τῆς ἰδέας μέσα στοὺς νοητοὺς της κόσμους καὶ νὰ τὴ φανερῶσῃ «μ' ὅλα τὰ κάλλη πόνει». Προσ-πάθεια ποὺ ἔκανε πολλὰ φορὲς τὸν ποιητῆ νὰ λυγίσῃ κάτω ἀπὸ τὴν πολλὴν ἀνάτασι τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς καὶ νὰ πέφτῃ ἐξαντλημένος στὰ μισὰ ἢ καὶ στὴν ἀρχὴ ἀκόμη τοῦ δρόμου. Ὅχι γατὶ δὲν ἦταν καθαρὴ καὶ ζωντανὴ ἡ ἰδέα, ὄχι γατὶ ἔκλεινε τὰ μά-τια μπροστὰ στὴ φωτοβολή της. Ἄλλὰ γατὶ τὸν κατανάλισε ἡ μετάληψι της, ἡ ἐνσάρω-σὴ της μέσα σὲ ταιριαστὸ ντύμα Λόγου γιὰ νὰ τὴν μεταλάβουν καὶ οἱ ἄλλοι. Ποτέ δὲν πίστεψε ὅτι μπόρεσε νὰ φανῆ ὅσο θὰ τῷθελε ἄξιος γι' αὐτὸ. Εἶχε βέβαια παλλὰς εὐτυχισμένες στιγμὲς. Δὲν εἶναι μόνο τὰ ἀποσπάσματα, ποὺ ὄσο λειψὰ κι' ἂν εἶναι, ἀφήνουν νὰ φανῆ τὸ ὕψος, στὸ ὅποιον εἶχε φτάσει ὁ ποιητῆς. Εἶναι καὶ οἱ μοναχισμέ-νοι στιχοὶ. Σκότσιοι σπόνδυλοι ἐνὸς ὑπερθαύμαστου ναοῦ, ποὺ ποτέ οἱ δὲ σταυλώθηκε ἔξω ἀπὸ τὴ διάνοια τοῦ ποιητῆ. Τοὺς διαβάξεις καὶ μένεις ἐκοτακτικὸς μπροστὰ στὸ ἀπειρο βάθος, ποὺ ξαφνικά ἀνοίγεται μπροστὰ σου. Μανικεῖο ἀντικαταποτισμοὶ κομ-ματιῶν ἐνὸς κόσμου ἀβυσσαλέου στὸ βάθος του, μὰ διαφανοὺ στὸ νόημά του, γοητευ-τικοῦ στὴν ὁμορφιά του, ἐκπληκτικοῦ στὴν ἀλήθεια του. Δὲ ξέρω ἄλλον ποιητῆ, ποὺ οἱ στιχοὶ του νὰ εἶναι τόσο ἐροειπωμένοι, τόσο ἀσυνάσθητοι ἀοχιτεκτονικά ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν αὐτονομία στὸ περιεχόμενο. Ἰδού μερικὸι ἀπὸ τοὺς πιὸ γνωστοὺς:

Στοῦ τέκνου σὺρριζα τὸ νοῦ, Θεοῦ τῆς μάνας μάτι.

Συχνά τὰ στήθεια ἐκούρασα, ποτέ τὴν κλωσῶν.

Παράπονο χαμὸς καίρου σ' ὅ,τι κανεὶς κι' ἄ χᾶσει.

Πάντ' ἀνοιχτά, πάντ' ἀγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου.

Στὸν κόσμον τοῦτο χύνεται καὶ σ' ἄλλους κόσμους φθάνει.

Ὁ οὐρανὸς σὲ προσκαλεῖ κι' ἡ Κόλασι ἐρχίζεται.

Κι' ὁπίσω μὲ ποὺ τῆ ψυχῆ ποὺ χόρτασαν ἀμείωσι.

Γελαῖς κι' ἐσύ αὐτὰ λούλουδα χᾶσμα τοῦ βραχίου μαῦρου.

Καθένας τους ὑποβάλλει τόσα στὸν καθένα μας, κι' ὅμως εἶναι αὐθαίρετη κάθε ἀνα-στήλωσή τους ἔτσι σκότσιοι ποὺ κείτονται.

Ἡ ἐπίμομη ἀνάτασι τοῦ ποιητῆ, ἡ ἀπὸ κάποια ἐσωτερικὴ διάθεσι ἐξιδανίκευ-σι ὀλάκερου τοῦ ποιητικοῦ του κόσμου, ὀποιοδήποτε κι' ἂν εἶναι τὸ ἐξωτερικὸ γεγο-νὸς ἀπὸ τὸ ὅποιον ἀφοομάται, ἀποδόθηκε καὶ πάλι σὲ ζένης ἐπιδοράσεις, τοῦ Γερμα-νικὸ ἰδεαλισμοῦ, καὶ ἐξέχωρα τοῦ Σίλλερ καὶ τοῦ Ἐγέλου. Ὅτι μιλάει μ' ἐκτίμησι γι' αὐτοὺς ὁ ποιητῆς, τὸ ξέρουμε. Εἶναι ὅμως βέβαιο πὼς τὸ κάνει ἀπλῶς γατὶ συμφω-νὴ ἡ ἰστοσοφία τους μὲ τὴ δικὴ του διάθεσι. Ὁ ἰδανισμὸς του, ποὺ τὸν βλέπουμε ἀλλωστε πολὺ πιὸ ὠρῶς, πρὶν ἀκόμη γνωριστῆ μὲ τὰ διδάγματα τῶν Γερμανῶν σοφῶν —καὶ ποτέ του δὲν τοὺς γνώρισε συστηματικά—εἶναι ὀλοτέλα ἑλληνικὸς ἢ, ἀκριβέ-

στερα, τὸ πιὸ ὕψηλὸ ἰδανικὸ τοῦ εἶναι ἡ Ἑλλάδα καὶ ὅτι εἶναι συνδεμένο μ' αὐτὴ: ἡ ἀρετὴ, ὁ ἔρωτας τοῦ Καλοῦ, ἡ ἐγκαρτέρηση καὶ ἡ θυσία καὶ πρὸ πάντων ἡ Λευτεριά. Εἶναι γιὰ τὸ ζήτημα τοῦτο πολὺ διαφωτιστικὸ ἓνα σημείωμα τοῦ Πολυλά πάνω στοὺς λίγους στίχους, ποὺ ἀποτελοῦν, ὅπως μᾶς βεβαιώνει πάλι ὁ ἴδιος, κομμάτια ἀπὸ τὸ σχεδιάσμα τοῦ Νικηφόρου Βρευένιου, «...τοῦ ὁποῖο τοῦ ἀηγλοῦ φρόνημα ἐπαρουζίνησε τὸ Σολωμὸ νὰ σχεδιάσῃ ἓνα πόημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἰδανοποιήσῃ τὸν Βρευένιου, τὸν ἐπαράστασε ὅτι αἰσθάνεται ὅλη τὴ διαφθορὰ τῆς ἐποχῆς του καὶ ὅτι ἐνταῦθα προαισθάνεται λαμπρότατο τὸ μέλλον αὐτοῦ τοῦ ξεπεσμένου Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Θὰ κλείσῃ (μοῦ ἔλεγε ὁ ποιητὴς) εἰς τὴν ψυχὴν του τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος».

Ἡ πίστη τοῦ στὴν Ἑλλάδα, σὰν ἀπόλυτη ἀξία, νὰ, τί ἦταν ἐκεῖνο ποὺ ἀναφτέρωνε τὸν ποιητὴ καὶ ποὺ ἤθελε νὰ μεταγγίσῃ στὴν ποιήσῃ του. «Κλείσε μέσα στὴ ψυχὴ σου τὴν Ἑλλάδα», ἦταν τὸ ὑψηλότερο μοτίβο του καὶ ἡ παρουσία τῆς Μορφῆς τῆς ἦταν τὸ κυριώτερο βίωμα τοῦ ποιητῆ, ποὺ ἀπλωνόταν σ' ὅλα τὰ ἐδάφη τῆς ψυχῆς του καὶ συνταυτιζόταν μ' ὅλα τ' ἄλλα σκιοτήματά της. «Ἀγάπη κι' ἔρωτας καλοῦ», θρησκεία καὶ φύση, ἔργα καὶ λόγια καὶ στοχασμοί, ὅλα δένονταν στὸ τέλος γύρω σὲ μιὰν ἀρχή, ἀπὸ κείνη ξεκινώντας καὶ σ' ἐκείνη καταλήγοντας, τὴν ἀθάνατη ἑλληνικὴ Μητέρα, σ' ἓνα πανθεϊστικὸ συνταύτισμα.

Μεγάλου εὐτύχημα ὁ Σολωμὸς γιὰ τὴν Ἑλλάδα, μὰ καὶ ἡ Ἑλλάδα μεγαλύτερον εὐτύχημα γιὰ κείνον. Τί θὰ ἦταν ὁ Σολωμὸς δίχως τὴν Ἑλλάδα; Ἴσως ἔχι περισσότερο ἀπ' ὅτι τὸν ἄφησε νὰ καταλάβῃ ὁ Τρικοῦπης, ὅταν τοῦ ἔλεγε νὰ πάψῃ νὰ γράφῃ Ἱταλικά. Ἡ ποιήσῃ χρειάζεται πάντα τὰ σύμβολά της. Ὁ ἀρχαῖος ποιητὴς εὗρισκε προχειρὰ τὰ σύμβολά του στοὺς ἥρωες τῆς μυθολογίας, καὶ μπροσσοῦσε νὰ τὰ διαμορφώσῃ ὅπως ἤθελε, γιὰ νὰ ἐνσαρκώσῃ τὸ ἰδεώδες του. Οἱ μεγάλοι ποιητὰί τῆς Ἀναγεννήσεως κατάφευγαν στὴ θοησκεία. Ὁ νεώτερος ὅμως ποιητὴς πρέπει νὰ πλάσῃ τὰ δικά του. Πόσοι ἀστόχησαν στὴν προσπάθειά τους αὐτὴ εἴτε γιὰ τὰ σύμβολά τους ἦταν σκοτεινὰ καὶ ἀκατάληπτα, εἴτε γιὰ τὴν κούφια καὶ ἀναμικὰ. Ἀλλὰ γιὰ νάμαστε δίκαιοι ὁ Σολωμὸς σάθηκε σ' αὐτὸ τυχερός, γιὰτὶ βοηθήθηκε πολὺ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν του καὶ τὰ περιστάτικα τῆς πατρίδας του. Ἡ ἐπαναστατικὴ Ἑλλάδα, ἡ Ἑλλάδα ποὺ ἀγωνίζεται μονάχη γιὰ τὴ Λευτεριά της προσφέρονται ἀμέσως σὰν ἓνα τεράστιο ἠθικὸ καὶ ποιητικὸ σύμβολο. Εἶναι ὅμως πρὸς ἔπαινον τοῦ ποιητῆ καὶ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἑλληνικῆς του φύσης, γιὰτὶ μπόρεσε νὰ καταλάβῃ ἀμέσως πὼς αὐτὸ ἦταν τὸ σύμβολο ποὺ τοῦ χρειάζεται. Τὸ μέγεθος καὶ τὸ ἠθικὸ ὕψος τοῦ συμβόλου αὐτοῦ, ὅπως μᾶς τὸ παρουσιάζει ὁ ποιητὴς, εἶναι καταπληκτικὰ, ἀλλὰ ἔχι καὶ ἐξ ἀπὸ τὴ συλληπτικὴ δύναμη τοῦ Ἑλληνοῦ καὶ τὴν πίστην του σ' αὐτό.

Εἶναι βαυμαστό ὅτι ὀλόκληρη σχεδὸν ἡ ποιήσῃ τοῦ Σολωμοῦ καὶ σὰν ἔμπνευστ καὶ στὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα της εἶναι τόσο ἑλληνικὴ, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἐξωτερικοὶ παράγοντες, μέσα στοὺς ὁποίους ἔζησε, θὰ πείσιμενε κανεὶς νὰ δημιουργήσῃν ὀλότελα διαφορετικὸ κλίμα. Ὅσο ὕψηλὴ κι' ἂν εἶναι ἡ ἔμπνευστ του, ἀνταποκρίνεται πληρέστατα στὴν ἐκ παραδόσεως ἀνάταση τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, στὴ λατεσία τῆς Ἰδέας καὶ στὴν ἀποκάλυψή της. Ἀπὸ μιὰ τέτοια διάθεση προέοχεται καὶ ἡ ὕψηλὴ ἀντίληψη, ποὺ εἶχε γιὰ τὴν τέχνην τῆς ποιήσεως. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ποιήσῃ του δὲν ἔχει ἀντιθέσεις καὶ ἐσωτερικὰ ἀντινομίες. Ἐνας εἶναι ὁ τόνος της: ὁ ὕψηλός καὶ σεμνὸς μαζὶ ἀλλὰ μέσος σὲ πλαίσιον ἑλληνικὰ. Πρέπει νὰ ἐπαναλάβουμε καὶ πάλι πὼς δὲν ἀποκαλύπτουμε τώρα τὸν Σολωμὸ. Βεβαιώνουμε μόνον ὅτι ὁ κοιτικώτατος νεὺς τοῦ Πολυλά εἶχε συλλάβει, ὅταν ἀκόμη ζοῦσε ὁ ποιητὴς, «Ὅσο ἀνέβαινε ὁ ποιητὴς, γράφει, πρὸς τὸ φῶς τῆς Ἰδέας, τόσο σοβαρώτερα αἰσθάνετο τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς τέχνης του. Ὅθεν ὁ Σολωμὸς θὰ συναριθμηταί με τοὺς ὀλίγους ποιητάδες, οἱ ὁποῖοι εἶδαν ὅτι ὑψηλοτάτη ἐντολὴν ἔχει ἡ ποιητικὴ καὶ ἠθέλησαν νὰ τὴν ἐμπληρώσῃν». Ὁ Σολωμὸς θέλησε νὰ τὴν ἐμπληρώσῃ με ἑλληνικὰ δεδομένα καὶ μόνον.

Ἴσως ὁ παραλληλισμὸς, ποὺ θὰ κάνουμε, φανὴ ἀταίριαστος. Εἶναι ὅμως ἀδύνατο βλέποντας κανεὶς τὴν ἐπίμονον αὐτὴν ἀνάταση τοῦ Σολωμοῦ καὶ τὴν προσπάθειά του ν' ἀποκάλυψῃ με τὸν Λόγον τὴν Ἰδέαν, νὰ μὴ φέσῃ στὸ νεὺ του τὸν Πλάτωνα. Ὅπως στὴ βεώσηση τῆς Πλατωνικῆς ἰδέας ἔτσι καὶ στὸ Σολωμὸ ἡ ἀνάταση δὲν κάμπτει τὸ πνεῦμα οὔτε τὸ ἐκπλήττει με τὸ δέος ἐκεῖνο, ποὺ θὰ ἦταν φυσικὸ νὰ φέρῃ τὸ ἀντίκρουσμα τῆς Ἰδέας μέσα στὸ ὑπερφυσικὸ της μεγαλεῖο. Τούναντίον, ἓνας φυσιολογικὸς ἂν ἐπιτρέπεται ἡ ἐκφραση, ὀπτασιασμός, μιὰ ἡρεμὴ κατοχὴ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν ἰδέαν ποὺ ἐπιβάλλεται με τὴν ἀλήθεια της καὶ φέρνει με τὴ μεγαλωσύνη της τὸ ἀναγάλλισμα στὴ ψυχὴ καὶ ἀποζητᾷ τὸν αἶνον καὶ τὴ λατρεία της, χωρὶς νὰ τὴ γονατίζῃ καὶ νὰ τὴν παιδεύῃ με τὸ ὑπερφυσικὸ της δῶρος καὶ τὸ σκοτεινὸ της μυστήριον. Ἀναλύεται

ή ψυχή μας μπροστά στις μορφές της ποιήσεως του Σολωμού σε έκσταση και θεϊορίγος, αλλά δεν τρέμει ταπεινωμένη μπροστά τους. Μιά ποίηση εξαγιαστική του ανθρώπου, που αντικρύζει μέσα του θείες δυνάμεις, που και ο ίδιος δεν τις υποφιαξόταν. Μιά ποίηση που γίνεται έτσι η σκάλα «ή μετάγουσα τους εκ γῆς πρὸς οὐρανόν», τὸν οὐρανὸν ὅμως, που κλεί μέσα του ὁ ἄνθρωπος και που τὸν βρίσκει ὕστερα ἀπὸ μελέτη και πόνο βαθύ.

Ποτέ ὅμως δὲν πρόδωσε τὸν Ἕλληνα γιὰ τὸν Ποιητή. Ὅ,τι πήρε ἀπὸ τοὺς ἄλλους, φιλοσοφικούς στοχασμούς, αἰσθητικές θεωρίες, ποιητικά στοιχεία, ὅλα τούτα τὰ ἀφωμοίωσε ἄρμονικά μέσα σὲ μιὰν ἀπόλυτα ἑλληνική καλλιτεχνική συνείδηση και τὰ ξανάδωσε πολὺ ἀρτιώτερα, μὲ περισσότερη συνέπεια, μὲ μεγαλύτερη ἀλήθεια. Ξεκινούσε ἀπὸ τοὺς Ἱταλοὺς δασκάλους του κι' ἔγραφε τραγούδια γεμάτα χρώμα και πνεῦμα ἑλληνικό, τὴ Ξανθούλα, τὴν Ἀγνώριστη, τὴ Φαρμακωμένη. Θαυμάζει τὸν Βύρωνα και γράφει τὸν Ὕμνο στὴν Ἐλευθερία και τὴν Ὠδὴ στὸ θάνατό του, μὲ θέρη και διάθεση πέρα—πέρα ἑλληνική. Γοητεύεται ἀπὸ τὶς αἰσθητικές θεωρίες τοῦ Σίλλερ και ὅμως στὸν Κρητικό και στοὺς Ἐλεύθερους Πολιορκημένους δὲ μπόρεσε νὰ δγῆ ἔξω ἀπὸ πλαίσια ἑλληνικά. Ὅλοι μας σήμερα ξέρουμε πὼς οἱ κανόνες, που προδιόγραψε ὁ ἴδιος γιὰ τὸν ἑαυτό του, ὅταν ἐπιχειροῦσε τὸ σχεδιασμὰ τῶν Ἐλευθέρων Πολιορκημένων και που στηρίζονταν πάνω στις αἰσθητικές θεωρίες τοῦ Σίλλερ και τοῦ Ἐγέλου, ἔμειναν ἀχρησιμοποίητοι, ὅσο μπορούμε νὰ κρίνουμε ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα. Τίποτε στὸ σύνθεμα αὐτὸ δὲν εἶναι ξένο και παράφωνο πρὸς ὅ,τι ἡ ἑλληνικότης τοῦ θέματος και τῆς ἐμπνεύσεως ἀπαιτεῖ. Δίκαια λοιπὸν κι' ὁ καθηγητὴς Τζέκινς, μιλώντας στὸ γνωστὸ βιβλίο του γιὰ τὶς ξενικές ἐπιδράσεις ἀπάνω στὸ Σολωμό, θυμάται τὸ Πλατωνικό: «ὅ,τι περ ἂν οἱ Ἕλληνας βαρβάρων (= ἀπὸ τοὺς ξένους) παραλάβωσι, κάλλιον τοῦτο εἰς τέλος ἀπεργάζονται». (1)

Ἄλλὰ και ἀπὸ καθαρὰ καλλιτεχνική ἀποψη ἡ ποίηση τοῦ Σολωμοῦ ἦταν ἐντελὼς καινούργια γιὰ τὴν νεώτερη Ἑλλάδα, ἂν και, ὅπως θὰ δοῦμε, προσεγγίζει τὸ καλλιτεχνικὸ ἰδεώδες τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης. Οἱ στίχοι ἰδιαίτερα, πὸν πλάθει γιὰ νὰ παρουσιάσῃ τὶς ὑπέροχες μορφές του μέσα στὸ θαυμαστὸ περιβάλλον, που ἀπαιτεῖ ἡ ἐμφάνισή τους, εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ ἐξαιρέσις δημιουργίες του. Μιά καταναυτική ἐκσταση, μιὰ ἀρρητη γοητεία, ἕνας γαλήνιος θαυμασμός, εἶναι ἡ κλίμακα τῶν κυριώτερων συναισθημάτων, που ὑποβάλλουν. Χωρὶς ρητορισμούς, χωρὶς πρόθεση νὰ καταπλήξῃ. Ἀπὸ τὴν ἀχτιδόβολη μορφή τῆς Ἐλευθερίας στὸν Ὕμνο, που μὰς κάνει παραδόξως νὰ θέλουμε ν' ἀνοίξουμε περισσότερο τὰ μάτια μπροστά της παρά νὰ τὰ κλείσουμε ἀπὸ τὴν ἀχτινοβολία της:

Ἄ, τὸ φῶς που σὲ στολίζει
σάν ἥλιου φεγγεβολή
και μακρόθεν σπινθηρίζει
δὲν εἶναι, ὄχι ἀπὸ τὴ γῆ.
Λάμπιν ἔχει ὅλη φλογώδη
Χεῖλος, μέτωπο, ὄφθαλμός.
Φῶς τὸ χέρι, φῶς τὸ πόδι
Κι' ὅλα γύρω σου εἶναι φῶς.

ὡς στὴν ἐξαισία παρουσία τῆς Ἀγνώστης Μορφῆς ἀπὸ ἀπόσπασμα ἐπίσης ἀγνώστου ποιήματος:

Στὴν κορφή τῆς θάλασσας πατώντας
στέκει, και δὲ συγίξει τὰ νερά της,
που στὰ βάθη τους μέσα ὀλοστρωτα ὄντας
δὲν εἶδειχαν τὸ θεῖο ἀνάστημά της,
Δίχως αὔρα νὰ πνέῃ φεγγεβολώτας
ἡ ἀνάλαμπή του φεγγαριοῦ κοντά της
συχρότρημε, σὰ νάχε ἐπιθυήσει
τὰ ποδάρια τὰ θεῖα νὰ τῆς φιλήσῃ.

και τὴν πιὸ γοητευτική ἀπὸ τὶς Μορφές τοῦ Σολωμοῦ, τὴ Φεγγαροντυμένη τοῦ Κρητικού, που ὑποβάλλει ὡς στὰ μύχια τῆς καρδιάς μιὰν ἀρρητη κατάνυξη:

Κι' ἡ θάλασσα που σκίρτησε σάν τὸ χολὸ που βράζει
ἠσύχασε και ἔγινε ὅλο ἠουχία και πάστρα,
σάν περιβόλι εὐδίασε κι' ἐδέχτηκε ὅλα τ' ἄστρα,
Κάτι κρυφὸ μυστήριο ἐστένεψε τὴ φύση
κάθε ὁμορφιά νὰ στολιστῇ και τὸ θυμὸ ν' ἀφήσῃ.

Ἐσειόταν τ' ὀλοστρόγγυλο και λαγαρὸ φεγγάρι
και ξετυλίγει ὀρηγορα κάτι που ἐκείθε θγαίνει

1) R. Jenkins, Dionysius Solomos, Cambridge 1940 p. 206.

κι' εμπρός μου ίδου πού θρεθηκε μιά φεγγαροτυμένη.
 Έπρεμε τὸ δροσάτο φῶς στὴ θεϊκιά θωρία της,
 στὰ μάτια της τὰ ὀλομαύρα καὶ στὰ χρυσὰ μαλλιά της.
 Ἐκύταξε τ' ἀστέρια κι' ἐκεῖνα ἀναγαλλιάσαν
 καὶ τὴν ἀχτινοβόλησαν καὶ δὲν τὴν ἐσκεπάσαν.
 Κι' ἀπὸ τὸ πέλασ πού πατεῖ χωρὶς νὰ τὸ σουφρῶνῃ
 κυπαρισσῆνο ἀνάερα τ' ἀνάστημα σηκώνει,
 κι' ἀνεί τσ' ἀγκάλες μ' ἔρωτα καὶ μὲ ταπεινωσύνῃ
 κι' ἔδειξε πᾶσαν ὁμορφιά καὶ πᾶσαν καλωσύνη.
 Τότε ἀπὸ φῶς μεσημερνὸ ἢ νύχτα πλημυρίζει
 κι' ἡ χτίσι ἐγίνε νάσς πού ὀλοῦθε λαμυρίζει.

Καὶ μόνο μ' αὐτὰ μπορεῖ νὰ φανῆ ἡ ἀποκαλυπτικὴ δύναμη πού ἔχει ὁ λόγος τοῦ ποιητῆ καὶ μάλιστα μὲ καταπλῆσσοσαν ἀπλότητα ἐκφραστικῶν μέσων. Αὐτὴ ἡ ἄμεση ἀνταπόκριση λόγου καὶ οὐσίας, μορφῆς καὶ περιεχομένου, εἶναι καὶ τὸ μεγάλο θαῦμα τῆς κλασσικῆς λογοτεχνίας μας, στὸν Ὅμηρο, στὸν Πλάτωνα, στοὺς τραγικούς. Μιὰ ἀρετὴ καθαρὰ ἑλληνικὴ, κληρονομημένη λὲς στὸ Σολωμὸ μὲ τὶς ἀνεξερευνήτες μετασταθεμύσεις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τὶς μεταγγίσεις τῆς ἀκατάλυτης στὴν διαδρομὴ τῶν αἰῶνων δύναμῆς του. Γι' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν προσπάθεια τοῦ Σολωμοῦ, νὰ πραγματοποιήσῃ στὴν ποίησή του ἕνα κλασσικὰ ἑλληνικὸ ἰδεῶδες στὴν τέχνη, μιλώντας καὶ ὁ γνωστός Οὐγγρος νεοελληνιστῆς Ἄνδρ. Χόρβατ γράφει: «ἡ αἰσθητικὴ του θεωρία καὶ ἡ ποιητικὴ του πράξι δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ὑπεράνθρωπη πάλῃ γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς τέλειαις ἁρμονίας ἰδέαις καὶ μορφῆς, σύμφωνα μὲ τὸ ἄθῆνατο ἑλληνικὸ πνεῦμα».

Γνώρισμα ἐπίσης τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶναι καὶ νὰ βρῆ τὰ σωστὰ μέτρα μεταξὺ νοῦ καὶ καρδιάς, συναισθήματος καὶ λογικοῦ ἐλέγχου. Ὁ Σολωμὸς αἰσθανόταν πῶς μιά ποίηση, πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιά πρόχρηση, ἀνεξέλεγκτῃ ἐκφραση τῶν ἀόριστων σκιρτημάτων τῆς καρδιάς, δὲ μποροῦσε νὰ ἔχῃ μορφή, δὲ μποροῦσε νὰ ἔχῃ ἐξέλιξη, νὰ βγῆ ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ προσωρινοῦ καὶ τοῦ πολὺ προσωπικοῦ. Δὲν θὰ ἦταν δημιουργία, οὔτε τέχνη ἐπομένως. Φυσικὰ τὸ ἀντίθετο, μιὰ ἐκφραση σκέψων χωρὶς τὴν πλαστικὴ μορφοποίησή τους ἀπὸ τὴ φαντασία καὶ τὴ ζωογονίαν τους ἀπὸ τὸ συναίσθημα, δὲν ἀποτελοῦσε καὶ πάλι ποίηση. Αὐτὸ τὸ πρόβλημα τῆς σωστῆς ἁρμονίας μεταξὺ τῶν στοιχείων τῆς ποιήσεως ἦταν γιὰ τὸ Σολωμὸ παντοτεινὴ τυραννία. Ἰδιαίτερα τὸν βασάνιζε ὁ ὀρθὸς συγκερασμὸς τοῦ ρομαντικοῦ στοιχείου μὲ τὸ πραγματικὸ, ἢ πιὸ σωστὰ προκειμένου γιὰ τὸ Σολωμὸ, τοῦ ρομαντικοῦ μὲ τὸ ἰδεαλιστικὸ. Τὸν βοήθησε πολὺ σ' αὐτὸ ἡ λαμπρὰ δύναμη τῆς πλαστικῆς του φαντασίας. Αὐτὴ ἡ πλαστικὴ, ἡ διάφανη, ἡ ἐμψυχωτικὴ φαντασία τοῦ ποιητῆ ἔδινε τὸν τόνο τῆς θαυμαστῆς ἰσορροπίας ἀνάμεσα στ' ἀντίμαχα τοῦτα στοιχεῖα κι' ἀπόφευγεν ἔτσι ἀπὸ τὴ μιὰ τὴ θολούρα καὶ τὴν ὑπερβολὴ κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ ρηχὴ καὶ πρόχειρην συναισθηματολογία. Καὶ σ' αὐτὸ ὁ Σολωμὸς συνεχίζει ὄχι ἀπὸ μίμηση ἀλλὰ ἀπὸ διάθεση μιὰν ἀπόλυτα ἑλληνικὴν ἀρετῆ. Ἡ φαντασία του εἶναι μιὰ ἐσωτερικὴ δύναμη συλληπτικὴ καὶ ἀποκαλυπτικὴ μαζί. Μ' αὐτὴ βρίσκει τὶς μορφές, πού τὸν ἐμπνέουν, μ' αὐτὴ πλάθει καὶ τὰ σχήματα τοῦ λόγου πού θὰ τὶς ἀποκαλύψουν.

Ἔτσι τὰ ποιητικὰ σύμβολα τοῦ Σολωμοῦ, οἱ μορφές του καὶ οἱ ἰδέες του, δὲν εἶναι ἀφρημένες λογικῆς ἔννοιαι, ἀλλὰ δυνάμεις ζωσαι. Εἶπαν πῶς οἱ ἠθικῆς ἰδέες πού κυριαρχοῦν στὴν ποίησιν τοῦ Σολωμοῦ εἶναι ἐκεῖνες τῆς ψυχικῆς ἀγνότητας καὶ τῆς ἠθικῆς νίκης. Ὅμως στὰ μεγάλα συνθέματα τοῦ ποιητῆ ἡ ψυχικὴ ἀγνότητος καὶ ἡ ἠθικὴ νίκη εἶναι τὰ ἐπακόλουθα τῆς συλλήψεως καὶ τῆς θαυύτερης κατανοήσεως μιᾶς καὶ μόνης ἰδανικῆς μορφῆς, τῆς Ἑλλάδος, πού ταυτίζεται παντοῦ σχεδὸν μὲ τὴ Λευτεριά. Πάνω σ' αὐτὸ ἀκριβῶς στηρίζουμε τὴν ἀπόψῃ μας ὅτι ὁ Σολωμὸς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ποιητῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἔξω ἀπὸ χρονικὰ ὄρια καὶ περιστατικά. Ἡ ἰδανικὴ μορφή τῆς Ἑλλάδας, πού ἀκόμη καὶ τὰ ἴδια της τὰ παιδιὰ δὲ μποροῦν νὰ τὴ συλλάβουν σ' ὅλο της τὸ βάθος, δὲν εἶναι μιὰ ψυχρὴ ἔννοια, ἀλλὰ μιὰ ζωντανὴ πραγματικότης, μιὰ δύναμη πού ἐμπνέει τὴν πίστη καὶ ὁμορφαίνει τὶς ἀσχήμες καὶ δικαιοῦνει τὶς θυσίες. Καὶ ἡ πίστη τοῦ Σολωμοῦ, ὅταν ζῆ μέσα στὴν ἰδέα αὐτὴ τῆς Ἑλλάδος, εἶναι τόσο γνήσια καὶ τόσο ζεστὴ ὅσο καὶ κάθε ἄλλου παιδιοῦ της, πού ἀγωνίζεται μὲ τὰ χέρια πάντα στὰ χῶματά της γιὰ τὴ λευτεριά της. Διαφορετικὰ πῶς θὰ μᾶς τραβούσε, πῶς θὰ μᾶς ἐπειθε καὶ πῶς θὰ μᾶς συγκινοῦσε σὰν Ἑλληνας ἡ ποίησίν του; Δὲν πρόκειται νὰ δικαιώσουμε τὸν ποιητῆ, γιὰτὶ δὲ φανέρωσε καὶ μ' ἄλλο τρόπο, περισσότερο ἐμπρακτο, τὴν πίστην του στὴν Ἑλλάδα. Λέμε μόνο πῶς ἡ ποίησίν του, πού εἶναι ἀναμφισβήτητα ἑλληνικὴ στὸ περιεχόμενον της, εἶναι καὶ ἀληθινὴ στὴ συγκίνησιν πού γεννᾷ. Φαίνεται πῶς μιὰ ἀντινομία μεταξὺ ἀν-

θρώπου και του έργου του δε φτάνει να ζημιώσει την αλήθεια του έργου. 'Ανάμεσα στο έργο του Σολωμού και στη συγκίνηση, που μας γεννά, δε νοιώθουμε καμμιά αντίφαση, καμμιά ψυχρότητα.

Γι' αυτό και πειθόμαστε πώς η προτίμησή του στην 'Ιδέα—'Ελλάδα δε βγήκε καθόλου από φιλολογικήν ανάγκη, για να δώσει κάποιο περιεχόμενο στην ποίησή του. 'Εχει παρατηρηθή κι' όλος πώς η 'Ιδέα της 'Ελλάδος—'Ελευθερίας του Σολωμού έχει την έμπνευσή της κυρίως από τον ελληνικό λαό. Γράφει ο Σπανδωνίδης μιλώντας για την 'Ιδέα της 'Ελευθερίας στον 'Υμνο: «'Η 'Ελευθερία του είναι μιά έμπνευση, που συγγενεύει με τις λαϊκές μορφές του θρησκευτικού ήρωα, που κατατροπώνει τους έχθρους, όπως ο αἰ—Πρόωργς ή ο αἰ—Δημήτρης ή η Παναγία. Κι' αυτή, όπως κι' έχει νοί, είναι ή μαχητική εννοια της ιδέας που ενσωματώνει». (1)

Και είναι ν' άπορη κανείς, πώς ένας άριστοκράτης σαν τὸ Σολωμό, ζώντας, όπως ξέρουμε, όχι και τόσο άμεσα την ήρωική παράδοση, μπόρεσε να τη διαίσθανθή σαν τὸ κύριο στοιχείο της εθνικής ζωής του 'Ελληνικού λαού και να την παράστηση με τόσην ενάργεια και αλήθεια. 'Ισως τὰ δημοτικά τραγούδια, που θρέψανε την ποιητική του ψυχή, που τὸ έδωσαν τὴ γλώσσα και τὴ ψυχὴ τοῦ ελληνικοῦ λαοῦ, να τὸ ἀποκάλυψαν και τὸ ἐνδόμυχο αὐτοῦ στοιχείο της 'Ελληνικής φυλής. Μπορεῖ ακόμη κι' οί αγώνες τοῦ ξεσηκωμένου ελληνικοῦ ἔθνους και περισσότερο ἡ ήρωική αντίσταση τοῦ Μεσολογγίου ν' ἀνάσταν ἀπο τὰ βάθη της ψυχῆς τοῦ Σολωμοῦ τὸ στοιχείο αὐτό, που εἶναι κληρονημένο σ' ὅλους τοὺς 'Ελληνες ἀπο γενιά σε γενιά. 'Όπως και νάναι, εἴτε συνειδητὰ εἴτε και ἀνεπίγνωστα τὸ κάνει ὁ ποιητής πιστευοντας ὅτι ἀντλεῖ μόνο μέσα ἀπο τὸν ἴδιο τὸν εαυτὸ του, ἀντλεῖ άμεσα και ἀπο τὴ λαϊκή ψυχὴ και δίνει σε ἀνάγλυφες, μεστές, αλήθινες και ὡραίες μορφές τις πιο αρχέγονες, τις πιο ἰδιότυπες και πιο γνήσιες ἰδιότητες της ψυχῆς τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ, τὸ θυμασμα στὴν ἀντρεία, τὴν αγάπη στὴ λευτεριά, τὴ θυσία στο χρέος, τὸν πόθο τοῦ καλοῦ και τοῦ ὕψηλοῦ.

'Ο πόθος ὁμως τοῦ καλοῦ στο Σολωμό δεν εἶναι μιά ἀδειανή ὡραιότητα. Δεν περιμένει να κεντρισθῆ ἀπο τις ἐξωτερικές ἐντυπώσεις, για να περιπέση σε μιά γλυκερή ρέμβη, μιάν άγωνα και άκαρπη θυμική κατάσταση. 'Η ὁμορφιά για τὸ Σολωμόν εἶναι μιά εὐτυχισμένη στιγμή, που ὁ ἄνθρωπος «ἔαστοχὰ γλυκὰ τὸν εαυτὸ του», που ξεπερνά τὴν ταπεινή, τὴ στενή και μικρόχαρη ζωὴ του και βρίσκει μέσα του «κόσμος ὁμορφους, άγγελικά πλασμένους», ἔστω κι' ἄν γύρω του βλέπουν οί άλλοι, ὅπως ἔβλεπε ὡς τώρα κι' ὁ ἴδιος, τὴν ἀσκήμια και τὸ φόβο. Σε τούτες τις στιγμές βρίσκει μέσα του τὸν ἀληθινὸν εαυτὸ του και καταλαβαίνει τὸ σωστὸ νόημα τῆς ζωῆς. Μιά ἐξωτερική ἐντύπωση, ἕνα φαινόμενο, που για πολλοὺς θάταν ἀπλῶς ὡραίο, χωρὶς καμμιά ἄλλη βαθύτερη σημασία, για τὸν Σολωμό εἶναι ἕνα τράβηγμα τοῦ πέπλου, που ἀφήνει να λάμψη ἡ ἐξάισια Μορφή, που καταυγάζει με τὸ μυστηριακό της φῶς ὅλο τὸν κόσμο και γεννᾷ θεϊκά σκιρτήματα στὴ ψυχὴ τοῦ ποιητῆ. Οί ἀφορμές, οί ἐξωτερικές ἐντυπώσεις, που θα λέγαμε ὡραίες, εἶναι πολλές βέβαια. 'Όλες τους ὁμως φέρνουν στο ἴδιο τέρμα, προμηνοῦν τὴν παρουσία τῆς Μορφῆς. Μιά ἀχτίδα τοῦ φεγγαριοῦ πάνω στα κύματα, ἡ δύση με τὰ χρώματα «ὅπου δεν ἔχουν ὄνομα κι' ἔχουν περίσσια κάλλη», ἡ εὐωδία τοῦ κρίνου, τ' ἄστρα που καθρεφτίζονται στα νερά, ἡ θάλασσα που ἀλλάζει κι' αὐτὴ χρώματα στο δειλινὸ, ὁ ἥλιος που χρυσιζει τὸ ξερὸ χορτάρι, τὸ ρυάκι που κρένει με χίλια στόματα, τὸ λουλούδι που ἀνοίγει και λυγεί χαριτωμένα τὸ κεφαλάκι του στο φῶς, εἶναι ὅλα ἀποκαλυπτικά μέσα τῆς Μορφῆς.

'Ετσι ἡ ὁμορφιά τοῦ Σολωμοῦ δεν εἶναι μιά ἐντύπωση ἐκ τῶν ἔξω, ἀλλὰ μιά προβολὴ ἐκ τῶν ἔσω. Γι' αὐτὸ και ἡ ὡραιότητά του δεν ἔχει τὸνο αἰσθησιακό, ἀλλὰ ἐξαγνιστικό, ἐξαιωλιτικό, θα μπορούσαμε να πούμε, τῶν πάντων. Σπάνια ἡ ὁμορφιά μένει στο στάδιο τῆς ἐξωτερικῆς ἐντυπώσεως, σαν ἐξωτερικὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα, σαν πειρασμός για τὴ ψυχὴ κι' ἐμπόδιο στὴν ἀνάταξη της. Και τοῦτο, ὅσες φορές γίνεται, τὸ κάνει σκόπιμα ὁ ποιητής, για να δημιουργήση κάποια δραματική ἀντίθεση, ἀναγκαία για τὴν τοποθέτηση τῆς 'Ιδέας και τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ὕψους τῆς θυσίας γι' αὐτὴν και τῆς ἠθικῆς νίκης. Γρήγορα ὁμως ξεπερνά τὸ στάδιο αὐτὸ και ὁ κόσμος πάλι πλημμυρίζει ἀπο φῶς αὐράνιο και ἡ ἑσωτερικὴ ὁμορφιά, ἀποτέλεσμα μιάς ἠθικῆς τελείωσης, παραμερίζει τὸ πάθος, «ποτίζει τὴ ψυχὴ και τὴ χορταίνει ἀμέσως». Σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν προσπάθεια θαυμάζουμε τὴν πλαστική φαντασία τοῦ Σολωμοῦ συυφασμένη ἀρμονικά με τὴ μελωδία και τὸν ρυθμὸ τοῦ λόγου. Εἶναι οἱ ἀνυπέρ-

βλητες ευτυχισμένες στιγμές του ποιητή, ύστερα από πολλή έναγώνια προσπάθεια, όπου «ή τέχνη του έφτασε τις έσχατες μελωδικές δυνατότητες της και ο ποιητής πετυχαίνει ό,τι ανάζητούσε επίμονα: τη σπάνια έπιτευξιμη ανάμειξη του πλαστικού με το μουσικό, δηλ. την εξαύλωσή του μέσα στο ρυθμό και τη μελωδία». (1)

Φύση, χαμόγελ' άστραφες κι' εγίνηκες δική του'
Έλπίδα, τόδεσες τό νού μ' όλα τά μάγια πόχεις'
Νιός κόσμος όμορφος παντού χαράς και καλωσύνης.

* * *

Σ τή θύρα τήν ολόχρυση τής Παντοδυναμίας,
Πνεύματα μύρια παλαιά, πνεύματα μύρια νέα,
Σ' άκαρτερούν γιά νά σού πούν πώς άργησες νά φθάσης.

* * *

Κι' άν γιά τά πόδια σου, Καλή, κι' άν γιά τήν κεφαλή σου
Κρίνους ό λίθος έβγανε, χρυσό στεφάν' ό ήλιος,
Δώρο δέν έχουσε γιά σέ και γιά τό μέσα πλούτος,
Όμορφος κόσμος, ήθικός, άγγελικά πλασμένος,

* * *

Όέω άνεβοκατέβαινε τό στήθος, αλλά μέσα
άνθίζει με τους κρίνους του παρθενικός ό κόσμος,
Λύγη 'ναι κι' άστραφτε γλυκά άσ στην άρχή τής πλάσης,
Κι' εκράτουμε τά κάτσαπρα ποδάρια στη δροσιά της.

* * *

Σ αστίξ' ή γή κι' ή θάλασσα κι' ό ούρανός τό τέρας,
Τό μέγα πολυκάντηλο μέσ στό ναό της φύσης,
Κι' αρμόζουν διάφορο τό φώς χίλιες χιλιάδες άστρα,
Χίλιες χιλιάδες άσματα μιλούν και κάνουν ένα.

Δέν έχει άποκτήσει ακόμη ο νεώτερος έλληνισμός άλλον ποιητή, πού νά μπόρσει νά συνυπάρξει με τόσην άρτιότητα τό ύψος του στοχασμού, τό ήθικό κάλλος, τήν πλαστικότητα τής μορφής, μαζί με τήν πλαστικότητα του λόγου, τή μουσικότητα του στίχου και τήν ανταπόκριση του ρυθμού. Τέτοια «λυρική άρτιότητα» είναι κάτι άνέφικτο ακόμη στή νεοελληνική ποίηση.

* * *

Ό μεγαλύτερος όμως άθλος του Σολωμού, τό εθνικώτερό του ίσως έργο, ήταν ή κατάχτηση τής γλώσσας. Βέβαια είναι ύπερβολή νά ισχυριστή κανείς, όπως είπαν μερικοί κάτω από τήν επίδραση του θαυμασμού, πού γέννησε ή δημοσίευση του περιήφνου πεζού του έρογου, τής Γυναίκας τής Ζάκυνθος, πώς αυτός δημιούργησε τή νεοελληνική γλώσσα. Είναι όμως αλήθεια, πώς κανένας άλλος δέν ένοιωσε τόσο φοβερό νά όρθώνεται μπροστά του τό πρόβλημα τής γλώσσας. Μπορούμε νά πούμε πώς με τό Σολωμό συνέβαινε τό έξής παράδοξο και τραγικό: Ένώ ή ποιητική του φαντασία συνελάβανε θεϊκές μορφές, τού ήταν δύσκολο νά τις φανερώσει, γιατί δέν είχε στή διάθεσή του τό άνάλογο γλωσσικό ντύμα. Πώς θάκανε, ώστε νά μη περιφέρωνται σαν έκτοπλάσματα μέσα στον ποιητικό του κόσμο χωρίς νά μπόρουν νά σαρκωθούν και νά γίνουν όντα αισθητά; Πόσο πολύ πρέπει νά είχε πιστέψει στήν άποστολή του σαν εθνικού ποιητού και πόσο πολύ πρέπει νά πίστεψε στήν 'Ιδέα—'Ελλάδα, γιά νά μην άποκαρδιωθεί και γιά νά μην παραιτηθή από τήν υπεράνθρωπη προσπάθειά του νά κάνει τό πνεύμα και τήν καρδιά λόγο. Δύσκολα έμεις σήμερα— πού έχουμε μπροστά μας ένα όπωσδήποτε καλλιεργημένο γλωσσικό όργανο—μπορούμε νά εκτιμήσουμε αυτό τό έσωτερικό δράμα του ποιητή, πού φαίνεται πώς τόν λύγιζε όχι λιγώτερο από τήν ανάτασή του. Οί ξαναφτιασμένοι στίχοι, μεταγραμμένοι με διαφρετικόν τρόπο 6 και 7 φορές ακόμη, τό έργο του τό μισοτέλειωτο ή άποσπασματικό δέν όφείλεται μόνο στην αδυναμία του νά πραγματοποιήσει τή σύνθεση, πού έσχεδιάζε, ούτε στο άνικανοποίητό του από τό συνταίριασμα μορφής και ιδέας, ούτε—πολύ λιγώτερος—στή νωχέλεια ή στην άψικορία του. Περισσότερο όφείλεται στήν κούραση, πού τού έφερε ή αναζήτηση και ή έμπύχωση τής γλωσσικής ύλης, σέ τρόπο πού νά μεταβάλλονται οι κοινές λέξεις τής νέας ελληνικής, οι καμωμένες γιά πρόχειρα, πιό γενικά και πιό συγκεκριμένα πράματα, σέ στοιχεία γεμάτα κίνηση και καινούρια ζωή. Αυτή ή μεταβολή των τυπικών και ξεφτισμένων πολλές φορές λέξεων τής κοινής ελληνικής σέ παλλόμενα από πνεύμα και αίσθημα μέλη του ποιητικού λόγου είναι ή εκπληκτικώτερη του έπιτυχία. Δέν ήθελε ν' αφήση τόν εαυτό του νά καμφθί κάτω από τό άλύγιστο υλικό, πού είχε στή διάθεσή του, ή νά θυσιάσει τις ύψηλές του συλ-

λήψεις στην εύκολη ποίηση, που του πρόσφερε το γλωσσικόν αυτό υλικό. "Έτσι είχαν κάμει οι άλλοι, όσοι πίστεψαν στην ανάγκη της χρησιμοποίησεως τῆς «κοινῆς» ἀφίνοντας τὴν ἀρχαϊκὴν καθαρεύουσα, ὅπως ὁ Βηλαρὰς καὶ ὁ Χριστόπουλος. Γιὰ τὸν Ρήγα δὲ μιλάμε, γιατί σ' ἐκείνον ὁ ἄμεσος σκοπός, τὸ ἐγερτήριον σάλπισμα, παραμέριζε κάθε ἄλλη προσπάθεια. Βέβαια δὲν εἶχαν αὐτοὶ τὴν μεγαλόπνη ἰδιοφυῖα τοῦ Σολωμοῦ. Δὲ φαίνεται ὅμως καὶ καμμιά ἐναγώνια προσπάθεια σ' αὐτοὺς κατακτήσεως τῆς γλώσσας γιὰ πῶς μεγάλα καὶ πῶς ὕψηλα συνθέματα. Δοκιμάζουσαν μόνο ὅτι ὑλικό ἔχουν μπροστά τους. Κάνουν τὴν ποίηση, ὅση τοὺς ἐπιτρέπει αὐτό. Δὲν εἶναι βέβαια ἡ ποίησή τους ψυχρὰ σὰν τῶν καθαρολόγων, εἶναι ὅμως εὐκόλη, ὄχι ἀπλῶς γιὰ τὸ περιεχόμενό της, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν προσπάθειά της.

Ἀκόμη καὶ ὁ ἀξιώτερος μετὰ τὸ Σολωμὸ φάλητος τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀρετῆς, ὁ Α. Κάλβος, τοῦ ὁποῖου ἡ ποίηση εἶναι βέβαια ὕψηλὴ καὶ δὲν ἐπιδέχεται σύγκριση μετὰ τὴν ἐλαφρὴ ποίηση τῶν ἄλλων, ἀναγκάστηκε ἀπὸ «δημιουργίαν» γλώσσα δική του, πρωτότυπη, ἢ πῶς σωστά ἰδιότροπη, γιατί μόνον ἔτσι αἰσθανόταν ὅτι βρίσκει τὸν ὕψηλόν τόνον, πού ἤθελε γιὰ τὴν ποίησή του. "Έτσι ὅμως ἀποξενωνόταν ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ ἀπευθυνόταν στοὺς λίγους, πού μπορούσαν νὰ δεχτοῦν τὰ καινοφανῆ γλωσσικὰ σύμβολα, πού χρησιμοποιοῦσε. Γι' αὐτὸ καὶ δὲ μπόρεσε ποτὲ ἡ ποίηση τοῦ Κάλβου νὰ φτάσῃ τὸ λαὸ. Τουναντίον ἡ ποίησις τοῦ Σολωμοῦ, ἐνῶ δὲν εἶναι καθόλου «λαϊκὴ» μετὰ τὴν κοινὴ σημασίαν τοῦ ὄρου, μπορεῖ νὰ βρῇ ἀπήχησιν καὶ ἐν τῇ γνήσια λαϊκῇ ψυχῇ καὶ νὰ τῇ συγκινήσῃ βαθειά. Ὁ "Έλλην διαβάζοντας τὸ Σολωμὸ ἀναγαλλιάζει ὄχι μόνον γιατί βρίσκει ἐν τῇ ποίησίν του τὴν ἴδια τὴν ἐκφρασὴν του, τῆ ψυχικῆ του διάθεσις, τὸ φρόνημά του, τὸ πνεῦμα τέλος ἐκεῖνο τὸ ἀθάνατον, πού πάντα ἀναδεύει μέσα του καὶ σπρώχνει πρὸ ἀνατάσεις καὶ δοξασμένους δημοουργίαι. Εἶναι καὶ γιατί χαιρέται τὴ γλώσσα του, πού τῇ νοιώθει καθολικὰ δική του ἐξῆ ἀπὸ χρονικὰ καὶ τοπικὰ πλαίσια. Εἶναι ἀξιοθαύμαστο πὼς καὶ σήμερον ὕστερον ἀπὸ ἐνάμιον αἰῶνα περίπου δὲν αἰσθανόμεσθε ἐν τῇ γλώσσᾳ τοῦ Σολωμοῦ καμμιά χρονικὴν ἀπόστασιν, κανένα ξαφνιασμα ἀπὸ διαλεκτικὸν τύπον, ὅπως συμβαίνει μετὰ πολλοὺς ἄλλους καὶ σύγχρονους μας ἀκόμη λογοτέχναι. Οἱ λίγοι ἰδιωματικοὶ τύποι δὲν τὴν ἐπισκοτοῖζουσαν, δὲν τὴν ἀπομακρύνουσαν ἀπὸ τὸ κοινὸ γλωσσικὸ αἶσθημα τοῦ "Ελληνος. Τῆς δίδουσαν μάλιστα μιὰ ζωντανὴν χάριν, μιὰν ἀπλότητά ἀληθινή, μιὰ μεστότητα γεματὴν ἀνεση καὶ σιγουριά. "Όπως ἐνοιώθη τὸ πνεῦμα καὶ τῆ ψυχῆ τοῦ "Ελληνισμοῦ βαθειὰ μέσα του, ἔτσι ἄφηνε νὰ νοιώθῃ βαθειὰ καὶ τῆ γλώσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κι' ὕστερον νὰ τῆ δείξῃ κατεργασμένη μέσα ἀπὸ τὴ δική του καλλιτεχνικὴ χροάνη. "Έπαιρνε τὸ γερό, ἀλλ' ἀκατέργαστον καὶ φτηνὸν μέταλλον τῶν λέξεων τῆς κοινῆς ἐλληνικῆς κι' ἔβγαζε ἐστὸ φῶς λέξεις, πού ἀνάδιναν μιὰ καινούρια λάμψη καὶ πού λογοῦσαν ἀπαλά κάτω ἀπὸ τὴ θερμὴ πνοή, πού τις ἐμψύχωνε.

Αὐτὸ εἶναι κυρίως τὸ νόημα τῆς γλωσσικῆς δημιουργίας τοῦ Σολωμοῦ. «Τὸ ἀπέρηστο κατόρθωμα τοῦ Σολωμοῦ», γράφει πάλι ὁ Χόρβατ, «εἶναι πὼς τῆ γλώσσα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τὴν καθάρσιον ὅσο μπορούσε ἀπὸ τὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα καὶ τὴν κατάστασιν κατ'ἀλληλῆ γιὰ τὴν πραγματοποιίησιν νέων σολων. Ἡ καλλιτεχνικὴ σύνθεσις ἀνότερων ἰδεῶν μετὰ τῆ ζωντανῆ γλώσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι τὸ πηδαλιώτερον, ἱστορικῆς σημασίας, λογοτεχνικὸν κατόρθωμα τοῦ Σολωμοῦ».

Ὁ Σολωμὸς δὲν εἶναι γλωσσοπλάστης μετὰ τὴ γνωστὴν περιορισμένην σημασίαν τοῦ ὄρου. Οἱ καινούσιες λέξεις, πού ἔπλασεν ὁ ἴδιος, εἶναι πολὺ λίγες καὶ ὑπάγονται ὅλες σχεδὸν ἐν τῇ κατηγορίᾳ τῶν λεγομένων ποιητικῶν λέξεων καὶ εἶναι εὐρημέται ὕστερον ἀπὸ προσπάθειαν, ὡς φαίνεται, καὶ ζυγιασμέναι μετὰ τὴν εὐαίσθητη ζυγαριὰ τῆς καλαισθησίας του. "Έτσι π.χ. διαγράφει τὴ λέξιν: κεραυνοσούτης (γιὰ τὸν τόπον πού τραβᾷ τὸν κεραυνόν), καὶ τὴν ἀναπληρᾷ μετὰ τὴ λέξιν: κεραυνοκράχτης, πού δίχως ἀμφιβολία εἶναι πολὺ ποιητικώτερον ἀπὸ τὴν πρώτην. Ὅλες οἱ ἄλλαι λέξεις του εἶναι ἐκείναι, πού βρίσκουμε ἢ θὰ μπορούσαν νὰ θεοδοῦν ἐν τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Κοινὲς θὰ λέγαμε. Στις κοινὲς ὅμως αὐτὲς λέξεις ἔδωσε καινούργιαν σημασίαν, περιεχόμενον κάθε ἄλλο παρὰ κοινόν. "Έτσι μᾶς δίνει τὴν ἐντύπωσιν πὼς βρίσκουμε ξαφνικὰ μπροστὰ ἐστὸ μάτια μας γλωσσικὸν θησαυρόν, πού δὲν τὸν λογαριάζαμε. Πουθενὰ ὅμως δὲ μᾶς δίνει τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἐκζήτησιν, ἀλλὰ ἐκείνη τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς ἀνέσεως. Αὐτὴ ἡ ἐντύπωσις εἶναι πού ἔκανε καὶ τὸ σοφὸ φίλον του Τομαζέο νὰ λέῃ ἐν τῇ ποιητῇ: «Οἱ Γερμανοὶ ἔχουσαν ἕνα τρόπο καὶ τὰ πῶς κοινὰ πράγματα νὰ τὰ κινῶν βαθειὰ. Ἐστὶ καὶ τις πῶς βαθειὰς σκέψεις βρῆκες τὸ μέσον νὰ μᾶς τις κἀνης κοινές».

Στὸν περίφημον Διάλογόν του, τὸ γλωσσικὸ πιστεύω τοῦ ποιητῆ, ἂν καὶ ἐπὶ

μάς σήμερα τὰ ἐπιχειρήματά του φαίνονται κάπως αὐτοσχέδια καὶ ἀπλοϊκά, μπορούμε νὰ δοῦμε τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴ γλῶσσα, ὅπως τὴν διαισθανόταν ὁ ἴδιος παρὰ ὅπως μπορούσε νὰ τὴν ἀποδείξει. Καὶ στὸ ζήτημα τοῦτο ἡ ἰδιοφυΐα του ἡ ποιητικὴ τὸν βοήθησε πιότορο ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ του κατάρτιση. Τὰ ἐπιχειρήματά του εἶναι καθαρὰ ποιητικά. Ὅμως κί' ἀπ' αὐτὰ διαφαίνεται ἡ πίστη του στὸ τεράστιο ἔγχειρημα, πὺ ἀνάλαβε: νὰ διαμορφώσῃ τὴ λαϊκὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα σὲ ὄργανο κατὰλληλο καὶ γιὰ τὰ πιὸ πολυμῶρα πετάγματα τῆς φαντασίας. Λέει λοιπὸν ἐδῶ ὁ Ποιητὴς στὸ Σοφολογιώτατο: «...ἵποτάξου πρῶτα στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ καί, ἂν εἶσαι ἀρκετός, κυριεύε τὴν». Αὐτὸ εἶναι ἴσα ἴσα πὺ πάσχισε νὰ κατορθώσῃ ὁ ποιητὴς, μόλις τ' ἀποφάσισε νὰ γίνῃ ὁ ποιητὴς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τὴν προσπάθειά του αὐτὴ νὰ κατακτήσῃ τὴ γλῶσσα, νὰ κατορθώσῃ τὸ ἀκατόρθωτο, ὅπως γράφει ὁ Τζένκινς, βλέπουμε νὰ τὴ δείχνῃ μετὰ συγκινητικὴ ἐπιμονὴ καὶ θαυμαστὴ ἐπιτυχία πολὺ νωρὶς ἀκόμη, ἰδιαίτερα στὸν «Ἕγνον», πὺ γράφτηκε, ὅπως ξέρουμε, μέσα σὲ λίγους μῆνες. Εἶχε μέσα του «ἓνα ξεχειλίσιμα τῆς ψυχῆς», γιὰ νὰ μεταχειριστοῦμε τὰ ἴδια του τὰ λόγια, καὶ μπροστὰ του ἓνα γλωσσικὸ ἰδίωμα, ἀκετὰ ἐκφραστικὸ βέβαια γιὰ πιὸ συμβατικὲς σκέψεις καὶ συναίσθηματα, ἀλλ' ἀπλαστο ἀκόμη γιὰ νὰ ἐπαρκέσῃ σὲ λεπταίσθητες δακοίσεις ἑνὸς «καλλιεργημένου» πνεύματος. Κί' ὅμως τὸ θαῦμα αὐτὸ τὸ ἐπέτυχε σὲ ἁβμῶ, πὺ νὰ ἐκπλήξῃ καὶ τὸν ἴδιο τὸν Σπ. Τρικοῦπῃ. «Ἐἶναι γραμμένο σὲ κοινότητα γλῶσσα», γράφει γιὰ τὸν Ἕγνον, ἀλλὰ ἡ εὐνοχωρία τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ ἐπλάτυνε τὰ στενὰ ὅρια τῆς κοινῆς μας γλώσσας, τὴν ὅποιαν καὶ ἀνέβασεν εἰς τὰ ὕψη τῶν ἰδεῶν μας». Σωστὰ λοιπὸν καὶ ὁ Ἀγγλος σοφὸς θεωρεῖ τὸν «Ἕγνον» τὴν σημαντικώτερη συμβολὴ στὴ διαμόρφωση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας. «Ἐκεῖνο, γράφει, πὺν διεγείρει τὸν θαυμασμὸ καὶ τὴν ἐκπλήξῃ τοῦ ἀναγνώστη (τοῦ Ἕγνον) εἶναι ἡ ἔκτασι καὶ τὸ βάρος τῆς συμβολῆς του στὸν σχηματισμὸ μᾶς λογοτεχνικῆς καὶ οὐ γὰρ ἡ στὴ νεώτερη ἑλληνικῇ. Σ' ἓνα ποίημα 632 στίχων, πὺν κατέχει μεγαλυτέρη ἔκτασι ἀπὸ κάθε ἄλλο τραγοῦδι γραμμένο στὴ δημοτικῇ ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα, δὲν ὑπάρχει σχεδὸν οὔτε ἓνας τίπος πὺν νὰ μὴν εἶναι συνηθισμένος στὸ στόμα τοῦ καθενός, καὶ οὔτε ἓνα σχεδὸν σημεῖο, πὺν ἡ γλῶσσα νὰ εἶναι ἄνιση μετὰ τὴ σκέψῃ. Κί' αὐτὸ ἦταν ἔργο ἑνὸς ἀνθρώπου 25 ἐτῶν, πὺν ἴσμεν τὰ 24 του χρόνια ἤξερε μόνο, κί' αὐτὸ ἀτελῶς, τὸ ἰδίωμα μᾶς νῆσον πὺν ἰταλόφερνε κί' αὐτὸ». (1)

Εἶναι ἀληθινὰ ἐκπληκτικὸ ὡς ποῖο σημεῖο ὁ ποιητὴς κατάρτισε τὴ γλῶσσα ἢ καλύτερα ἀ ν ἄ σ τ ἠ σ ε μέσα στὴν καλλιτεχνικὴ του συνείδησι τὴ γλῶσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡστε νὰ μπορῇ μετὰ τόσο ἀπλά κί' ἀνεπιτήθετα μέσα ν' ἀγγίξῃ τὶς πιὸ ψηλὰς κορφὰς τῆς ἔμπνευστῆς του καὶ νὰ δημιουργῇ τὴν ἐντύπωσι ἐκείνῃ τοῦ βάθους καὶ τῆς ἀπλότητῆς μαζί, πὺν μόνο στοὺς κλασσικοὺς συγγραφῆς βρίσκουμε. Παίρνεισ μιά μιά τὶς λέξεις καὶ δὲ σ' ἐκπλήττει καμμιὰ, δὲ σοῦ φαντάζει καθόλου γιὰ καιναύρια ἢ ζητημένη μετὰ κόθο μέσα στὸ γλωσσικὸ ἀργαστήρι τοῦ ποιητῆ. Ὅταν ὅμως τὶς θάλῃ ὅλες μαζί, τὴ μιά δίπλα στὴν ἄλλη, σὰν ν' ἀλλάζουν οὐσία, γίνονται ἀναβαθμοὶ γιὰ ν' ἀνεβούμε στὴν ὕψηλὴν εἰκόνα ἢ στὴ μορφῇ, πὺν θέλει ν' ἀποκαλύψῃ ὁ ποιητὴς.

* * *

Εἶναι λοιπὸν, θὰ ὠτοῦσε κανεῖς, καὶ θὰ μείνῃ ὁ μοναδικός, ὁ ἀξεπέραστος ποιητὴς τῆς νεώτερης Ἑλλάδας; Ὅχι. Καὶ τεχνικὲς ἀτέλειες παρουσιάζει τὸ ἔργο του καί, τὸ σπουδαιότερο, αὐτὸ τὸ ἔργο δὲν ὀλοκληρώνει σχεδὸν πουθενὰ μετὰ σαφήνεια τὴν προσπάθειά του. Ἐνῶ εἶναι φανερὸ πὺς εἶναι μιά ἔξοχη λυρική φύσι, στὸν Ἕγνον βρίσκουμε πολλὰ μέση πεζολογικά. Ἐνῶ κατέχειται ὀλόκληρος ἀπὸ θαυμάτο θαυμασμὸ γιὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς ὑπερασπιστῆς τοῦ Μεσολογγιοῦ, στοὺς ὁποῖους θέλει νὰ ἐνσαρκώσῃ ὅ,τι πιὸ ψηλὸ ἢ ἀνθρώπινη φύσι μπορεῖ νὰ νοιώσῃ, δὲ μπόρεσε νὰ μᾶς τὸ δείξῃ συνθηκικά καὶ σταματὰ ἀποκαμωμένους στὴν ἀοχὴ ἢ στὴ μέση ἢ καὶ στὸ τέλος χωρὶς ἀρχῇ, μέση καὶ τέλος νὰ συνδένονται ὀργανικά καὶ καθαρὰ μεταξύ τους. Ὅμως παρ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἀτέλειες καὶ τὰ σταματήματα στὰ μισὰ τοῦ δρόμου καταλαβαίνουμε πὺς εἶναι ἓνας μεγάλος ποιητὴς, πὺν διαισθάνθηκε σωστὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἀκατάλυτη καὶ μυστηριώδη δύναμη τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ πὺν πίστεψε σὰν χρέος καὶ ἀποστολὴ του νὰ τὰ παραστήσῃ μετὰ τὸ Λόγο, νὰ γίνῃ ὅ,τι ὁ Παλαμάς ἀργότερα φιλοδόξησε, «ὁ ποιητὴς τοῦ γένους του καὶ τοῦ καιροῦ του», ἴσως κί' ἔξω ἀπὸ τὸν καιρὸ του. Ὁ Παλαμάς τὸ ἐπέδιώξε

1) Jenkins, Solomos p. 75.

χωρίς ίσως νά ἔχη τή διαίσθηση καί τή σεμνή ἐκείνη ἀταραξία τῆς ψυχῆς, πού τοῦ χρειάζονταν, γιά νά συλλάβῃ αὐτό τὸ ἀπιαστο καί καθολικό πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορική της ζωῆ. Σταματᾶ πολὺ στὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα, τὰ μεγαλύνει μὲ τὴ μεγαλόφωνη σάλπιγγά του, πιστεύει πῶς ἀποκαλύπτει τὴ μοῖρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ τὸν προφητικό του λόγον. Δὲ φαίνεται ὅμως νά ἀναλύῃ μέσα στὴν ποιητικὴ του συνείδηση τὴν ψυχὴ τοῦ Ἑθνους. Ἡ σοφία του ὑπερβάλλει τὴ διαίσθησή του καί ἡ προσωπικὴ του προβολὴ σκιάζει τὸ ἀχνὸ πρόσωπο τῆς Ἰδέας. Ἀντίθετα ὁ Σολωμός. Ἡ ἀλαφροῦσκιωτὴ ψυχὴ του διαισθάνθηκε πίσω ἀπὸ τὸ «ἐν ἐνεργείᾳ» ὅ,τι ἀποτελεῖ «ἐν δυνάμει» τὶς πιὸ θαυμαστὲς ἰδιότητες τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Ἡ σοφία του δὲ μπόρεσε νά ζετῶσιν τὴ διαίσθησή του καί ν' ἀποτρέψῃ τὴν ἔμπνευσή του σ' ἄλλες σφάιρες, περισσότερο γόνιμες ἴσως σὲ συνθετικὴ δημιουργία ἄλλ' ὄχι τόσο βαθεῖα ἑλληνικῆς.

Προσπαθώντας ὁ Σολωμός νά συλλάβῃ ὁ ἴδιος τὸ πνεῦμα τοῦ ἑλληνισμοῦ σὲ ὄλη τὴ μεγαλειώδη του ἀνάταση, ἔδειξε στὸν ἴδιο τὸν Ἕλληνα τὸ δικό του βάθος, τὸ βαθύτερο ἔθνικό του εἶναι, πού εἶναι ἀληθινὰ «κουφὸ μυστήριο» καί γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἕλληνες. Ἔτσι φαίνεται πῶς μπόρῳσε νά εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ γένους του ἀπάνω ἀπὸ καιροῦς. Μὲ τὸ Σολωμὸ μπόρῳμε νά καταλάβουμε, νά εἶναι νά εἶναι ὁ ἔθνικός ποιητὴς γιὰ τὸν ἑλληνισμό. Κι' ὅσο κι' ἂν ἡ ἱστορικὴ ἀνέλιξη ἀλλάξῃ τὶς συνθήκες στὸ μέλλον, ὅσο κι' ἂν οἱ αἰσθητικὲς μας θεωρίες μεταβληθοῦν δὲ μπορεῖ ὁ ποιητὴς, πού θὰ διεκδικήσῃ τὸν τίτλο τοῦ ἔθνικοῦ μας ποιητοῦ, νά αἰσθανθῇ διαφορετικὰ ἀπ' ὅ,τι ὁ Σολωμός καί νά ζητήσῃ ἀλλοῦ τὴν ἔμπνευσή του παρὰ στὸν πόθο νά δῆ καί ν' ἀποκαλύψῃ ἄξια τὴ «μεγαλόψυχη» στὸν πόνο καί στὴ δόξα Μητέρα» ἐκείνου.

Θ. Α. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

ΟΣΑ ΠΑΙΡΝΕΙ Ο ΜΠΑΤΗΣ

Ξάπλωσε στὴν ἀκρογιαλιά τῆς ἀπέραντης ἡδονῆς,
ἄπλωσε τὰ χέρια, κι' ἀγκάλιασε ὅσο ἄπειρο μπορεῖ
νὰ κρατηθῆ ἀπ' τ' ἀδύνατα δάκτυλα τῆς εὐκόλης χαρᾶς.

Κάθε χαραυγὴ σπάζει νέο τὸ κύμα.
Χθὲς ἐχάϊδευε τ' ἀκροθαλάσσι
μὲ τὸ ἡμερο μουρμουρητὸ τῆς μεγάλης προσμονῆς
καί τῆς φτερουγιστῆς χίμαιρας.
Σήμερα, ὄρμᾶ ἄγριο κι' ἀνυπόμονο.
Ζητᾶ ν' ἀρπάσῃ ὁ πόθος τοῦ νέου ἀφροῦ
τὸ μυρωμένο μαντήλι τῆς φιλάρεσκης ἀλήθειας,
πρὶν ἔρθῃ ὁ χειμῶνας, πρὶν ἔρθῃ ἡ γαλήνη τῆς ρουτίνας.

Χαίρου, ὅσο τὸ κύμα τῆς ψυχῆς σου εἶναι ἄγριο,
καί μὴ ζητήσεις νὰ ξεκουρασεῖς
στὶς θαλασσοσπηλιᾶς τῆς ἡρεμῆς ἀκρογιαλιᾶς,
πού θιάστικά διάθηκες,
γιατὶ ἀκόμα στὰ μαλλιά σου λάμπει ἡ ἀρμύρα
γιατὶ ἀκόμα στὰ μάτια σου φέγγει ξένο φῶς,
γιατὶ ἀκόμα στὰ χέρια σου κλείνεις τὴν ἀβέβαιη σκιά τῆς πλάνης.

Μὴ φοβᾶσαι τὸ Φάρο, ὅταν σὲ ὀδηγεῖ,
καί μὴ στρέψεις τὰ πόδια σου πίσω.
Ἔχουν σῆσῃε τὰ χνάρια στὴν ἄμμο
καί θὰ βυθιστεῖς στὴν γκριζα θλίψη τῆς ἀδιάφορης σιωπῆς.

Μὴ κοιτᾶς πίσω!
Θά δεῖς πόσο γελάστηκες.
Ἄκουσε μόνο τὸ δικό σου γέλιο, πού ἀντιλαλεῖ
πάνω στὰ σκόρπια βότσαλα κούφιο καί κρύο.

ΜΑΙΡΗ ΜΑΛΑΜΑΤΙΝΑ

Ο ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΣ ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΕ *

Σε κείνη τή θόρεια πλαγιά τοῦ Πενταδάκτυλου τὰ ψηλὰ πεῦκα σκέπαζαν μὲ φθόνο τὸ μικρὸ βυζαντινὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἀρχάγγελου Μιχαήλ. Ὁ θόλος του, ἀρεκτὰ μεγάλος γιὰ νὰ στηρίζεται σὲ ὀκτῶ κολόνες, πάσκιζε νὰ ξεπροβάλλη πάνω ἀπ' τὶς μύτες τῶν πεύκων.

Κί' ὅμως, ὄλοι ἀπ' τὰ χωριά τριγύρω τόξεραν καλά τὸ ἐκκλησάκι τ' Ἀρχάγγελου. Στὶς καταραμένους μέρες, ποῦ ἡ ἀνομβρία τοὺς ξήραινε τὰ διψασμένα σπαρτὰ ἢ τοὺς μάραϊνε τὰ πλατύφυλλα ἀμπέλια, ἡ δέηση στὸν Ἀρχάγγελο ἦταν γι' αὐτοὺς μὴ καταφυγή. Ἄλλοτε, ὅταν σεισμοὶ συγκλονίζαν συνθέμελα τὶς κατοικίες καὶ τὰ ζῶα τρομαγμένα ἔβγαζαν κραυγές, πρωτόζωνες, πάλι στὸ ἐκκλησάκι τ' Ἀρχάγγελου ἔτρεχαν γιὰ τὴν ὀλονύχτια δέηση. Κί' ὅταν ἡ λαίμαργη ἀκρίδα κοπαδιστὰ χυμοῦσε στὰ λαχανικά καὶ στὰ γεννήματα ἢ σκληρὴ θεομηνία καὶ λιμὸς μάστιζε τὸν τόπο, ὁ Ἀρχάγγελος πολεμοῦσε τὸ κακὸ.

Μὰ τούτη τὴ χρονιά τὸ κακὸ ἦταν ἀναπάντεχο. Τέτοια ἀνομβρία δὲ γνώρισε τὸ νησί. Οἱ παλαιοὶ δὲ θυμοῦνταν σ' ὀλάκερη τὴ Βενετσιάνικη κατοχὴ παρόμοιο ξέσπασμα. Σεισμοὶ, ἀκρίδα καὶ πλήμμυρες ἦταν κάτι τὸ ἀσήμαντο. Μῆνες τώρα οὐτ' ἓνα σύννεφο στὸν ὀρίζοντα. Κάποτε ὁ οὐρανός, γιὰ νὰ παίξῃ μὲ τὸν ἀνθρώπινο πόνο, μάζευε σύννεφα κί' ὀμίχλες καὶ τὶς ἄφινε στὸ τρελλό τους παράξενο παιγνίδισμα. Τρέχαν στὶς πλαγιές καὶ στὴν κοντινὴ θάλασσα, σμίγαν σὲ συμπλέγματα στὶς κορφές τοῦ Πενταδάκτυλου καὶ τοῦ Γιαϊλά καὶ τέλος χάνονταν ἀραιὲς σκιές βαθειά, μακριὰ στὸν ἀτέρμονα πόντο. Καὶ τὴν αἴσθησι τῆς βροχῆς μὲ τὴν ὑγρὴ ἀτμόσφαιρα, ποῦ τόσο νοσταλοῦσε ἡ ψυχὴ γιὰ λίγη δροσιὰ, τὴ ξανέμιζε ὁ καυτὸς ἥλιος σὲ μιὰ σκληρὴ, ἐκδικητικὴ παραίσθησι.

Πανταῦ ἐρημιά καὶ ἔνδεια. Ἡ ζωὴ γινόταν ὄλο καὶ πειὸ δύσκολη σ' ὀλάκερο τὸ νησί. Τὴ λιγοστὴ σοδειά, ποῦ μὲ σπαραγμὸ κατάφερα νὰ μαζέψῃ στὰ χωράφια ἡ ἐπαρχία, τὴν κατάσχαν με βία οἱ Καπετάνοι ἐκτελώντες διαταγὴ τοῦ Βισκόντε καὶ τὴν ἀμπάρωσαν στὶς ἀποθήκες τοῦ Κράτους γιὰ κερδοσκοπία. Ὅποιος κρατοῦσε χρήματα μπορούσε νὰ πάρῃ ψωμί γιὰ νὰ ζήσει. Οἱ ἄλλοι, οἱ φτωχοὶ παρόικοι, περπιυάριοι καὶ δουλευταδες τὸ κάμπτου μὲ τ' ἀδειανὰ χέρια τί μπορούσαν νὰ πάρουν;

Κ' ἦρθε ἡ μεγάλη στιγμή. Ὁ λαὸς δὲ μπορούσε νὰ βαστάξῃ περισσότερο. Γιατὶ ἡ πείνα εἶναι τὸ πειὸ ἰσχυρὸ ἐλατήριο στὴ λαϊκὴ ἐξέγερσι. Καὶ τὸ κακὸ ξέσπασε. Σκοπὸς τοῦ πεινασμένου λαοῦ ἦταν νὰ πάῃ ἴσα στὸ στόχο, στὰ Καστέλλια καὶ στ' Ἀρχοντικά τῶν Ρετόρων. Πρῶτα-πρῶτα θὰ κρέμαζε τοὺς θεσσαυροφυλάκες Καμερλίγους. Ὑστερα θὰ ξέκανε ἀπ' τὴ μέση τὸν Βισκόντε, θάρραζε τὰ γεννήματα καὶ θὰ ρήμαζε τάρχοντικά. Τοῦ κάκου ὁ Προβεδιτῶρος μὲ τοὺς μισθωμένους στρατιῶτες καὶ Ἀλβανέζους πάσκιζε ν' ἀντίκοψη τὰ μανιασμένα πλήθη.

Ὁ κίνδυνος γιὰ τὴν Αὐθεντία ἦταν μεγάλος. Οἱ εὐγενεῖς βλέποντας καθαρά τὸν μελλοῦμενο ὄλεθρο ζήτησαν νὰ μεσολαθῆσουν. Δυσκολεῦτηκαν νὰ πείσουν τὸ λαό, κί' ἀπ' τὴν ἄλλη, τὴν Ἐξουσία. Στὸ τέλος τὰ κατάφεραν. Οἱ Ρετόροι ἀναγκάστηκαν νὰ δώσουν προσταγὴ ν' ἀνοίξουν οἱ ἀποθήκες καὶ τὰ ὑπόγεια καὶ νὰ πάρουν ψωμί οἱ πεινασμένοι ὑπήκοοι. Μὰ πόσο μπορούσε ν' ἀντέξῃ τὸ στομάχι τοῦ λαοῦ, ἀφοῦ στὸ μεταξύ εἶχαν ἐξαντληθῇ καὶ τὰ στερνὰ ἀποθέματα, πούχαν πάρῃ ἀπ' τοὺς Ἀρχοντες; Καὶ πῆρε τὸν κόσμον ἡ ἀπελπισία. Μάταια καρτεροῦσε νυχτοῦμερα τὸν οὐρανὸ νὰ βρέξῃ. Μὰ τὸ τελευταῖο σύννεφο στὸν ὀρίζοντα σκορποῦσε κί' αὐτὸ καὶ μαζί κ' ἡ λαχτάρα τοῦ ἀγρότη.

Κί' ἄρχισε τὸ ξεκλήρισμα, ἡ φυγὴ. Ἄκουαν πὼς στὰ ξένα τὰ σπαρτὰ φυτρῶνουν τόσο, ποῦ ὁ ἀνθρώπος χάνεται ἀνάμεσά τους. Πὼς ἡ γῆ μπορούσε νὰ δώσῃ δυὸ καὶ τρεῖς σοδειές κάθε χρονιά. Ἔτσι, ἀπέραντες περιουσίες, σπίτια, ὑποστατικά, ἐχτάσεις ἀπὸ χωράφια καὶ περβόλια, προσφέρονταν στὴν ἀσημαντὴ, ἐξευτελιστικὴ τιμὴ, ποῦ πεθυμοῦσε ὁ πλοῦσιος ἀγοραστής. Πρόβατα καὶ χοῖροι, βόδια ποῦ πειὰ δὲν χρειάζονταν γιὰ τὸ ἄροτρο, κί' οὔτε χορτάρια κί' ἄχυρο θρῖσκοινα γιὰ τὴν ταῖ τους, ὀδηγούταν πρὸς τὶς πλατείες. Κεῖ στὴ μεγάλη συναξί, ἡ ἐκμετάλλευσσι καὶ τὸ καταρράκωμα τοῦ ἀτυχοῦ νοικοκύρη ἦταν ἡ μοιραία κατάληξι.

Πόσο θὰ βαστοῦσε ἡ ἀνομβρία; Κανένας δὲ μπορούσε νὰ ὑπολογίσι. Ἔτσι, στὴ φυγὴ γιὰ τὸ ἐξωτερικό, στὴν ξενιτεία, κατάφευγαν χιλιάδες. Κάθε τόσο, στὰ

* Ἐπαινος δευτέρου διαγωνισμοῦ διηγήματος τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου.

λογής-λογής λιμάνια, στους ὄρους καὶ σὲ κάθε γαληνεμένη, ὑπὴνεμη ἀχτὴ γινόταν μεγάλη συνάθροιση. Πρόσμεναν μὲ λαχτάρια τὸ καράδι νὰ φανῆ, νὰ κοντέψῃ. Κ' ἦται ἀπέραντη ἡ εὐτυχία σὰν τὰ κατὰφερναν ν' ἀρμύσουσαν μακρὰ, σὲ νέους τόπους, μὲ τὴ ζωὴ νὰ τοὺς ὑπόσχεται πλοῦσια τὰ ἀγαθὰ....

Ἡ φυγὴ συνεχίζοταν. Ὅσοι μείναν δεμένοι σκληρὰ στὴν πατρικὴ γῆ ἀρνοῦνταν κάθε εἶδους προσωρινὴ φυγὴ. Οἱ ὑπόλοιποι, ὀφικάλιοι κ' ἐξουσιαστές, βλέπαν τὶς ἀνησυχίες τοὺς ν' αὐξάνονται. Ὅμως τὸ Κράτος εἶχε τὶς προμήθειές του. Κι' οἱ πλοῦσιοι ντόπιοι, Φεουδατάριοι, Τσιβιτάνοι καὶ Παρατσιβιτάνοι, ἀκόμα Λατίνοι, Ἀρμένηδες κ' Ἑβραῖοι, μὲ τὰ πολλὰ χρήματα καὶ τὰ πολλὰ γεννήματα, βρῆκαν εὐκαιρίες πολυτίμες στὰ αἰσχρὰ τοὺς παζαρέματα μὲ τοὺς φτωχοὺς ἀγρότες.

—Τώρα ἢ ποτές, ἔλεγαν. Τέτοια τύχη δὲ θὰ τὴ ξαναβροῦμε.

Κι' ὁ Χριστιανὸς μῆνες τώρα σκεφτόταν ὁ ἄμοιρος. Ὅμως, μιὰ λέξη κακὴ δὲν τοῦ ξέφυγε. Στὸ κοντινὸ ἐκκλησάκι τ' Ἀρχάγγελου ἄπλωνε γονατιστὸς τὰ χέρια του ψηλὰ στὸν Θεό, στὴν ὑστέρη του ἀπαντοχῆ. Κάποτες ἔσμιγε κι' αὐτὸς τῆ φωνῆ του μὲ τοὺς καλόγερους ποὺ δασκάλειαν τὸ δόλιο κοπάδι, τὸν πλανημένο λαό.

—Ξεμακρῦσαμε ἀπ' τὸ Θεό. Τὰ κρίματά μας πλήθυναν. Ἡ σωτηρία μας εἶναι νὰ μποῦμε στὸ θεῖο του δρόμο, νὰ κάνουμε τὸ θέλημά του.

Ἔπρεπε, ὅμως, νὰ ζήσῃ. Νὰ μὴν πεθάνῃ ἀπ' τὴν πείνα. Καὶ πήρε τὴν ἀπόφαση. Ἔτρεξε στὸν Ἑβραῖο, τὸν πλουσιώτερο τῆς περιοχῆς, γιὰ τὸ δάνειο τοῦ ταξιδιού.

—Πάρε τὰ λίγα μου χωράφια, τὸν παρακάλεσε ὁ Χριστιανός. Σοῦ χαρίζω καὶ τ' ἀμπέλι μου. Τὰ ναῦλα μου ζητῶ μονάχα.

Μὰ ὁ Ἑβραῖος δὲν ἔπαιρνε ἀπὸ παρακάλια. Δὲν τὸν λυγίζαν τὰ δάκρυα. Διψοῦσε τὸ ἄνομο κέρδος, τὴν ἐκμετάλλευση.

—Τί νὰ κάνω τὶς ξέρες; Καρπὸ δὲ δίνουν. Μὰ νὰ δοῦμε....

Κ' ἔκανε τοὺς μαύρους ὑπολογισμούς του. Θάπαιρνε τὸ μικρὸ σπίτι τοῦ Χριστιανοῦ, ὅλα τὰ χωράφια καὶ τ' ἀμπέλια του. Θὰ τοῦδινε τὰ χρήματα ποὺ χρειαζόταν, μὰ τοῦτο τὸ ποσὸ θὰ τοῦ ἐπέστρεφε σωστὸ.

Δέχτηκε ὁ Χριστιανός. Πῶς μπορούσε νὰ κἀν διαφορετικά;

Ἀπ' τὰ βαθεῖα χαράματα ξύπνησε ὁ Ἑβραῖος. Στὴν τυφλωμένη του ψυχὴ βοσκοῦσε τὸ φριχτὸ πάθος γιὰ τὸ χρήμα. Κύταξε μὲ σπουδῆ στὴ γωνιά τῆς κάμαρας του. Ὅλα ἦταν στὴ θέση τους. Χτές, ὅλη τὴ μέρα δαιμονιζόταν νὰ βρῆ τὸ σακκοῦλι, νὰ μετρήσῃ τὰ δοκῆτα, νὰ τὰ ξαναμετρήσῃ, νὰ θεβαιωθῆ. Κι' ὅταν τὰ κανόνισε ὅπως σχεδίασε, σήκωσε τὸ σανίδι στὴ γωνιά καὶ τάκρυψε μὲ προφύλαξη ἀπὸ κάτω. Πόσο τὸν τάραζε κι' ὁ παραμικρὸς θρόνυος ἔξω;

—Χάλασε ὁ κόσμος, ξεστόμισε. Ὅλο κλεψιὰ καὶ ἀτιμία!....

Γι' αὐτὸ, μὲ τὴν ἴδια προφύλαξη σήκωσε τὸ σανίδι καὶ πήρε τὸ σακκοῦλι. Ἐπρεπε νὰ τελειώσῃ τὸ γρηγορώτερο. Ἡ περιουσία τοῦ Χριστιανοῦ δὲν ἦταν καὶ μικρὸς πειρασμός. Καὶ τράθηξε νὰ τὸν βρῆ.

Τὸν δέχτηκε στὸ σπίτι μὲ φανερὴ εὐγνωμοσύνη ὁ Χριστιανός. Τοῦδωσε κάθισμα μπροστὰ στὸν πάγκο καὶ τὸν πρόσφερε ἕνα κεραστικὸ.

—Σοῦφερα τὰ χρήματα. Τάχω δῶ στὸ σακκοῦλι, τοῦ λέει ὁ Ἑβραῖος. Κ' ἔδγαλε ἀπ' τὸν κόρφο του ἕνα σκούρο, λιγδωμένο σακκοῦλι ἀπὸ χοντρὸ πανί καὶ τὸ τοποθέτησε μ' ἐπίδειξη πάνω στὸν πάγκο.

—Σ' εὐχαριστῶ, σ' εὐχαριστῶ, ψιθύρισε ὁ Χριστιανός συγκινημένος.

—Τάχω ὅλα μετρημένα, πρόσθεσε ὁ Ἑβραῖος καὶ ἡ φωνὴ του πήρε ἕνα παράξενο τόνο. Δὲ χρειάζεται νὰ τὰ μετρήσῃς καὶ σύ. Κ' ἔρριξε στὸ Χριστιανὸ ἕνα λοξὸ ἐρευνητικὸ βλέμμα.

—Μὰ γιατί νὰ μὴν τὰ μετρήσουμε, νὰ θεβαιωθοῦμε; Μπορεῖ νὰ κανεὺς κανένα λάθος. Γιατὶ νὰ σὲ ζημιώσω; Τοῦ ἀπάντησε μὲ ἀθωότητα ὁ Χριστιανός, καὶ πλησίασε στὸν πάγκο γιὰ νὰ πάρῃ τὸ σακκοῦλι.

Μὰ ὁ πονηρὸς Ἑβραῖος μὲ μιὰ γρήγορη κίνηση ἄρπαξε τὸ σακκοῦλι ἀπ' τὴ μέση καὶ ζητώντας πρόφασιν εἶπε.

—Ἀλήθεια! Μπορεῖ νὰ πεσε σὲ λάθος. Βιαζόμουνα, βλέπεις, νὰ σοῦ τὰ φέρω πρωτὶ-πρωτὶ. Κ' ἦταν τόσο σκοτεινὰ σὰν τὰ μετροῦσα.

Πρὶν προφτάσῃ ὁ Χριστιανὸς νὰ τελειώσῃ τὸ μέτρημα, ὁ Ἑβραῖος ἔβγαλε ἕνα δουκάτο καὶ τὸ ἔρριξε στὸ σακκοῦλι.

—Μπορεῖ μ' αὐτὸ νὰ τὰ βρῆς σωστά. Λάθος θάκανα καὶ μὲ συγχωρεῖς, ψέλλισε μὲ ὑποκρισιά.

Μὲ τὸ δουκάτο, ποὺ πρόσθεσε ὁ Ἑβραῖος τὰ χρήματα βρέθηκαν σωστά.

—Καὶ τώρα δώσε μου τὰ χαρτιά τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῶν χωραφῶν καὶ πάρε τὰ χρήματα, τοῦ λέει ὁ Ἑβραῖος χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸ.

Λύγισε ὁ Χριστιανός. Πρὶ λίγο ἀκόμη, καθισμένος στὸ πεζοῦλι, ἔξω στὸν αὐλόγυρο, χάζεψε ψηλὰ τὸν οὐρανό. Ὁ ἥλιος στὴν πρωϊνὴ του λάμψη ἔζωνε τὴν πλάση σ' ἕνα θερμό, φωτεινὸ ἀγκάλιασμα. Καὶ τὸ μακρόσυρτο ζουζούνισμα τῶν τζιτζικιών στὴν ἄγωνα κείνη ὥρα ἀντιλαλοῦσε ἀπ' τὴ διψασμένη γῆ, ἀνάμεσα ἀπ' τὰ καρπα, βελωντὰ πεῦκα σὲ μιὰ μακάβρια σύνθεση. Μόνο ἡ θάλασσα τῆς Τραμουντάνας, ἀπὸ κάτω, ἔστελνε μὲ τὸ βοητὸ τῆς τὸ μήνυμα τῶν κυμάτων, καλὸδεχτο στὴ δοκιμασμένη ψυχὴ τοῦ Χριστιανοῦ.

Πῆρε τὴν ἀπόφαση. Θὰ δούλευε σκληρὰ καὶ μὲ ὅ,τι θὰ κέρδιζε θὰ γυρνοῦσε στὴν Κύπρο νὰ ξεχρεώσῃ τὸν Ἑβραῖο καὶ ν' ἀρχίσῃ καινούργια ζωὴ. Ὡς τότε, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Παντοδύναμου, θὰ σταματοῦσε ἡ ἀνομβρία. Ὅσο γιὰ χτήματα, ὅσα νὰ θέλῃς.....

—Ἐδῶ εἶναι οἱ τίτλοι γιὰ τὸ σπίτι καὶ τὰ χωράφια μου. Μπορεῖς νὰ τὰ πάρῃς, λέει ὁ Χριστιανὸς δίνοντας στὸν Ἑβραῖο τὰ χαρτιά.

Ὁ Ἑβραῖος τὰ πῆρε μὲ τρεμάμενα τὰ χέρια ἀπ' τὴ συγκίνηση καὶ τοὺς ἔρριξε ἕνα ἐρευνητικὸ βλέμμα.

—Θέλεις νὰ πῆς πὼς αὐτὰ εἶν' ὅλα τὰ χτήματά σου; Δὲ σοῦ ἔχουν παραλείψῃ τίποτα;

—Τὸ κάθε τι εἶναι περασμένο στὰ χαρτιά. Μέχρι προχθὲς ἀκόμα πλήρωσα τοὺς φόρους στὴν Αὐθεντία.

—Πολὺ καλά, πολὺ καλά, ψιθύρισε ὁ Ἑβραῖος ἱκανοποιημένος. Καὶ ἔσπευσε νὰ προσθέσῃ.

—Τὰ χρήματα ποὺ πῆρες τὰ θέλω μέσα σὲ δυὸ χρόνια.

—Μεῖνε ἡσυχος καὶ θὰ τὰ πάρῃς, τοῦ ὑπόσχεται ὁ Χριστιανός.

Καὶ κάνοντας μὲ ἐκδηλὴ εὐλάβεια τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ, γονάτισε μὲ τὰ χέρια στὸ στήθος. Πῆρε μιὰ βαθεῖα ἀνάσα καὶ ψηλώνοντας τὸ κεφάλι ἄφισε τὴ χριστιανικὴ του ψυχὴ νὰ μιλήσῃ.

—Μάρτυρας μοῦ ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ. Ὁρκίζομαι στὸ ἅγιο του ὄνομα νὰ σοῦ γυρίσω τὰ χρήματα, ποὺ μοῦδωσες μέσα σὲ δυὸ χρόνια ἢ καὶ νωρίτερα. Ὅλες μου τίς οἰκονομίες σὲ σένα θὰ στείλω πρῶτα..

Κεῖνὴ τὴν ἱερὴ στιγμή ὁ Χριστιανὸς εἶχε κάνει μιὰ ἐπίσημη δήλωση, μιὰ βαρεῖα ὑπόσχεση δεμένη μὲ τὸν πεῖδι ἰσχυρὸ δεσμό, τὸν ἀκατάλυτο ὄρκο.

Γιὰ τὸν Ἑβραῖο ἦταν τόλμημα νὰ πιστέψῃ τὸν ὄρκο τοῦ Χριστιανοῦ. Καὶ πολὺ μεγάλο μάλιστα, μὰ δὲ μπορούσε νὰ κάνῃ διαφορετικὰ.

—Στὸ κάτω—κάτω, σκέφτηκε, ἡ περιουσία, ποὺ πῆρα ἀπ' τὸν Χριστιανὸ ἀξίζει τριπλάσια ἀπ' τὰ χρήματα ποὺ τοῦδωσα. Τέτοιο κέρδος δὲν κατάφερα ἀπ' τοὺς προηγούμενους. Καὶ γυρίζοντας στὸν Χριστιανὸ τοῦ λέει σὲ τόνο ὀπαιτητικῶ.

—Μὴν κάνῃς πὼς θὰ ξεχάσῃς, γιατί σὰ γυρίσης στὴν Κύπρο θὰ σοῦ εἶναι δύσκολο πειὰ νὰ ζήσης μὲ τόσο μεγάλο χρέος. Καὶ ξέρεις καλά πόσο ὁ Καστελλάνος μὲ ἐχτιμᾷ.

Κ' ἦταν ἀλήθεια πὼς ὁ Ἑβραῖος σὲ πολλὲς βρώμικες δουλειές στηριζόταν στὴν ἐξουσία τοῦ Καστελλάνου τῆς περιοχῆς, ποὺ τὸν κάλυπτε ἀπὸ συμφέρο.

Καὶ στὸ ἀγριωπὸ του πρόσωπο σχηματίστηκε ἕνα ὑποχθόνιο μειδίωμα ἱκανοποίησης, ποὺ πρόδινε τὸ σκοτάδι τῆς δόλιας του ψυχῆς.

* * *

Φουσκοθαλασσιά. Κύματα ψηλά, ἀργοκίνητα σ' ὀλάκερο τὸ μακρυνὸ ταξίδι. Τὶς σκοτεινὲς νύχτες, στὸ ἀνεξιχνίαστο ἀπειρὸ τους, ἡ ψυχὴ τοῦ Χριστιανοῦ σιωπηλῇ ἔτρεχε πίσω στὴν πατρίδα. Πόση ἦταν ἡ συλλογὴ του. Ὁρὲς-ὄρες, ἀκουμπισμένος στὸ δοκάρι μὲ τὸ βλέμμα βυθισμένο στὸν ἀτέρμονα πόντο, ξεχνιόνταν μὲ τὴ σκέψη νὰ

φερουγίζη στους γνώριμους τόπους, στα παιδικά του χρόνια, στο έρμο σπιτικό του. Τίποτα δὲν τὸν τάραζε. Ἀπὸ μέρες στὸ καράβι γινόταν λόγος γιὰ κουρσάρικα καράβια. Στὸ χωριό του συχνὰ ἄκουε γιὰ ἐπιθέσεις καὶ λεηλασίες.

Θυμάται, πού κάθε τόσο ἔπρεπε τὶς μαύρες νύχτες νὰ κρατήσῃ στὰ παραθαλάσσια μὲ τοὺς ἄλλους φραγκομάτες τὴ φύλαξη. Αὐτὸ πρόσταζε ἡ Αὐβεντία. Τὴν τελευταία φορά, κάποιος κουρσάρικο καράβι τόλμησε νὰ κάνῃ ἀπόβαση καὶ νὰ λεηλατήσῃ τὴν περιοχή του. Μὰ ἡ ὁμάδα του, ἀπὸ τουφεκλῆδες καὶ Ἀλβανέζους καβαλλάρηδες, ἔκανε τὴ ξαφνικὴ τῆς ἐμφάνισή του ἀκούσμα τῆς τρομπέττας, πού τοὺς ἔδωσε τὸ σύνθημα. Τὴν ἴδια στιγμή, μὲ τὶς κρυμμένες φωτιές ἀπ' τὴ μεριά τοῦ γιαιού, προειδοποιήθηκαν οἱ ἄλλες φύλαξεις μακριὰ καὶ τὸ κουρσάρικο δὲ μπόρεσε νὰ πατήσῃ στὴ στεριά...

Μόνη του σκέψη τώρα ἦταν ἡ φυγὴ του ἀπ' τὴν πατρίδα. Ὅμως παρηγοριόταν, γιὰτὶ προσωρινῆ ὄπως ἦταν, τοῦ ἔτρεφε τὴν πίστη γιὰ ἓνα γρήγορο γυρισμὸ στὸ νησί, μὲ ἀφθονες βροχές καὶ καλὴ σοδειά.

* * *

Μῆνες τώρα ὁ Χριστιανὸς δούλευε σκληρά. Ἐπρεπε νὰ ξεχρεώσῃ, τὸ γρηγορότερο. Τὸ βράδυ τῆς μέρας, πού εἶχε συμπληρώσει τὸ ποσὸ πού χρωστοῦσε στὸν Ἑβραίο, εἶδε κάτι σὰν ὄνειρο. Μὰ ὄχι, ὄνειρο δὲν ἦταν. Μόλις εἶχε πλαιγιάσει. Πεῖο πολὺ τοῦ φάνηκε σὰν ὄπτασία, γιὰτὶ τὰ μάτια του ἦταν ἀνοιχτά. Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ παρουσιάστηκε μπροστὰ του ντυμένος στὴν ἐπίσημη, χρυσοστόλιστη φορεσιά του. Στὸ δεξί του χέρι κρατοῦσε τὴν πύρινη ρομφαία καὶ στὸ ἄλλο τὴ ζυγαριά, πού μετροῦσε τὸ ἀγαθὸ καὶ τὴν ἀνθρώπινη ἀμαρτία.

—Χαίρε, τέκνον! Σ' ἓνα ξύλινο κουτὶ νὰ βάλης τὰ χρήματα πού χρωστᾶς στὸν Ἑβραίο μὲ μιὰ σημείωση. Νὰ σφραγίσῃς τὸ κουτὶ καὶ νὰ γράψῃς τὸνομα τοῦ Ἑβραίου ἀπ' ἔξω. Καὶ τὴν ὥρα πού ὁ ἥλιος θὰ γέρνῃ στὴν δύση του νὰ τὸ ρίξῃς μὲ μιὰν εὐχὴ στὴ θάλασσα, γιὰ νὰ πάη νὰ βρῆ τὸ δικαιοῦχό του.

Αὐτὰ πρόσταξε ὁ Ἀρχάγγελος κ' ἔγινε ἄφαντος σὰν ἀστραπή. Θαμπώθηκε ὁ Χριστιανός. Κι' ὅμως εἶδε καθαρά τὸν ἴδιον τὸν ἅγιο.

Κατέθηκε ἀπ' τὸ κρεβάτι του καὶ γανάτισε.

—Μέγας εἶσαι, Κύριε! Γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου.

* * *

Κεῖνη τὴ μέρα ὁ Ἑβραῖος σὰν νὰ μὴ ἔνοιωθε καλά. Νόμιζε πῶς τὸ σπίτι μετέωρο ἀπὸ πάνω του θὰ τὸν σκέπαζε σὲ λίγο κάτω ἀπ' τὰ χαλάσματα του. Μὲ ἀνεξήγητο φόβο βρέθηκε κυνηγημένος ἀπὸ κάποια ἀόρατη δύναμη στὸν κατηφορικὸ δρόμο πρὸς τὸ γιαιό. Κι' ὅσο προχωροῦσε, τόσο πεῖο ἐπίμονα μιὰ ἔληξ ἀκατανίκητη τὸν τραβοῦσε κάτω, στὴν ἀμμουδερὴ ἀκρογιαλιά.

Σὰν ἔφτασε ἦταν λουσμένος μὲ κρύο ἰδρώτα. Τὰ ρούχα του κόλλησαν στὸ γυρασμένο του κορμί. Τὰ ἀδύνατά του γόνατα λύγισαν καὶ τρεμουλιαστά ἀγγίξαν στὸν ἄμμο. Δὲν κατάφερε νὰ κάνῃ οὔτ' ἓνα βῆμα παρακάτω. Κεῖνη τὴ στιγμή κάτι σκληρὸ ἔνοιωσε ἀνάμεσα στὰ γόνατά του. Κι' ἄρχισε ἀσυναίσθητα νὰ σκάδῃ μὲ τὰ χέρια του.

Τὶ νὰ βρῆ! Ἐνα μικρὸ κουτὶ ξύλινο, βρεμένο, μὰ χωρὶς καθόλου νὰ τὸ πειράξῃ ἢ ὑγρασία. Στὸ πάνω μέρος βρῆκε χαραγμένο τὸνομά του καὶ σφραγισμένο μὲ ἓνα σταυρὸ στὴ μέση. Μιὰ τρεμουλιὰ τὸν συνεπῆρε σύγκορμα. Μὲ δυσκολία κατάφερε νὰ τὸ ξεσφραγίσῃ. Στὸ κουτὶ βρῆκε μιὰ σημείωση καὶ ὅλα τὰ λεφτά, πού τοῦ τάσπελλε ὁ Χριστιανὸς σύμφωνα μὲ τὸν ὄρκο ποῦδωσε μὲ μάλιστα τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαὴλ. Μεγάλῃ ἐκπλήξῃ ἀνάμειχτη μὲ φόβο κατάλαβε τὸν Ἑβραίο. Μὰ τοῦτος ἀντικρίζοντας τὰ λεφτὰ συνῆλε κι' ἄρχισε τὸ μέτρημα. Τρεῖς φορές τὰ μέτρησε. Δὲν βρῆκε περίσσευμα!...

* * *

Ἀνάλαφρη ἢ ψυχὴ τοῦ Χριστιανοῦ πετοῦσε τώρα στους γνώριμους ὀρίζοντες, στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς πατρίδας του. Γύρισε στὴν Κύπρο. Ὅμως ἔπρεπε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Ἑβραίο καὶ προσωπικὰ καὶ νὰ τοῦ ἐκφράσῃ τὴ βαθειὰ του εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴν εὐεργεσία, πού τοῦ εἶχε προσφέρει.

Μόλις εἶδε τὸν Χριστιανὸ ὁ Ἑβραῖος δαιμονίστηκε. Οὔτε λόγο νὰκούσῃ πῶς πῆρε τὰ χρήματα. Μάλιστα βρυσιές πρωτάκουστες συνώδευσαν τὶς ἀγριοφωνίες του.

—'Ακούς ἐκεῖ! Νὰ ἐπιμένῃ πὼς μοῦ τᾶστείλε καὶ μάλιστα σὲ κουτί, ποὺ ἔρριξε στὴ θάλασσα γιὰ νὰ ρθῆ μόνο του νὰ μὲ βρῆ. Πέρασαν πειὰ οἱ ἐποχὲς ποὺ πίστευαν στὰ θαύματα. Τὰ χρήματά μου τὰ θέλω σήμερα. 'Αλοῖμόνο σου ἂν δὲν τάχω!

—Γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ! Τὰ χρήματα σοῦ τᾶστείλε. Μάρτυράς μου ὁ 'Αρχάγγελος. Πάμε στὴν ἐκκλησιά νὰ τὸν ρωτήσουμε, πρόσθεσε μὲ εὐσέβεια ὁ Χριστιανὸς.

Δεῖλιασε γιὰ μιὰ στιγμή ὁ 'Εβραῖος στὰ λόγια τοῦτα τοῦ Χριστιανοῦ. Μὰ ἀμέσως, κερδίζοντας τὴν ψυχραϊὰ του, βρυχήθηκε μὲ ἔκδηλη αὐθάδεια.

—Νὰ πάμε ὅπου θέλεις. 'Εγὼ δὲν πῆρα χρήματα ἀπὸ κανένα! Καὶ ξεκίνησαν γιὰ τὴν ἐκκλησιά τοῦ 'Αρχάγγελου Μιχαήλ.

'Ο 'Εβραῖος κοντοστάθηκε στὴ χαμηλὴ εἴσοδο βαρυγκωμισμένους. Δὲν κόντησε νὰ παρουσιαστῆ μπροστὰ στὸ ἱερὸ δῆμα. Στὸ ἀμυδρὸ φῶς, ποὺ βοσκοῦσε στὸ λιθονομύριστο ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησοῦλας, πρόβαλλε ἀπέναντι, στὸ ζωγραφιστὸ τοῖχο, ἡ Κρίση τῶν Ψυχῶν ζωντανεμένη ἀπ' τὴ μυστικὴ τέχνη τῶν χρωμάτων. Μιὰ ὀλάκερη στρατιά, οἱ «'Αγιοὶ Πάντες» κι' ἄλλες ἱερὲς μορφὲς τῶν Γραφῶν κάλυπταν τὴν πλευρὰ ποὺ στεκόταν, ἀπάνωθ' του. Θαμπὸ ἠλιοφῶς ἔμπαινε λοξὰ ἀπ' τοὺς μικροὺς φεγγίτες τοῦ θόλου, δίπλα στὴ γαλήνια μορφή τοῦ Παντοκράτορα. Μιὰ δέσμη ἀπὸ ἀχτίνες χτύπησε τὸ σκοτεινὸ, στεγνὸ πρόσωπο τοῦ 'Εβραίου ἀρπαχτῆ. Τὰ μαλλιά του ξεσηκωμένα σὰ σὲ ἀπαίσιο συναπάντημα τῆς διαβολικῆς ὄψης σχημάτισαν μιὰν εἰκόνα ἀποτρόπαιη.

'Ο Χριστιανὸς θημάτισε στὰ κρύα μάρμαρα ταπεινὰ καὶ στάθηκε μπρὸς στὸ εἰκόνημα τοῦ 'Αρχάγγελου. Ἐρίξε μιὰ γοργὴ ματιὰ στὸ σκαλιστὸ τέμπλο μὲ τ' ἄγρια εἰκονίσματα καὶ γονάτισε. Κεῖνη τὴν ἐπίσημὴ στιγμή ὁ Χριστιανὸς κάνοντας εὐλαβικὰ τρεῖς φορές τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ ἐπανάθεσε στὸν 'Εβραῖο, μπροστὰ στὸν μάρτυρά τους 'Αρχάγγελο, τὴν ἀλήθεια:

—«Τὰ πῆρες τὰ χρήματά σου, 'Εβραῖε!»

'Ο νοὺς τοῦ πλεονέκτη παραδομένος στὸ διάβα τῶν στιγμῶν ξέφυγε ἀπ' τὸ ἀνόσιο ρεῦμα του καὶ κυνηγήθηκε ἀπὸ ἓνα ἀλλόκοτο κέντρισμα. Ρίγησε τὸ κορμὶ τοῦ 'Εβραίου. Τὰ μάτια του ἀνοιγόκλεισαν ἀκούσια. Τάφτια βούϊσαν. Ἀπόκροσμος, ἀρμονικὸς ἦχος, πρωτόφαντος στὸ ἄκουσμα ἔγλυψε λαφρὰ τὰ τύμπανά τους. Τὰ ἴδια λόγια τοῦ Χριστιανοῦ παίρνοντας τὴ χάρη ἀπ' τὸ ἀνέσπερο φῶς ἀντήχησαν σὰν ἀστραπὴ. Κι' ὁ ἱερὸς χώρος πληρώθηκε ἀπ' τὸ θεῖο ἄκουσμα:

—«Τὰ πῆρες τὰ χρήματά σου, 'Εβραῖε!»

'Ο 'Αρχάγγελος ἀντιφώνησε!

—Μέγας εἶσαι, Κύριε! Εἶπε μὲ τρεμάμενη φωνὴ ὁ Χριστιανὸς κι' ἄρχισε νὰ σταυροκοπιέται. Ἐνα λυτρωτικὸ χάδεμα τύλιξε κυματιστὰ τὴ φθαρτὴ ψυχὴ του.

Γδοῦπος βαρὺς ἀνήχησε στὸ ἀνερεύνητο πηγᾶδι τῆς θολῆς συνείδησης τοῦ 'Εβραίου. Ταραχτήκε συθέμελα. Κι' ὅσο νὰ κοπάσῃ ἡ τρικυμία, ἔνοιωσε μιὰ θαλπωρὴ νὰ τοῦ ζεσταῖνῃ τὴ μαύρη ψυχὴ. Ρόδιζε στὶς σκοτεινὲς πτυχὲς τῆς καὶ τὴν ὥριμασε. Τὸ θεριὸ δαμάστηκε!

—Κύριε τῶν δυνάμεων! Ἀνεφώνησε μὲ ἔξαλλη φωνὴ ὁ 'Εβραῖος. Μάνοιχτά τὸν χέρια ἔτρεξε στὸν Χριστιανό. Τὸν ἀγκάλιασε καὶ τὸν ἀσπάστηκε:

—Συγχώρησέ με, ἀδερφέ μου!

Κι' ἀφοῦ προσκύνησε μὲ φανερὴ μεταμέλεια τὸ ἅγιο εἰκόνημα τοῦ 'Αρχάγγελου γονάτισε σταυροκοπούμενος. Ἦταν μιὰ στιγμὴ κατανοητικὴ, ποὺ ἡ ψυχὴ του δέχτηκε μιὰν ἀόρατὴ ἐπικοινωνία μὲ τὸ θεῖο. Γένηκε χριστιανός!...

'Ο γλαυκὸς ἥλιος πάνω ἀπ' τὴν κατάχλωρη, τὴν πανταγρυπισμένη φύση, πάνω ἀπ' τὰ γλυκόφωτα βουνὰ τοῦ Πενταδάχτυλου καὶ τοῦ Ὀλυμποῦ φώτισε τὰ γιδοτόπια καὶ τίς στράτες γιὰ νὰ πετάξῃ πλατεῖα ἢ χαρμόσυνη εἶδηση. Γιὰ νὰ φτερουγίστῃ χερουβικὰ ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ τὸ μεγάλον μῆνυμα. Κι' ἀπ' τὴ γωνιά τοῦ χαμόσπιτου καὶ τῆς μακρυνῆς στάνης ἀνέθηκε εὐλαβικὰ ὡς τ' ἀρχοντόσπιτα τῶν Ρετόρων, ὡς τὰ παλάτια τῆς Αὐθεντίας.

—'Ο 'Αρχάγγελος ἀντιφώνησε! Κι' ὁ 'Εβραῖος γένηκε χριστιανός. Θαύμα διπλό!....

Λ Α Μ Π Ρ Η *

—Θκειὰ Μαριού, τὸ μαντήλι. Δός μου τὸ μαντήλι!

—Ἦντα τρέσειε, κόρη μου;

—Ἦρτεν... Ἦρτεν....

—Ἀλήθεια;

—Ναί, Ναί. Εἶδατον πού κατέβη νὰ προσσιυνήσει στὴν Παναΐαν.

Σταυροκοπήθηκε ἡ γρηά.

—Δοξάζω σε, Θεέ μου. Κι' ἔμεινε ἐκεῖ κοιτώντας ἀχόρταγα στὸ βάθος τοῦ ἄσπρου δρόμου.

Ἡ ἀγωνία σπίζε στα μάτια της.

Σὲ λίγο ἓνα καινούργιο αὐτοκίνητο σταμάτησε.

Ἦρθε ἡ γρηά σφίγγοντας μὲ δύναμη τὸ παιδί της.

—Γυιέ μου! Χρυσέ μου γυιέ.

—Πῶς εἶσαι μητέρα; Φιλιόντουσαν καὶ κλαίανε. Τὸ χέρι, τὸ χλωμὸ ἀγαπημένο χέρι τῆς μάνας, δειλὰ τοῦ χάιδεψε τὰ μαλλιά. Κατέθηκε ὕστερα στὸ μάγουλο, στὴ ράχη, λὲς κι' ἤθελε νὰ δεβαιωθῆ πῶς δὲν ἦτανε ὄνειρο. Ἦθελε νὰ νοιώσει καλὰ πῶς τὸ ξενητεμένο παιδί της πραγματικὰ ἦλθε τούτῃ τῇ φορᾷ. Τὰ βράδια στ' ὄνειρό της, πόσες φορὲς δὲ τῶχε ἀγκαλιάσει καὶ γιομίσαι φιλιὰ. Ξυπνοῦσε λουσαμένη στα κλάματα. Τὰ χεῖλια της ψιθυρίζανε ἀκόμα καὶ στὸ ξύπνο της: «Μιχάλη, Μιχάλη».

Ἡ χαρὰ σκιρτοῦσε τώρα μέσα στὴν τυραγνισμένη της καρδιά. Ἄστατα καὶ γρήγορα. Φοβήθηκε πῶς θὰ πεθάνει. Ἔφερε τὸ χέρι καὶ τὴν πίεσε.

—Ἐχεις τίποτα, μητέρα;

—Εἶναι πού τὴν χαρὰ μου, γυιέ μου. Καὶ σφουγγίσε ξανά τὰ δουρκωμένα της μάτια. Βάλθηκε ὕστερα νὰ τὸν περιποιηθῆ.

—Ἔλα Κατινοῦ, τράτταρε τον.

Πῆγε ἡ νηὰ, τράβηξε δροσερὸ νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι καὶ τοῦ τὸ πρόσφερε μαζί μὲ λευκὸ τοῦ κουταλιού. Μοσχομυρισμένο. Τὸ πήρε μὲ χαρὰ.

—Εὐχαριστῶ.

Ἐνα ἀλλόκοτο αἶσθημα πηκτῆς γλύκας γιόμισε τὴν ψυχὴ του. Ἦτανε ἀλήθεια, τόσες ἀνανήσεις πού ξυπνήσανε γυρνώντας στὸ χωριό του. Ἐλεπε στὴν Ἀμερικὴ κάπου δεκατέσσερα χρόνια. Ἐφυγε σχεδὸν παιδί, δεκαεπτὰ, δεκαοκτῶ χρονῶν. Δούλεψε σκληρὰ μὰ πέτυχε. Ἐδημιούργησε δικό του μαγαζὶ καὶ μερικὲς χιλιάδες δολλάρια. Ἦτανε εὐχαριστημένος. Μονάχα μιὰ νοσταλγία νὰ ρεῖ πίσω στὸ χωριό του τὸν ἔτρωγε τώρα τελευταία. Στὸ νοῦ του ἐρχότανε πάντα, ἐκεῖνο τὸ τραγοῦδι πού τραγοῦδανε ὅλες οἱ Κυπριώτισσες στα μωρὰ τους.

«Ἀγία Μαρίνα τζιαὶ τζιυρὰ,
πού' ποτζιομίζεις τὰ μωρὰ,
ποτζιομίσ' μου τὸν γιόκκαμ μου
ἔπαρ' τον πέρα, γύρισ' τον
τζιαὶ πάλε στράφου φέρμου τον
τὸν ἀκριβὸν τζιαὶ θέλω τον».

Μέσα του τοῦτο τὸ τραγοῦδι τὸ ἔνοιθε σὰν μιὰ παρόρμηση: Πῶς σὰν μεγαλώσει, ἔπρεπε νὰ πάει ἔξω, μακριὰ, νὰ δουλέψει καὶ νὰ πλουτίσει, μὰ ὕστερα νερθεῖ κοντὰ στοὺς δικούς του νὰ τοὺς κλείσει τὰ μάτια σὰν θάχουνε πιά γεράσει....

—Εἶδες ἦντα ψῆλωσεν ἡ Κατινοῦ, Μιχάλη;

—Ἀλήθεια, μητέρα. Ἔγινε σωστὴ κοπέλλα.

Κι' ἡ γρηά συμπλήρωσε.

—Ἐν τὸ καμάριν τοῦ χωρκοῦ μας.

Βάλθηκε νὰ κοιτάει τὴν Κατινοῦ. Θυμήθηκε τὸ μικρὸ κοριτσάκι πού τὸ πήρε ἡ μάνα του νὰ τ' ἀναθρέψει. Τὸ λυπήθηκε πούμεινε ὄρφανὸ κι' ἔρημο. Πόσα παιγνίδια μαζὶ. Πόσα τρεξήματα καὶ πόσα ὄνειρα ἐκεῖ ψηλὰ στὸ «Νερὸ τοῦ Δράκου». Θυμάται πού μιὰ μέρα, ἐκεῖνη τοῦ ζήτησε ἓνα δότσαλο φανταχτερό. Ἦτανε πολὺ βαθειὰ καὶ δὲ μπορούσε νὰ τὸ φτάσει. Ἐκεῖνη ἔβαλε τὰ κλάματα.

* Ἐπαινος δευτέρου διαγωνισμοῦ διηγήματος τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου.

—Θέλω το, θέλω το.

Δὲ βάσταξε ὁ Μιχάλης. Ξεντύθηκε καὶ ρίχτηκε μὲ πείσμα μέσα στὴ μικρὴ λίμνη ποὺ σχημάτιζε τὸ νερό. Σὰν βγήκε κρατώντας τὸ ὠραῖο βότσαλο, ἀπὸ τὸ μέτωπο τοῦ ἔτρεχε αἷμα. Ἐκείνη δὲ φοβήθηκε. Τοῦπλυνε τὴ πληγὴ καὶ τοῦ τὴν ἔδεσε σχίζοντας τὸ μεσοφοράκι τῆς.

—Πράβο σου! Εἶσαι παλληκάρι!

Κολακεύθηκε πολὺ ὁ Μιχάλης. Κι' αὐθόρμητα, τὴν πήρε καὶ τὴ φίλησε.

—Ἐν' νὰ μὲ καρτερὰς ὥσπου νάρτω ποὺ τὴν Ἀμερικὴ;

—Ναί, Μιχάλη.

Πόσα χρόνια ἀπὸ τότε! Πόσες περιπέτειες καὶ πειρασμοί!

Μὰ πάντα ἡ παλῆα πληγὴ ἦταν ἐκεῖ, λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τ' ἀριστερό του φρύδι. Τοῦ θύμιζε πάντα ἐκείνη τὴν περιπέτεια. Τὸ χέρι ἔτρεμε, τ' ἀψήλωνε καὶ χαίδευε τὸ σημαδάκι.

—Ξανὰ γύρισε καὶ καμάρωσε τὸ λεβέντικο κορμί τῆς.

—Τί κάνεις, Κατινοῦ;

Τὸ κορίτσι ἔστριψε μὲ χαμηλωμένα μάτια.

—Κοτσινίζω ἀφκὰ γιὰ τὸ Πάσκα.

—Ἐκάμαμε σου τζιὰ βλασῦνες. Μὰ πρέπει νὰ ξαπλώσεις λίγο, γιὰτὶ ἐν' νὰ πάμεν πῶσε νὰ ἀκούσουμε τὸν «Καλὸν λόον».

—Ναί μητέρα.

* * *

Ντίγκ... ντάγκ... ντίγκ... ντάγκ..

—Ἄκου τὲς καμπάνες, Μιχάλη. Πρέπει νὰ διαστοῦμε.

Ἐτοιμαστήκανε γρήγορα, γρήγορα καὶ ξεκίνησαν γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Στὸ δρόμο συναντήσανε ἓνα σωρὸ συγχωριανούς ποὺ καλωσωρίζανε τὸ Μιχάλη. Πιὸ κάτω, μιὰ παρέα ἀπὸ παιδιὰ τοὺς φώναξε.

—Καλῶς τὰ δέκτηκες, θεϊὰ Μαριοῦ.

—Εὐκαριστῶ, εὐκαριστῶ.

—Νὰ πάμεν νὰ πιάσουμε λίγα μαζιὰ γιὰ τὴ λαμπρατζιά;

—Πιάστε τα οὐλα.

Γιόμισε ἡ νύκτα μὲ τοὺς ἀλαλαγμούς τῆς χαρᾶς τῶν παιδιῶν.

Χαμογελά. Συλλογιέται πόσες φορές δὲν γιομίσανε καὶ τὰ δικά του πνεμόνια μὲ τὴν ἴδια ξέφρενη χαρὰ.

Φτάσανε. Ἐξω στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας φάνταζε κυριαρχικὰ μιὰ πελώρια φωτιά. Ἡ ἐνταῦγεια τῆς ἔδινε στὸ παλαικὸ κωδωνοστάσι μιὰ ὁμορφιὰ ὄνειρου καὶ παραμυθιοῦ. Οἱ φλόγες πετιόντουσαν λαίμαργα καὶ τὰ παιδιὰ ἀδιάκοπα τὴν τρέφανε μὲ καινούργια κουτσουρα. Τί φωνές, τί γέλοια καὶ πιστολιές! Σωστὸ πανδαιμόνιο χαρᾶς!

Κόντεψε ὁ Μιχάλης. Κι' ἐκεῖ, ἐνοστικτώδικα, μιὰ κίνηση ἀντιγραμμένη ἀπὸ τὰ παλῆα τὰ χρόνια, ἄρπαξε ἓνα μεγάλο κορμὸ καὶ τὸν ἔριξε στὸ κέντρο τῆς φωτιάς. Σωστὸ κατόρθωμα.

—Πράβοοοο!!! Πράβοοοο!!! Βούηξε ὁ τόπος ἀπὸ τούτη τὴ φωνή.

Μιὰ λάμψη περηφάνειας φώτισε τὸ πρόσωπο τῆς μητέρας.

—Νὰ μοὺ ζήσεις, γιγιέ μου. Εἶσαι παλληκάρι! Καὶ κτύπησε μὲ τὸ δάκτυλό τῆς ἓνα κομάτι ἔζλο, γὰ νὰ μὴ ματιαστεῖ ὁ ἀκριβὸς τῆς.

Περίμενε ν' ἀκούσει τὸν ἴδιο ἔπαινο ἀπὸ τὴν Κατινοῦ. Ἐκείνη χαμήλωσε ναζιάρικα τὰ μαῦρα τῆς μάτια. Πῆρε καὶ πέταξε στὴ φωτιά τὸ «Μάρτη», τὴν ἀσπροκόκινη κλωστή ποὺ βάζουσε οἱ κοπελλιές στὸ χέρι, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴν κάψα καὶ τὸ μαύρισμα τοῦ καλοκαιριοῦ....

Μπήκανε μέσα στὴν ἐκκλησιά. Ἐνα ψιθύρισμα θαυμασμοῦ γιόμισε τὸ μικρὸ χῶρε.

—Ὁ Ἀμερικάνος! Ὁ Ἀμερικάνος!!!

Προχώρησε ὁ Μιχάλης. Πάνω στὸ παγκάρι, μέσα στὸ δίσκο, ἔρριξε ἓνα χρυσὸ δολλάριο. Ἡ χρυσὴ του λάμψη ἀντιφέγγισε στὰ ἐκπληκτικὰ μάτια τῶν ἐπιτρόπων. Κι' ὁ θαυμασμὸς σαλάγισε ἀπάνω στοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Μιχάλης δὲν ἀντελήφθηκε τίποτα. Πῆρε σεμνὰ τὸ κεράκι του καὶ τ' ἄναψε στὸ μανουάλλι. Ἐκανε τὸ σταυρὸ του καὶ προσκύνησε. Ἐκεῖ ἀπάνω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Ἀνάστασης μουρμούρισε.

—Σ' εὐχαριστῶ, Θεέ μου, πού με ἀξίωσες ναρθῶ πίσω στό χωριό μου.

Οἱ ἐπίτροποι κομματιαστῆκανε νά τοῦ δώσουν τιμητική θέση. Ἀρνήθηκε μέ λεπτότητα τήν τιμή. Προχώρησε καί στάθηκε ἐκεῖ πού συνήθιζε ἀπό παιδί νά στέκει. Πρωτόβλεπε ἕνα σωρό ἀγνωστα παιδικία. Ἄγνωστοι, μα καθαροντυμένα καί κτενισμένα. Πόσες καινούργιες ὑπάρξεις γεννηθήκανε στά χρόνια πού ἔλειπε! Μιά σκέψη δελόνισε τώρα τὸ μυαλό του:

«Μπορούσες καί ἐσύ τώρα νάχεις ἕνα παιδάκι. Μπορεῖ καί δυὸ καί τρία. Ποιὸς μπορεῖ νὰ ξέρει; Εὐτυχῶς πού γύρισες, Εὐτυχῶς πού γύρισες. Ἔχεις ἀκόμα καιρὸ νὰ φτιάξεις τὴ ζωὴ σου. Νὰ παντρευτεῖς, νὰ παντρευτεῖς». Πρῶτη φορά, βαθειὰ μέσα του, ἐρχόταν ἡ φωνὴ τῆς ἐπιβίωσης. Ἐφερε τὸ χέρι του καί χάιδεψε τρυφερὰ τὸ κεφάλαι ἐνὸς μικροῦ αγοριοῦ. Ἐκεῖνο ἔστρεψε καί τοῦ χαμογέλασε.

Βάλλθηκε ὕστερα νὰ περιεργάζεται τὴν ἐκκλησιά. Ἡ ἴδια ὅπως τῆς θυμότανε ἀπὸ μικρὸ παιδί. Τὸ ἴδιο παλιὸ τέμπλο, τὸ λεπτοδουλεμένο καί ἐπιχρωσμένο. Κάτω, χαμηλὰ θυμάται πού διάβαζε μέ δυσκολία μιὰ ἐπιγραφή πού τὸν μαγνήτιζε: «Τὸ παρὸν τέμπλο ἐχρυσώθη ὑπ' ἐξόδων τοῦ κύρ Κωνσταντῆ τοῦ Ἀμερικάνου». Τούτῃ ἡ ἐπιγραφή τὸν ἔκανε νὰ πάει στὴν Ἀμερικὴ. Νὰ πλουτίσει. Νὰ γυρίσει ὕστερα σὰν τὸν κύρ Κωνσταντῆ καί νὰ γιομίσει τὴν ἐκκλησιά καί τὸ χωριὸ μέ ἀγαθοεργίες...

Κατάφοτοι οἱ πολυέλαισι, τὰ μανουάλια, οἱ καντῆλες. Νά, κρέμεται ἐκεῖ ἀκόμα, τ' ἀσημένιο χέρι. Ξέρει τὴν ἱστορία του. Πόσες φορές δὲν τὴν εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τὴν μακαρίτισσα τῆς γιαγιά του; Ἦτανε λέει, ἕνας Τούρκος, πού σὰν οἱ δικοὶ μὰς ἀνεῆλκε ψηλὰ στὸν Ἄη Ἡλία, κρατώντας τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας γιὰ νὰ κάνουμε δέηση, ἔπειθι δὲν ἔβρεχε, ἄπλωσε τὸ χέρι του καί τοὺς μούντζωσε. Ἐνας φρικτὸς πόνος δάγκωσε τὸ χέρι του καί τὸ ἀπὸνέκρωσε. Βούηξε τὸ χωριὸ ἀπὸ τοῦτο τὸ θάυμα. Ὁ Τούρκος πέθανε ἀπὸ τὴν τρομὰρα του, γονάτισε, ζήτησε συγχώρεση κι' ἔκαμε τάμα τοῦτο τ' ἀσημένιο χέρι.

Τὰ μάτια του τώρα κοιτάζανε τὸ θαυματουργὸ εἰκόμισμα τῆς Παναγίας. Πόση θλίψη καί πόση ἐγκαρτέρηση μέσα σὲ κείνα τὰ μαῦρα μάτια. Σὰν ἦτανε παιδάκι τὰ νοβοῦτανε. Τώρα εὔρισκε πὼς κάπου τάχε δει τοῦτα τὰ μάτια. Τὰ ἴδια. Ἡ ἴδια ἔκφραση. Μὰ πού; Ἀναπάντεχα ἔστρεψε καί κοίταξε κρυφὰ ἀπάνω στό γυναικωνίτη, τὴν Κατινοῦ. Νὰ λοιπὸν, τὰ μάτια πού θυμῆθηκε. Νάτα ἐκεῖ, μεγάλα καί θλιμμένα. Ἐνοιωσε πὼς τὸν κοιτάζανε κι' ἐκεῖνα καί μιὰ χαρὰ ξεχειλίσει ἀπὸ τὴν καρδιά του. Ντράπηκε πού συλλογιζότανε τέτοια πράγματα μέσα στὴν ἐκκλησιά καί ἔσκυψε ντροπισμένος. Στὰ πόδια του, εἶδε τὰ κλωνάρια ἀπὸ μερσίνια πού εἶχαν ἀπὸ βραδύς στρώσει ὀλάκερο τὸ δάπεδο. Ἐσκυψε καί πήρε ἕνα κλωνάρι. Τὸ μύρισε. Ἀναλογίστηκε πού παιδάκι ἀκόμα κατέβαινε μέ ἄλλα παιδιὰ καί τὰ μαζεύανε ἀπὸ τὸν ποταμό, τὴν παραμονὴ τοῦ Πάσχα.....

—Δεῦτε λάβετε φῶς.....

Σπρώχνονται οἱ χωριανοὶ ποῖος θὰ πρωτανάψει ἀπὸ τὸ ἀσημένιο τρικέρι τοῦ παπαῦ. Τὸ πέτυχε ἕνας γέρος. Ὅλοι τὸν μακαρίζουν γιὰτὶ λένε πὼς τούτῃ ἡ ἐπιτυχία εἶναι σημαδιακὴ, θὰ τὰ καταφέρει νὰ γίνῃ Χατζῆς. Τὰ παιδιὰ ὠρμήσανε ἐξω. Κτυπὰ ἀσίγαστα ἡ καμπάνα, χαρούμενα. Ἡ ἐκκλησιά τρανάζεται ἀπὸ τὶς πιστολιές καί τὶς «τσάκρες»... Σὲ λίγα λεπτά, τ' ἅγιο φῶς ἀπλώθηκε παντοῦ. Οἱ φλόγες τῶν κεριῶν τρεμοταίξουνε. Βάζουνε τὸ χέρι οἱ Χριστιανοὶ γιὰ νὰ τὸ προστατεύσουν ἀπὸ τ' ἄγερι. Δὲν πρέπει νὰ σήσει. Πρέπει νὰ τὸ πάρουνε σπίτι τους καί ν' ἀνάψουνε μέ τοῦτο τὸ καντῆλι στὸ εἰκονοστάσι. Πιστεύουν πὼς ἔτσι ἡ εὐτυχία θὰ φωτίζει τὸ σπιτικό τους. Ἄναψε κι' ὁ Μιχάλης τὸ δικό του καί βγήκε μαζί μέ τοὺς ἄλλους γιὰ τὴ λιτανεῖα. Εἶχε βρεθεῖ τέτοιες μέρες σὲ πολλὰ μεγαλύτερες ἐκκλησιές, δικές μας καί ξένες. Καμμιά φορά τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα δὲν τὸν πλημμύρισε σὰν ἀπόψε.

Ὁ παπὰς κρατᾷ τὴν εἰκόνα τῆς ἀνάστασης. Μικρὰ παιδιὰ τὰ ἐξαπτέρυγα κι' οἱ ψάλτες ξελαρυγγίζονται ποῖος θὰ ψάλλῃ πιὸ δυνατὰ τὸ «Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν»... Ὁ κόσμος περπατᾷ εὐλαδικὰ κρατώντας τὸ κεράκι του καί ψάλλῃ σιγὰ.

Κοντὰ στὸ κωδωνοστάσι στάθηκε καί κοιτοῦσε τὰ παιδιὰ πού ἀγωνιζόντουσαν ποῖος θὰ κτυπήσῃ πιὸ δυνατὰ τὴν καμπάνα. Τραβοῦσανε μέ τὴν δύναμη τὸ σχοινὶ πού ξεπετιόντουσαν κάμποσο πάνω ἀπὸ τὸ χῶμα. Πόσο ἀγαποῦσε αὐτὸ τὸ παιγνίδι. Ξετρελλεῖοντανε. Γιὰ μιὰ στιγμὴ ἔχεσσε πὼς ἦτανε κολιζίμ' ἄντρας. Κόντεψε πιὸ πολὺ, ἄπλωσε τὸ χέρι του ν' ἀρπάξῃ τὸ σχοινί. Ντράπηκε καί τὸ κατέβασε....

Ἀ τὸ κερὶ πού κρατοῦσε ἔσβησε. Ζήτησε νὰ τ' ἀνάψῃ. Ἀνακάλυψε τὴν Κατινοῦ πού προχωροῦσε μαζί μέ τὶς ἄλλες γυναῖκες καί τὴν κόντεψε.

—Ἔσθησε τὸ κερί μου.

Ἐκείνη τοῦ πρόσφερε τὸ δικό της γιὰ ν' ανάψει. Προχώρησαν μαζί. Κοιτοῦσε τὸ ὄμορφο της πρόσωπο, ποῦ τὸ χλωμὸ φῶς τοῦ κεριοῦ τοῦ ἔδινε ἓνα μυστήριο καὶ μιὰ ἀλλόκοτη ὀμορφιά. Πόση, ἀλήθεια, ὀμορφιά! Ἀναλογίστηκε ἐκεῖνα τὰ θαμμένα καὶ τὰ πασαλειμένα μούτρα τῶν γυναικῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ κι' ἔφτυσε ἀπὸ ἀηδία. Βάλθηκε ἔστερα νὰ κοιτάζει τὸ σφικτοδεμένο της κορμί, ποῦ μέσα ἀπὸ τὰ ἀρχοντικά ρούχα φάνταζε σὰν κυπαρίσσι. Κοιτοῦσε ἀκόμα ἐκεῖνα τὰ παλιά χρυσά, τὰ Τούρκικα, ποῦχε κρεμάσει σὲ τρεῖς σειρὲς στὸ στήθος της. Πόση ἀλήθεια ὀμορφιά!...

Ἡ ἴδια σκέψη βελόνιασε ξανά τὸ μυαλό του: «...Εὐτυχῶς ποῦ γύρισες, εὐτυχῶς ποῦ γύρισες. Ἐχεις καιρὸ ἀκόμα νὰ φτιάξεις τὴ ζωὴ σου. Νὰ παντρευτεῖς. Νὰ παντρευτεῖς.» Τὸ πήρε ἀπόφαση. Τῆς κόντεψε πιὸ πολύ.

—Κατινοῦ, θυμάσαι τούτο τὸ σημαδάκι;

Ἡ κοπέλλα ξαφνιάστηκε. Γύρισε καὶ τὸν κοίταξε κατάματα, ἐκστατικά.

—Ποιό;

—Τούτο, καὶ τῆς ἔδειξε τὸ μικρὸ σημαδάκι ἀπὸ τὸ περιστατικὸ τοῦ «Νεροῦ τοῦ Δράκου».

Ντράπηκε ἡ κοπέλλα. Ἔσκυψε τὸ κεφάλι καὶ μουρμούρισε.

—Ναί.

Ξεθάρεψε ἐκεῖνος καὶ τῆς πήρε τὸ χέρι τρυφερά.

—Θέλεις νὰ γίνεις γυναίκα μου; Νὰ ζήσουμε ἐδῶ στὸ χωριό;

Ἡ χαρὰ ξεπήδησε σὰν τὸ λεύτερο πουλί.

—Ναί, Μιχάλη. Ναί.

Σφικτήκανε πιὸ πολύ τὰ χέρια. Ἡ ἡδονικὴ ζεστασιά ἀπὸ τὰ σφικτοδεμένα χέρια ἔφτασε σὰ λυρική νότα στὶς καρδιές τους. Οἱ φλόγες τῶν κεριῶν σθητήθηκαν. Ὁ δρόμος τους φωτιζότανε τώρα ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἀγάπης ποῦ λαμπύριζε στὰ ὀρθάνοικτα τους μάτια.

ΦΩΤΟΣ ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΑΠΟΨΕ Ο ΠΟΝΟΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΣΕ

Ἄποψε ὁ πόνος στοίχειωσε
 μεσ' τῆ φριχτῆ καταγιίδα τοῦ πόντου
 κι' ἓνα «Μαρί—Σελέστ» κλείνω στὴ ψυχὴ μου,
 ποῦ τριγυρνᾷ ἀκυβέρνητο
 μέσ' τοῦ πέλαου τ' ἀφρισμένα κύματα,
 δίχως μι' ἀχτίδα τὰ σκοτεινά του ξάρτια νὰ φωτίσει,
 καὶ δίχως ἓνα οὐριό ἄνεμο
 σ' εἰρηνικὸ λιμάνι ν' ἀρμενίσει.

Ἄκου, βόγγους πνιχτούς, φωνές ποῦ χάνονται
 στὴν μπλάβα νύχτα ποῦ στενεύει,
 ἴσκιους βαριοὺς τὰ πνεύματα ποῦ σέρνουν,
 τὸ φριχτὸ γέλοιο τοῦ Μεφιστοφελή
 πάνω ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ πηγάδι
 τῶν θλιβερῶν ἀναμνήσεων....

Κι' ἔτσι ὡς ἔγινε ἀπόψε ὁ πόνος μου

—μὲ τὸ δεξιὸ του πόδι καλαμένιο—

νὰ περιφέρεται ἄγρυπνος

πάνω ἀπ' τὰ χαλάσματα τοῦ γκρεμισμένου μας πύργου,

ὅπου μαῦροι πικουῖνοι κυκλοφέρνουν τὴν ἁμαρτία τους,

χάραξε θαθειά, μεσ' τὴν ψυχὴ μου, ἀπόψε,

τὰ βαρειά του βήματα

καὶ κρατάει ὀρθάνοιχτα τὰ μάτια μου

ἢ φοβερὴ του ἔγνοια.

ΜΙΧ. ΓΙΑΚ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ

EDGAR LEE MASTERS

«Κυνικός και πεσσιμιστής, όμως με ζωντανή την αίσθηση του χιούμορ, την αγάπη για τη φύση και την πληρότητα της ζωής, κι' ακόμα με κάποια ποιότητα σεβασμού, του οποίου η συνεχής απογοήτευση δημιουργεί ίσως την απροκάλυπτη πίκρα του». Έτσι χαρακτηρίζουν τον άνθρωπο και δεν μπορώ να ξέρω αν είναι αληθινή ή περιγραφή. Όμως ο χαρακτηρισμός αυτός ταιριάζει τόσο πολύ για την ποίησή του, και ιδιαίτερα για το ποίημά του «Spoon River».

Ο Masters γεννήθηκε στα 1858 στο Carnett του Κάνσας και ανατράφηκε στο Petersburg του Ίλλινόις. Σπούδασε νομικά και φιλοσοφία και περισσότερο από όλα λογοτεχνία, άνακατέθηκε ζωηρά στους λογοτεχνικούς κύκλους του Σικάγου, δημοσίευσε εκατοντάδες ποιήματα, πραγματείες, θεατρικά έργα, δοκίμασε πικρότατες απογοητεύσεις και εξαθλιώσεις κι' έζησε «ζωή σκυλιάσια», όπως λέει κι' ο ίδιος, χωρίς ποτέ να πάψει να τρέφει τα ποιητικά του όραματα.

Το περίεργο με τον Masters είναι ότι ένας χρόνος, το 1915, και μία έκδοση ποιητικής συλλογής σηματοδότησαν οριστικά την ποίησή του: δημιουργούν ένα αξεπέραστο και μοναδικό σταθμό για τον ποιητή.

Το 1913, ο W. M. Reedy του χάρισε ένα τόμο με «Επιγράμματα από την Έλληνική Άνθολογία». Το 1915 ο Masters έβγαξε την ανθολογία του «Spoon River», μία συλλογή με επίθυμβια απόκρυφα, από το νεκροταφείο μιάς πόλης του Ίλλινόις, η οποία αναγνωρίστηκε σαν «ένα από τα πλέον πρωτότυπα έργα της δημοσυγκριτικής λογοτεχνίας.» «Όλη η υπόλοιπη εργασία του, πριν ή μετά, ούτε μπορεί να παραβληθεί ούτε μπορεί να ισοφαρίσει το μοναδικό τουτο βιβλίο. Φυσικά, η ιδέα από άποψη θεμελιώδη, δεν είναι νέα, είναι όμως νέα η έπεξεργασία.

Το «Spoon River», μία ποίηση, όπου οι ρίξεις της ξεκινούν από την πραγματικότητα και φθάνουν στην πραγματικότητα, είναι η «Νεκρόπολις» του Masters, όπου οι νεκροί δεν αναπαύονται σ' αιώνια γαλήνη, μήτε χαρακτηρίζονται από τις επίθυμβιες επιγραφές των ζώντων: Έκει υπάρχει μία πραγματικότητα άλλη, πολλαπλή και τεθλασμένη, σαν είδωλο αντανακλώμενο μές' από γωνιώδη κάτοπτρα. Η αλήθεια δεν υπάρχει άκείρεια και μοναδική, άλλ' υπάρχει η ανταπόκριση μιάς αλήθειας, ένα μέρος αλήθειας, όπου κάθε νεκρός άβιαστα μās αποκαλύπτει με τον τρόπο του. Έτσι, η αλήθεια για κάθε νεκρό (κατά κανόνα διαφορετική από ό,τι την πίστεψαν οι ζωντανοί) πότε συσχετίζεται, πότε έπεκτείνεται και πότε αναστέλλεται από άλλη αλήθεια, άλλου νεκρού, έχοντας σχέση με τον προηγούμενο.

Μās παρουσιάζει εδώ ο ποιητής την άοχαία σοφή λιτότητα του επιγραμματοποιού: σέ κάθε ποίημα όλοκληρώνει τέλεια το στοχασμό του: μās χαρίζει την αυτό-τέλεια και συνάμα υπόσχεται για μιά «έπέκταση». Αυτό τον βοηθεί να κινηθεί σ' ένα πλατύτατο κόσμο ιδεών και άλληλοσυγκρουόμενων καταστάσεων, πολλές φορές έφιαλτικών, όχι για το καθαυτό θέμα τους, αλλά κυρίως για το νόημα και τη σημασία, που μπορεί να πάρει ο «όρος» αλήθεια, και να μās κάνει τέλος ν' άμφιβάλλουμε για κάθε «πεπραγμένο».

Αυτή, νομίζω, είναι η ουσία των ποιημάτων του.

Ίσως μερικοί να φαντάζονται ότι η ποίηση αυτή είναι «διδασκτική», γιατί ακούγεται ένας αντίλαλος παραβολής και νοουθεσίας, θάλεγε κανείς. Δέ μου άρέσουν οι «έτικέτες» στην ποίηση. Πάντως, δεν είναι διδασκτική, με την έννοια ότι θέτει ένα όποιοδήποτε «πρότυπο».

Τά ποιήματα, όπως παρουσιάζονται χωρίς μέτρο και ρυθμό, χωρίς ούτε μιά όμοιοκαταληξία, γυμνά, θά νομίζει κανείς πώς μόνη τους έπίτευξη έχουν το φιλοσοφικό τους στοχασμό: μέσα τους όμως ζητηδά συχνά μιά αίσθηση τόσο ζωντανή όσο κι' η ίδια ή ζωή και τόσο σύνθετη και πολύπλοκη όσο η ίδια ή πραγματικότητα. Τότε, ό,τι μπορεί να νομίστηκε σύντομο και συνηθισμένο, δεν είναι παρά η άπόρριψη του περιττού κι' η καταξίωση του ουσιώδους.

Μπορεί κανείς άφοβα να πεί ότι δεν είναι ποίηση συναρπαστική: Είκόνες, μεταφορές και παρομοιώσεις σπανίζουν ή άπουσιάζουν. Έχουμε κατασταλάξει όμως όλα αυτά τα ποιητικά κίνητρα σέ μιά λαμπρή και ζηλευτή άπλότητα σχεδόν κλασσική. Άκόμα στα ποιήματα του Μάστερς δεν θά βρεί κανείς την ποίηση μιάς κάποιας «έποχής» ή μιάς «τεχνοτροπίας». Τέτοια ποίηση, πολύ σωστά το είπε ο

Laurence, δὲ ζεῖ πάρα πάνω ἀπὸ 50 χρόνια. Ἡ «νεκρόπολις» ὁμως τοῦ Masters φαίνεται νάχει συμμαχήσει μὲ τὸν χρόνο: Θὰ διαβάξεται ἀπὸ τοὺς ζωντανούς, γιατί εἶναι κλασσικὴ στὴ λιτότητά της, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τοὺς πειραματισμούς καὶ τὰ διάφορα «κινήματα» τῶν σχολῶν ποὺ δὲν ἐπρόφτασαν νὰ ἐνσωματωθοῦν στὴν Ποίηση, καὶ τέλος γιατί εἶναι ἀποκαλυπτικὴ κάθε «ἐμπειρίας καὶ γνώσης».

Κάθε ποίημα, ἀντὶ ἄλλου τίτλου, φέρει τὸ ὄνομα καὶ ἐπώνυμο τοῦ νεκροῦ ποὺ μιλεῖ: Αὐτὲς οἱ μεταθανάτιες ἐκφωνήσεις εἶναι οἱ περισσότερες μιὰ κριτικὴ τῆς ζωῆς ποῦ «διανύθηκε».

Θάταν ἐνδιαφέρον νὰ παρακολουθήσει κανεὶς τὶς καταστάσεις τοῦ θανάτου σὲ μερικὰ ποιήματα.

Στὸν «Τυφλὸ Jack», π.χ., ὁ θάνατος εἶναι μιὰ ἀπλὴ μετάβαση, ὅπου ὁ καθέναν συγκεντρώνεται «περὶ τοὺς ὁμοίους» τρυ, παίρνοντας τὴ θέση ποῦ τοῦ ἀομόζει. Εἶναι ἀληθινὰ συγκινητικὴ ἡ ἀπλότητα, ὁ σεβασμὸς καὶ τὸ χρέος ποῦ νιώθει ὁ τυφλὸς διολιτχῆς ἀπέναντι τοῦ Ὀμήρου, τοῦ γενάρχη ὄλων τῶν ραψωδῶν. Γ' αὐτὸν ἡ τελειωτικὴ εὐχαρίστηση εἶναι νὰ κάθεται μόνο στὰ πόδια τοῦ μεγάλου ραψωδοῦ, μαζί μὲ τοὺς ὁμοίους του στὸν Ἄδη, ἀκούοντάς τον νὰ ψάλλει.

Στὴν «Κυρὰ Kessler» ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ πλύστρα (σὰν καὶ κείνη) κι' οἱ ζωντανοὶ ὀδηγοῦνται στὸ θάνατο ὅπως ἓνα λερωμένο ρούχο πάει στὴν πλύση, ὅπου στὸ τέλος πλυμένο καὶ σιδερωμένο φέρει ὅπωςδῆποτε τὰ ἴχνη τῆς χρήσης: ἔτσι καὶ τὰ πρόσωπα τῶν νεκρῶν διατηροῦν, πλυμένα καὶ σιδερωμένα, τὰ ἴχνη τῆς ζωῆς ὅπου ἔζησαν.

Στὴν «Rebecca Wasson» ἡ ζωὴ στάθηκε ἡ παρακολούθηση γενεῶν ὀλόκληρων: εἶναι μιὰ γενναία φυσιολογία «μητριαρχικὴ», ὅπου ὁ θάνατος δὲν μπορεῖ νὰ τῆς στερήσει τίποτα ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο της καὶ τὴν γήϊνη της δόξα. Ὅχι χωρὶς λόγο ὁ ποιητὴς τῆς δίνει τὸ βιβλικὸ ὄνομα: Ρεβέκκα. Ἡ ἀνιστόρηση τῆς ἐκατόχρονης γεροντισσας, ὅπου ἡ ζωὴ τῆς στάθηκε ἀνάμεσα ἱστορίας καὶ θρύλου, παίρνει τέτοια καθολικότητα καὶ πλάτος, ὥστε μὰς κάνει νὰ ἀντικρούσουμε τὸ μικρὸ τοῦτο ποίημα — μὲ τὶς ἀδρές ἀποκαλυπτικὲς γραμμὲς του — σὰν ἓνα μικρὸ ἐπικὸ πίνακα — μιὰ ἐποποιία. Ἡ μορφή της δεσπόζει ἀνάμεσα σὲ ζωντανούς καὶ πεθαμένους, ὑψώνεται πάνω ἀπὸ γεγονότα ἀποφασιστικά, παρακολουθεῖ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη, δένεται μὲ τοὺς «Κένταυρους τῆς Ἐπανάστασης», ὅπως λέει σ' ἄλλο τοῦ ποίημα ὁ ποιητὴς, καὶ τείνει νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸ χρόνο: «Ὡσπου ἓνας τοῦμος ἀγγίζει τὴν καρδιά μου πότε-πότε, μὲ τὸ συναίσθημα πὼς ἔχω γίνει αἰώνια». Ἔτσι τοποθετεῖται μπροστὰ μας: σὰν ἓνα ἱστορικὸ πλάσιο ὅπου ἀνακαλοῦνται μὲ τὴ νοσταλγία τοῦ παλαιοῦ καιροῦ κάθε ἀποχτημένη ἐμπειρία ποῦ συγκεφαλαιώνεται στὸ βαθύτατο καὶ ἀφωσιωμένο ἔρωτα γιὰ τὸν σύντροφό της. Ὅλο τὸ ποίημα εἶναι μιὰ ρωμαλέα εἰκόνα ζωϊκῆς δυνάμης καὶ κραταιῆς ἐγκαρτέρησης, μὲ ταχύτατους στιβαροὺς ἐναλλασσόμενους ρυθμούς — σὰ μιὰ ραψωδία τοῦ Brahms.

Πρῶτος παρουσίασε τὸ Masters στὸ Ἑλληνικὸ κοινὸ ὁ Ν. Ράντος, μέσα ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Κύκλος» ἐδῶ καὶ εἴκοσι χρόνια, περίπου. Συγκρατῶ μιὰ φράση του: «Εἶναι ἀδύνατο ν' ἀφήσει (ὁ Masters) ἀσυγκίνητους ὅσους ζητοῦν νέους δρόμους στὴν ποίηση».

Ἀργότερα μεταφράσεις τοῦ Masters παρουσίασαν οἱ Κ. Κύρου καὶ Θ. Σταύρου.

Ν. ΣΠΑΝΙΑΣ

EDGAR LEE MASTERS

Ο ΤΥΦΛΟΣ JACK

Βιολὶ ἔπαιζα ὅλη μέρα στὸ πανηγύρι τῆς χώρας.

Μὰ γυρνώντας σπιτί μὲ τ' ἀμάξι ὁ Weldy ὁ «Ψωμομένος» καὶ ὁ Jack McGuire σήκωναν φωνές καὶ σαματὰ καὶ μένα μὲ θάξαν νὰ τραβῶ ὄλο δοξαριά στὸ σκοπὸ τῆς Susie Skinner, καὶ μαστιγῶναν τ' ἄλογα γιὰ νὰ καλπάζουν.

Τυφλὸς καθὼς ἤμου, ἔκανα νὰ κατέβω τὴ στιγμὴ ποῦ τ' ἀμάξι ἔπεφτε στὸ χαντάκι, καὶ μπερδεύτηκα στὶς ρόδες καὶ σκοτώθηκα.

Ἐπάρχει ἐδῶ ἓνας ἄντρας τυφλὸς μὲ μέτωπο τόσο μεγάλο καὶ λευκὸ σὰ σύννεφο.

Καί μεις οί βιολιτζήδες όλοι, από τόν ύψηλότερο ώς τόν ταπεινότερο,
μελωδοί καί ραψωδοί, καθόμαστε στά πόδια του,
καί τόν άκούμε νά ψάλλει τήν πώση τής Τροίας.

Η ΚΥΡΑ KESSLER

Ό κύριος Κέσλερ, Ξέρετε, ύπηρετήσε στό στράτευμα,
καί έπαιρνε σύνταξη έξι δολλάρια τό μήνα,
καί στεκόταν στις γωνίες συζητώντας γιά πολιτική,
ή καθότανε στό σπίτι μελετώντας τ' άπομνημονεύματα του Grant.
Κι' ήμουν έγώ τό στήριγμα τής οικογένειας μέ τήν πλύση:
Μαθαίνοντας όλα τά μυστικά του κόσμου,
άπ' τίς κουρτίνες, τίς κουβέρτες, τά πουκάμισα, τίς φούστες.
Γιατί τό καινούργιο παληώνει στό τέλος,
καί τ' άντικαθιστάς μέ καλύτερο, ή τίποτα όλωσοδιόλου:
Οί άνθρωποι εύτυχούν ή παίρνουν τήν κάτω βόλτα,
καί τά σκισίματα καί τά μπαλώματα πλαταινουν μέ τό χρόνο.
Καμμιά κλωστή ή θελόνα δέ μπορεί ν' άντισταθμίσει μιά καταστροφή.
Ύπάρχουνε λεκέδες, πού έξαπατούνε τό σαπούνι,
ύπάρχουν χρώματα πού διακρίνονται όσο καί νά μη θέλεις.
Τραπεζομάντηλα, μαντήλια, έχουν κι' αυτά τά μυστικά τους—
ή πλύστρα ή ζωή τό ξερει αυτό καλά.
Καί γώ όπου άκολούθησα όλες τίς κηδείες
του Spoon River, όρκίζομαι ότι ποτέ
δέν είδα πρόσωπο νεκρού χωρίς καί νά σκεφτώ,
ότι μοιάζει σάν κάτι πλυμένο καί σιδερωμένο.

REBECCA WASSON

“Άνοιξη καί καλοκαίρι, φθινόπωρο καί χειμώνας κι' άνοιξη,
ένα μέ τ' άλλο σπράχνονται, περνάνε τό παράθυρό μου σπράχνονται!
Ένα τόσους χρόνους έγώ στέκο χρώντας τα να σπράχνονται καί μετρώντας
τά χρόνια, ώσπου ένας τρόμος άγγίζει τήν καρδιά μου,
μ' ένα συναισθημα, πώς έχω γίνει αιώνια. Τέλος
ό έκατοστός μου χρόνος ήρθε! Καί τώρα άκόμα
στέκο γροικώντας του ρολογιού τό χτύπο, καί βελάσματα
καί τήν κραυγή τής κίσσας, πετώντας άνάμεσα από πεσμένα φύλλα!
Μέρα τή μέρα μοναχή σέ μιά κάμαρη του σπιτιού
μιάς ύψης πληγωμένης από γηρατειά, καί μέ μαλλιά σά στάχτη.
Καί τή νύχτα, ή τή μέρα κοιτώντας έξω άπ' τό παράθυρο
έτρεχε ή σκέψη πίσω—μου φαινόταν—διά μέσου χρόνου άπειρου,
στή Βόρεια Καρολίνα καί σ' όλες τίς παρθενικές μου μέρες
καί στό John, τό Johny μου, πέρα στον πόλεμο μέ τούς Βρεττανούς,
σ' όλα τά παιδιά, τούς θανάτους, κι' όλους τούς καύμούς.
Καί κείνο τό άπλωμα τών χρόνων, σά λειβάδι, στό Ίλλινόις,
όπου μορφές μεγάλες έπερνούσαν σάν καθαλλάρηδες βιαστικοί,
Washington, Jefferson, Jackson, Webster, Clay.
Ω ύσορφη νεαρή δημοκρατία! Για σένα ό Johny μου
κι' έγώ δώκαμε όλη μας τή δύναμη καί τήν άγάπη!
Καί ω Johny μου!
Γιατί, στό κρεββάτι σάν πλάγιαζα άπελπισμένη
τόσα χρόνια καί προσευχόμουν νά γυρίσεις, καθυστερούσε ό έρχομός σου;...
Βλέποντάς σε μ' έκστασης κραυγή, σάν εκείνη πού
πρόφερα όταν μέ βρήκες στην παληά Βιρτζίνια, μετά τόν πόλεμο,
κραύγασα καθώς σ' άντίκρυσσά εκεί πλάι στό κρεββάτι,
όταν ό ήλιος στάθηκε χαμηλά στή δύση,
μικραίνοντας καί χάνοντας τό φώς του, πάνω στό πρόσωπό σου!

Μεταφρ. Ν. ΣΠΑΝΙΑΣ

Ο ΚΟΥΜΠΑΡΟΣ *

(ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΓΑΤΟΥ)

Τί νά πείς όμως! Σ' αυτό έμοιασα τού Κουμπάρου μου πού πρώτα μαζεούτανε στο σπίτι χωρίς -ωρίς, μόλις νύχτωνε, και τσούπ! Ξαφνικά άρχισε τó ξενούχι ποιάς ξέρει πού, ποιός ξέρει με ποιούς και με ποιές, και δέ ζύγωνε ποτέσ στο σπίτι χωρίς -τερα άπ' τίς δώδεκα, πολλές φορές και στη μιά, και στις δυό και κάπου-κάπου και στα ζημερώματα. "Άς είναι όμως, ότι και νάκανα έγω δέν τόκανα για νά τού μοιάσω, τόκανα γιατί έτσι τάφερε ή περίσταση, γιατί έτσι ήταν ή ζωή σ' έμάς τούς γάτους, γιατί ή εύχαρίστηση πούνιωθα σ' αυτά τά ξενούχτια όσο τήν καταλάβαινα πιδ άμαρτωλή τόσο έλκυστική μου φαινόταν και παραδινόμουνα σ' αυτή με τά μάτια κλειστά, με τίς τύψεις άδύναμες, με τήν καρδιά άλαφρού.

* * *

Πέρασε κι' έτσι κάμποσος καιρός, δέν ξέρω νά πώ πόσος. Θυμώμαι μονάχα πώς ό καιρός ήταν καλός, άνοιξη καλοκαίρι ή χινόπωρο. Κάποιο θράδυ παραξευεύτηκα βλέποντας τόν Κουμπάρου νάρχεται σπíti χωρίς- χωρίς. Δέν είχε άκόμα νυχτώσει και γώ καθόμουνα μπροστά στο σπίτι, περιμένοντας νά φάνε οί νοικοκυραίοι για νά ζητήσω και γώ τó μερτικό μου.

Άκλούθησα τόν Κουμπάρου στην κάμαρά του εύχαριστημένος πού τόν έβλεπα και πιδ εύχαριστημένος άκόμα άπ' τήν προσμονή τού διαλεχτού μεζέ. Μά δέν μου είχε φέρει τίποτε. Έκανε μάλιστα πώς δέν με πρόσεξε καθόλου, ούτε λόγο μου είπε, ούτε χάδι μου έκαμε. Μόνο πήγε και γδύθηκε με κινήσεις άργες και φόρεσε τίς πυχζάμες του. Έγω ζάρωσα σέ μιά γωνία και παρακολουθούσα τίς κινήσεις του, παραξευεμένος πού δέν μουφερε τίποτε νά φάω και περιμένοντας μήπως θάβγαζε τó φαί μου από πουθενά άλλο.

Μπήκε στην κάμαρα τών νοικοκυραίων και ξαναγύρισε σέ λίγο κι' έπεσε στο κρεβάτι. "Υστερα ήρθαν οί νοικοκυραίοι, και κάτι άρχισαν νά κουβεντιάζουν. "Η όψη τού Κουμπάρου ήταν χλωμή κι' ή φωνή του άδύνατη. "Υστερα από λίγο είδα πώς κάτι τού κάνανε, τόν ψαχουλεύανε, τόν τρίβανε, ξέρω και γώ, δέν καταλάβαινα. "Ολ' αυτά μου φαινότουσαν παράξενα κι' άσυνήθιστα.

Κατόπι τού φέρανε κι' έφαγε στο κρεβάτι, κάθισαν άκόμη κάμποση ώρα κουβεντιάζοντας και μετά σηκώθηκαν νά φύγουν. Τότες με πήρε τó μάτι τους και με διώξανε κατά τίς κάμαρες. Βγήκανε κι' αυτοί και κλείσανε τήν πόρτα πίσω τους. Μου δάσανε κι' έφαγα. "Υστερα βγήκα στην αύλή και κάνοντας τó γύρο ήρθα από μπρός και στάθηκα μπροστά στην πόρτα τού Κουμπάρου.

"Ήταν κλειστή όπως και τó παράθυρο, μά είδα φώς στις χαραμάδες. Νισούρισα νά μ' άνοιξει, νισούρισα μ' έπιμονή, μά δέν μ' άνοιξε. Και γώ δέν είχα όρεξη για τρεχάματα άπόψε. Έκατσα ώρα πολλή άπ' έξω άπ' τήν πόρτα, μά ύστερα βαρέθηκα και βγήκα στο σεργιάνι.

Τήν άλλη μέρα βρήκα τρόπο και μπήκα πρωί-πρωί στην κάμαρα τού Κουμπάρου. Μπαινόβγαιναν όλοι εκεί μέσα δίνοντας στον Κουμπάρου πότε νά φάει, πότε νά πιεί, χωρίς νά σηκώνεται άπ' τó κρεβάτι. "Ήταν πειδ πολύ χλωμός σήμερα και πειδ άδύνατη έβγαينه ή φωνή του. Πλησίασα και πήδηξα σέ μιά καρέκλα πού ήταν κοντά στο κρεβάτι. Οί άλλοι με διώξανε θαρώντας με με δύναμη στο κεφάλι, μά ό Κουμπάρος κάτι τούς είπε σαν νά τούς μάλλωσει και μ' έκραξε κοντά του. Σήκωσα τά μπροστινά μου πόδια στο κρεβάτι κι' έτριψα τó κεφάλι μου στο μάγουλό του. Με χάιδεψε κάμποσες φορές κι' ύστερα με κατέβασε άπαλά-άπαλά κι' οί άλλοι μου δάσανε κι' έφαγα.

Δέν με πείραζε κανείς. Κάθησα ήσυχα σέ μιά γωνία και κοίταξα τόν Κουμπάρου. Δέ σηκώθηκε καθόλου όλη τήν ήμέρα. Εύχαριστιόμουνα πού έμενα τόσες πολλές ώρες μαζί του—πρώτη φορά πού μου λάχαινε—μά σύγκαιρα παραξευεύτηκα για τούτο τó πράμα πού ήταν έξω άπ' τίς συνήθειές του.

Έπειδη μπαινόβγαιναν όλοένα, ή μέσα πόρτα έμενε πάντα άνοιχτή και μπαινόβγαίνα και γώ όποτε ήθελα, έλεύθερα. Μ' αν έβγαίνα δυό στιγμές έξω έμενα ώρες

(*) Συνέχεια από τó προηγούμενο.

μέσα στο δωμάτιο παραφυλάγοντας τὸν Κουμπάρο καὶ πασκίζοντας νὰ ξεδιαλύνω τὸ μυστήριο τούτου τοῦ παράξενου περιστατικοῦ.

Ἔξον ἀπ' τοὺς νοικοκυραίους τὸ σπιτιοῦ ἦρθαν κι' ἀνθρώποι ξένοι στὸ δωμάτιο, τὸν ψαχοῦλευνε, κάτι τοῦ κάνανε ποὺ δὲν καταλάβαινα τί ἦταν, τὸν ταΐζανε, τὸν βοηθοῦσανε νὰ πάει πρὸς νερό του, τοῦ κουβεντιάζανε. Δὲ σηκώθηκε καθόλου ὅλη τὴν ἡμέρα. Καὶ γὼ ἔμενα κοντὰ του ὡς τὴν νύχτα καὶ κοιμήθηκα στὰ πόδια του. Καὶ σὰν ξύπνησα τὸ πρωτὶ, παρακάλεσα μέσα μου νὰ γίνει πάλι τὸ ἴδιο, νὰ μὴ φύγει ὁ Κουμπάρος, νὰ τὸν ἔχω πάλι ὅλη τὴν ἡμέρα κοντὰ μου καὶ τὸ βράδυ πάλι νὰ κοιμηθῶ στὰ πόδια του. Κι' ὅσο γιὰ τὸ γιατί καὶ τὴν αἰτία ὄλων αὐτῶν δὲν ἤθελα νὰ τὴ ξεδιαλύνω. Οἱ ἐξηγήσεις γιὰ τοῦτο καὶ γιὰ κείνο δὲν εἶναι γιὰ τὰ γατίσια μας μυαλά.

Καὶ πραγματικὰ ὁ Κουμπάρος ἔμεινε καὶ σήμερα στὸ κρεβάτι. Δὲ σηκώθηκε καθόλου. Αὐτὸ μ' εὐχαρίστησε ἐξαιρετικὰ, μόνο ποὺ ἀποροῦσα γιατί δὲν σηκωνότανε νὰ περπατήσει, νὰ καθήσει, νὰ βγεῖ στὴν αὐλὴ, στὸν κῆπο, νὰ ξαναβγεῖ, νὰ ξαναμπεῖ, ὅπως κάνανε οἱ ἄλλοι τοῦ σπιτιοῦ σὰν μένανε ὀλημερίς στὸ σπιτί. Γιατί ἔμεινε ὄλοένα στὸ κρεβάτι, ἀφοῦ δὲν κοιμότανε ὅλη τὴν ὥρα.

Ὡστόσο μὴ δρίσκοντας ἐξήγηση στὴν ἀπορία μου δέχτηκα τὰ πράματα ὅπως ἦταν χωρὶς νὰ μετριάζεται καθόλου ἢ εὐχαρίστηση ποῦνιωθα. Κι' ἐρχόντουσαν πάλι ξένοι ἀνθρώποι, καὶ τὸν ἔβλεπαν, μπαينوβγαίνουν καὶ οἱ δικοὶ μας ὀλημερίς στὴν κἀμαρὰ του καὶ τὸν ψαχοῦλευναν, τὸν ταΐζαν... Κι' αὐτὰ ὅλα γιὰ κάμποσες μέρες.

Ἐγὼ πεῖα νυχτοξημερώνομουνα στὴν κἀμαρα τοῦ Κουμπάρου. Κι' ἐπειδὴς οἱ ἄλλοι μὲ διώχνανε, σὰν ἔβλεπα πὼς ἦτανε φόβος νὰ μὲ βγάλουν ὄξω τρύπωννα κάτω ἀπὸ καμιά ντουλάπα ἢ πίσω ἀπὸ κανένα μπαούλο. Καὶ σὰν ἄφιναν μονάχο του τὸν Κουμπάρο ἔτρεχα σιμά του, ἀνέβαζα τὰ μπροστῖνά μου πόδια στὸ κρεβάτι του κι' ἔχωνα τὴ μούρη μου στὸ πρόσωπό του τραγουδώντας του. Κι' αὐτὸς σὰν ἦταν ξύπνιος μὲ χάριδε με χέρι ἄτονο, λέγοντάς μου λογάκια μὲ φωνὴ σθσημένη. Καὶ σὰν ἔβλεπα πὼς κοιμόταν ἀνέβαινα στὸ κρεβάτι καὶ ξαπλωνόμουνα στὰ πόδια του.

Σὰν νύχτωνε γιὰ καλὰ κ' οἱ νοικοκυραῖοι παύανε νὰ μπαينوβγαίνουν στὴν κἀμαρη, ψάχναν νὰ μὲ βροῦνε γιὰ νὰ μὲ βγάλουν ἔξω. Ἐγὼ τότες τρύπωννα σὲ μιὰ γωνιά πίσω ἀπὸ ἕνα μεγάλο μπαούλο καὶ δε μὲ δρίσκανε. Κι' ὁ Κουμπάρος τοὺς ἔλεγε καὶ μὲ παρατούσανε. Μιά βραδυὰ μονάχα δὲν κρούλαβα νὰ κρυφτῶ καὶ μὲ πετάξαν ὄξω. Καὶ σὰν νιαοῦρισα κάμποση ὥρα κι' ὁ Κουμπάρος δὲ μ' ἄνοιξε, πήγα καὶ γὼ καὶ ὕρηκα τὴν παρέα μου.

Μ' αὐτὴ ἡ ἀλήτικη, ἐρωτιάρικη ζωὴ τῆς νύχτας δὲν μ' εὐχαριστοῦσε πεῖα. Τὴν ἔσβυνε ὄλοτελα ἡ καινούργια ἡδονὴ ποὺ δοκίμαζα, μιὰ ἡδονὴ ποὺ μοῦ φαινόταν πεῖο ἰδανικὴ, πεῖο τέλεια, νάμαι κοντὰ στὸν Κουμπάρο ὀλημερίς κ' ὄλονυχτὶς κι' αὐτὸς νάναι ξαπλωμένος στὸ κρεβάτι καὶ νὰ καρδοκῶ τὴν εὐκαιρία νὰ τὸν πλησιάσω, νὰ δεχτῶ τὰ χάδια του, νὰ τοῦ τραγουδήσω, νὰ κουλουριστῶ στὰ πόδια του. Ἦταν τόσο μεγάλη ἡ ἡδονὴ αὐτὴ ποὺ δὲν μ' ἔνοιαζε καθόλου ποὺ στερήθηκα ὄλοτελα τοὺς ὀρεχτικούς μεζέδες ποὺ μοῦφερνε, τὰ ψαράκια, τὰ πλεμόνια.

Πρόσεξα ὄμως πὼς μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ἀδυνατίζε ὁ Κουμπάρος, χλωμίαινε, κι' ἡ φωνὴ του γενόταν πεῖο ἀνή, οἱ κινήσεις του πεῖο ἀργές καὶ πεῖο ἀβέβαιες. Ἐνα βράδυ παραξενεύτηκα πολὺ βλέποντας πὼς αὐτοὶ ποὺ μπαينوβγαίνουν στὴν κἀμαρὰ του δὲ φύγανε τὴ συνειθισμένη ὥρα τους, μὰ καθισμένοι γύρω ἀπὸ τὸν Κουμπάρο σπαίνανε κοιτάζοντάς τον ἢ κουβεντιάζανε συναμαεξὺ τους ψιθυριστὰ. Καμμιά φορὰ ἀντάλλάσσανε καὶ μαζὺ του καμιά κουβέντα.

Μοῦκανε ὡστόσο πολλὴ ἐντύπωση ὁ τρόπος τους, καὶ πεῖο πολὺ παραξενευόμουνα ὅσο περνοῦσε ἡ ὥρα καὶ δὲ φεύγανε, μ' ἀντίθετα ἐρχόντουσαν κι' ἄλλοι ξένοι. Ξανάρθε κι' ἕνας γέρος ποὺ ρχόταν ταχτικὰ καὶ τὸν ψαχοῦλεψε πάλι, κάτι εἶπε στίς γυναῖκες ποῦσαν κοντὰ στὸ κρεβάτι κι' ἔφυγε, κι' αὐτὲς κουνούσανε τὰ κεφάλια τους κι' ὄλοι τους πήρανε περιλυπη-ὄψη.

Κι' ὁ Κουμπάρος κοιτάζεν ἔτσι σὰν νὰ κοιμόταν, μὰ τὰ μάτια του ἀνοιγόκλειναν λὲς μὲ κόπο καὶ τὰ χεῖλια του τρεμόπαιζαν. Ὑστερα κοιμήθηκε κι' ἔλεγα πὼς θάφευγαν ὄλοι τους νὰ μὰς ἄφιναν ἡσυχους. Μὰ κανεὶς δὲν ἔλεγε νὰ φύγῃ, μόνο ποὺ καὶ ποὺ σηκωνόταν πότε ὁ ἕνας πότε ὁ ἄλλος, μπαίνανε στὴ διπλανὴ κἀμαρα μὲ προσοχὴ μεγάλῃ καὶ γυρίζανε πάλι. Καὶ κάτι λέγανε μεταξὺ τους ψιθυριστὰ καὶ κουνούσαν τὸ κεφάλι. Κι' ἡ ὥρα περνοῦσε κι' ἄρχισα νὰ βαρυέμαι καρφωμένος κάτω ἀπ' τὴ ντουλάπα νὰ τὰ παρακολουθῶ ὄλ' αὐτὰ.

Σὲ κάποια στιγμή ὁ Κουμπάρος ξύπνησε. Δυό—τρεῖς γυναῖκες ποῦσαν καθισμέ-

νες κοντά στο προσκέφαλό του σκύψαν από πάνω του λες κι' ήθελαν να ρουφήξουν τὰ λόγια που θάβγαιναν απ' τὸ στόμα του. Κάτι ψιθύρισε κείνος, κάτι εἶπαν κι' αὐτές κι' ἔγινε μιὰ ἀνακατωσοῦρα, μπεινοβγαίαν, κάθονταν, σηκώνονταν, ὥσπου βαρέθηκα καὶ νὰ τοὺς κοιτάζω καὶ νὰ τοὺς προσέχω. "Ἐσκυθα τὸ κεφάλι κι' εἶπα νὰ πάρω ἓνα ὑπνάκο ἐκεῖ που βρισκόμουν, γιατί ἀπελπίστηκα πὼς θάδειαζαν ποτές τὸ δωμάτιο.

Σὲ κάποια στιγμή ζύπνησα. Καὶ σὰν τίναξα ὀλότρελα τὸν ὕπνο ἀπὸ πάνω μου, ἔρριξα μιὰ ματιὰ τριγύρω μου. Ἦταν ἀκόμα νύχτα, τὸ ἠλεκτρικὸ ἄναβε, σιωπὴ βασιλευε στὴν κάμαρα, μιὰ σιωπὴ που κοβόταν ἀπὸ ἓνα πράμα σὰν ρουχαλιτὸ που ἔβγαине ἀπ' τὸ στόμα τοῦ Κουμπάρου. Ἡ σπιτονοικοκυρὰ ἦταν καθισμένη στὸ προσκέφαλό του καὶ παράπερα ἡ κόρη της που κοιμόταν καθιστὴ στὴν καρέκλα. Κανέναν ἄλλο στὸ δωμάτιο.

Κάποια στιγμή ὁ Κουμπάρος ἀναταράχθηκε ἀπότομα στὸ στρῶμα, κι' ἔκανε σὰν νάθελε νὰ σηκωθῆ γιάζοντας πνιχτές κραυγές. Ἡ σπιτονοικοκυρὰ σηκώθηκε κι' ἔσκυψε ἀπὸ πάνω του κι' αὐτὸς γραπώθηκε ἀπάνω της καὶ βογοῦσε. Κάτι ἔλεγε κι' αὐτὴ κρατώντας του, ἐνὼ ἡ κόρη ζυπνιμένη ἀπότομα ἔμπηξε τὶς φωνές κι' ἔτρεξε στὴν ἄλλη κάμαρα, ἀπ' ὅπου γύρισε σὲ λίγο μαζί μὲ τὸν πατέρα της. Κάτι εἶπαν κι' ὁ γέρος βγήκε ἀπ' τὴν πόρτα τοῦ κήπου.

Ὁ Κουμπάρος ξάπλωσε πάλι γιάζοντας ὅλο ρουχαλιτὸ ἀπ' τὸ στόμα του κι' ἀνασασμούς βαρειούς. Μὲ τὸ νὰ μὴ καταλαβαῖνω τί γενόταν, μιὰ ἀόριστη ἀνησυχία μὲ συνεπῆρε, χάνοντας μεμιάς ὅλη τὴν εὐχαρίστηση πουνοιώθα τόσες μέρες τώρα ἀπὸ τούτῃ τὴν παράξενη ἀλλαγὴ στὶς συνήθειες τοῦ Κουμπάρου. Μιὰ ἀκατανίκητη δύναμη μ' ἔκανε νὰ πλησιάσω τὸ κρεβάτι ἀψήφώντας τὶς δύο γυναῖκες που καθόντουσαν πάλι ἀκίνητες καὶ σιωπηλές.

Προχώρησα μὲ προφύλαξη. Ὁ Κουμπάρος μὲ εἶδε κι' ἄπλωσε τὸ χέρι του μὲ κόπο κατὰ μένα. Οἱ δύο γυναῖκες γυρίσανε τὰ μάτια κι' ἔκαναν νὰ σηκωθοῦνε μὰ κείνος τὶς σταμάτησε μὲ μιὰ χειρονομία. Δὲν ἤξερα τί νὰ κάνω. Στάθηκα στὴ μέση τῆς κάμαρας μ' ἀμχανία. Μὰ κείνος μουῖνεφε ἀνάλαφρα μὲ τὸ χέρι. Ὁλος χαρὰ ἔτρεξα κοντὰ του. Σήκωσα τὰ μπροστινά μου πόδια καὶ τ' ἀκούμμησα στὸ κρεβάτι. Αὐτὸς μὲ σήκωσε μὲ κόπο καὶ μ' ἔβαλε στὸ στήθος του. Μ' ἔσφιγγε μ' ἀγάπη, ἔτριβε τὸ μάγουλό του στὸ κεφάλι μου, μὲ φιλοῦσε κ' ἀπ' τὰ μάτια του ἔσταζαν δάκρυα. Καὶ γὼ ρουθούνιζα χαρωπὰ καὶ τὸν ἐγλυφα καὶ τοῦ μιλοῦσα μὲ τὴ γλώσσά μου, λέγοντάς του πόσο εὐτυχισμένος ἦμουνα.

Ἐστερα τὰ χέρια του ἀτόνισαν, πῆσαν σὰν ξερὰ στὸ στρῶμα κι' ἔμεινε μονομιάς ἀκίνητος μὲ τὰ μάτια κλειστά. Οἱ δύο γυναῖκες μπήσανε τὶς φωνές καὶ γὼ ἀλαλιασμένος πῆδηξα στὸ πάτωμα καὶ στάθηκα παρέκει νὰ δῶ τί τρέχει. Μὰ σύγκαίρα ἄνοιξε ἡ πόρτα καὶ μῆκε ὁ σπιτονοικοκύρης μαζί μ' ἓνα γέρο μὲ μακρὰ γένια που φοροῦσε μαῦρο φουστάνι κι' ἓνα μαῦρο κούκο στὸ κεφάλι. Κρατοῦσε στὸ χέρι ἓνα πράμα σκεπασμένο μ' ἓνα κόκκινο πανί καὶ πίσω του ἐρχόταν ἓνας μικρὸς μ' ἓνα σταυρὸ στὸ χέρι.

Ἐκανα ν' ἀποτραβηχτῶ γιὰ νὰ κρυφτῶ καὶ πάλι κάτω ἀπ' τὴ ντουλάπα, μὰ ὁ σπιτονοικοκύρης μὲ πρόλαβε καὶ δίνοντας μου μιὰ γερὴ κλωτσιὰ μὲ πέταξε ὄξω, κλείνοντας τὴν πόρτα πίσω μου.

Τρύπωνσα σὲ μιὰ ἄκρη τοῦ κήπου γιὰ νὰ δῶ τί θὰ γενόταν. Σὲ λίγο εἶδα τὸ γέρο μὲ τὰ γένια νὰ βγαίνει μαζί μὲ τὸ παιδί μὲ τὸ σταυρὸ, καὶ τὸ σπιτονοικοκύρη πίσω τους. Καὶ σὰν βγήκαν, οἱ πόρτες τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὰ παράθυρα ἀνοίξανε διάπλατα χύνοντας τὸ φῶς τους στὸν ἀσπριδερὸ κήπο που τὸν φώτιζε τώρα ἀόριστα τὸ γλυκοχάραμα.

Εἶδα ὕστερα τὴν κόρη τῆς σπιτονοικοκυρὰς μαζί μὲ τὸ γιό της τὸ μικρὸ νὰ βγαίνουν στὸ δρόμο καὶ νὰ πηγαίνουν κάπου καὶ σὲ λίγο νὰ ξαναγυρίζουν μαζί μὲ τρεῖς-τέσσερεις ἄλλους, ἄντρες καὶ γυναῖκες. Ὁλ' αὐτὰ πολὺ μὲ παραξένευαν κι' εἶχα μεγάλη ἐπιθυμία νὰ μῶ στὴν κάμαρα νὰ δῶ τί κάνει ὁ Κουμπάρος. Δὲν τολμοῦσα ὅμως γιατί φοβόμουν τὴν κλωτσιὰ.

Στὸ μεταξύ ξημέρωσε γιὰ καλὰ. Καὶ γὼ κρυμμένος στὴ γωνιά μου ἔβλεπα κόσμο νάρχεται, ἄντρες καὶ γυναῖκες, κι' ἄκουα μὲς ἀπ' τὸ σπῆτι τὶς φωνές τους, τὶς κουβέντες τους, τὰ μουρμουρητὰ τους καὶ που καὶ που σὰν κλάματα. Κι' ὅλο μπεινοβγαίανε ἀπ' τὶς ὀρθάνοιχτες πόρτες, κι' ἄλλοι φύγανε, ἄλλοι ἐρχόντουσαν, καὶ παιδιὰ μαζεύτηκαν ἀπ' ἔξω καὶ κοιτάζανε. Φέρανε κι' ἓνα μαῦρο πανί καὶ τὸ καρφώσανε στὴν πόρτα.

(Τὸ τέλος στὸ ἐπόμενο).

ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΚΥΠΡΟΛΕΩΝ

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΜΑΧΗΤΗ

Σήμερα ή στήλη αυτή δεν έχει τη δύναμη ν' ασχοληθή με τὰ συνηθισμένα της θέματα. Γιατί είναι νοπή-κι' αλόιμονο, πολύ νοπή θά μένει όσο ο μαρτυρικός αυτός τόπος θ' αγωνίζεται για τή λευτεριά του-ή τραγική εντύπωση από τή σκληρή κι' άπροσδόκητη άπώλεια του Ξενοφώντος. Κομμασίδη, πού έκλεισεν εδώ και λίγες μέρες τὰ μάτια άπάνω στη χειρουργική κλίνη ενός νοσοκομείου της Αθήνας. Ήταν μόλις είχαν ξεφυγήσει έξω από τὸ δωμάτιο του πόνου του οί μαζονοί θριμβεντικοί αντίλαλοι της λαοθάλασσης του συναγεμοῦ της «Ομόνοιας», και ενώ τὸ όραμα της Ένωσης, ρομαλέο κι' ολόχουσο, φέρονε τήν καρδιά του κι' ακόνιζε τούς πόθους και τὰ σχέδιά του, ή ψυχή του έφειγγε για νά σμίξει με τὸ γαλάζιο του άγαπημένου του άστριού ούρανού και τὰ ανεξίτηλα της άνθρωπινης μοίρας.

Ή αγωνιζόμενη Κύπρος, χτυπημένη κι' αλύγιστη, πενθεί βαρειά τὸν έλεκτό μαχητή της και κρίνει τὸν τάφο του με τὰ λουλούδια του πιο σπαρακτικού της πόνου. Μαζύ, όμως, και με τὰ μύρα της άναεωμένης πίστης πώς ή λευτεριά δεν είναι δυνατὸ νά καθυστερεί για ένα λαό πού έχει τὸ προνόμιο νά συγκαταλέγει στις τάξεις του στρατιώτες σάν τὸ λεβέντη πού έπεσε προχθές άπάνω στις ένάλλξεις του ιερώτερου κυπριακού ιδεώδους.

Ο Κομμασίδης στάθηκε άληθινά ρομαλέα και πολύπλευρη προσωπικότητα κι' εμπνευσμένος κι' άκαταπόνητος δημιουργός σ' όλους τούς τομείς τῶν πολυποικίλων ενδιαφερόντων του. Σάν εκπαιδευτικός είχε τήν πνοή τῶν παιδαγωγῶν πού, με τὸ παράδειγμα και τή δουλειά τους, ξέρουν νά καλλιεργούν και νά οικοδομοῦν. Σάν κοινωνικός εργάτης είχε τήν ικανότητα της άμεσης αντίληψης τῶν αἰτίων της όποιασδήποτε τυχόν άνωμαλίας ή κακοδαιμονίας, καθώς και τή δραστηριότητα πού κάμπει τὰ προβλήματα κι' άνοίγει δρόμους. Σάν παράγοντας πολιτικός συνδύαζε τή διπλωματική δεξιότητα με τὸν πιο φλογερό ένθουσιασμό. Σάν μαχητής της ένωτικής ιδέας έκρουε μέσα του τήν έπαναστατική φλόγα του ήφαιστείου μαζύ με τή νηφαλιότητα τῶν

θετικῶν σχεδίων και τῶν νηφαλίμων άποφάσεων. Ψυχή άνυπότακτη κι' ελεύθερη άπεθανόταν κάθε συμβιβασμό. Και «δεν έκυπτε τὸν αἶγνα εμῆ εἰς τής άρετής τὸν χαλινόν» και τὰ υπέροτα αἰτήματα του χρέους και της έλληνοχριστιανικής συνείδησης. Οὐδέποτε σκέφτηκε νά ζησει για τὸν εαυτό του. Δοσήμες ολόκληρος στὸ καθήκον άνάλωσε τή ζωή του, ως τήν ύστατη της ιζμάδα, για τή λευτεριά και τήν άγρόθωση του τόπου του. Ήταν φανατικός άντικομμουνιστής γιατί άπεθανόταν κάθε τι τὸ άνελληγικό, τὸ άντιπνευματικό και τὸ άνελεύθερο. Κι' άγαπούσε τούς ανθρώπους και θυσιαζόταν για τούς φίλους του, γιατί μέσα στην προέκταση της εγγενούς του καρδιάς ζούσε τήν πιο μεγάλη εὐτυχία. Ήταν άνθρωπος μ' άπότομο χριστιανικό ήθος, «χρημάτων χρισέσων» και με έκτακτη εὐφρία. Αντιμετώπιζε τήν άλήθεια με γενναιότητα και τούς ανθρώπους με εὐθύτητα. Οὐδέποτε τὸν έγκατάλειπε τὸ θάρρος και ή αισιοδοξία. Όσοι τὸν άγαπούσαν τὸν έννοιωθαν άδελφό. Κι' όσοι τὸν μισούσαν τὸν φοβότανταν σάν ένα δυναμικώτατο αντίπαλο. Όλοι, όμως, τὸν άναγνώριζαν.

Ο άληθομόνητος Κομμασίδης ήταν άυτοδημοούργητος. Ότι πέτυχε τὸ κέρδισε με τή μελέτη του και τήν άγάπη του για τὰ γράμματα και τήν Τέχνη. Τὸν εἰφοισκε κατατοπισμένο πάντα άπάνω σε κάθε ζήτημα πνευματικό-κι' ιδιαίτερα σὸτά θέματα της ιστορίας και της λογοτεχνίας μας, πού παραζολουνθοῦσε πάντα με πάθος. Ο ίδιος καλλιέργησε τὸ πολιτικό χρονογράφημα πού ήξερε νά χρωματίζει πότε με τή σαραστική ειρωνεία του και πότε με τὸ σπαρταριστὸ χιούμορ του. Σάν δημοσιογράφος (κνόςος στήν «Εφημερίδα», και τήν «Κερύνεια» πού διηύθυνε ο ίδιος) είχε κάτι τὸ έξαιρετικά δυναμικό. Ή σέψη του κλυδωνε πεντακάθαρη κι' ο λόγος του ζωντανός κι' άρχιτεκτονημένος. Σε στιγμές μεγάλων ξεσπασμάτων τὸ άρθρο του γινόταν ποίημα κι' οί στίχοι κατακυλούσαν από τή γραφίδα του σάν καταρράκτης. Μά εκεί πού παρουσιαζόταν άφραστος ήταν στὸν εκκλησιαστικό άμβωνα και τὸ πολιτικό και έθνικό βήμα. Έτσι μελίχιος, ήρεμος κι' ολύμπιος, όπως ήταν, συνόραζε και τούς πιο άπαθείς και προκατελημ-

μένους άκροατάς του. Η οητορεία του ήταν φυσική—γι' αυτό κι' άσκηνοθέτητη. Δίχως θεατριονομιάς και χωρίς δημοκροπικά παραστοράτήματα. Ο πηγαίος ένθουσιασμός του, ό πλοΐτος τών εικόνων του κι' ή ποιητική του διάθεση μαγνήτιζαν κι' επαβάλλονταν.

Άλήθεια, ό Κομμαριόδης ήταν άνθοπος όλοκληρωμένος. Μά προπαντός άγωνιστής. Μέσα του μοναχά ή έγνοια της Νίκης και της Λευτεριάς έβαιγε. Έπληξεν έποχή που άπό τή θέση του στό Γραφείο Έθναρχίας κρατούσε στους ώμους του τό μεγαλύτερο βάρος της Ένωτικής μας πάλης. Κι' ως προχθές, πλάι στην Έθναρχική Έγσειά, δούλευε κι' όλο δούλευε... Άθόρυβα, μά πάντα δημοιοργικά. Και πρόβαλλε στό προσκήνιο τότε δίπλα στους ταπεινούς ανθρώπους σάν ό ταπεινότερος πάντων, και τότε δίπλα στους έπίσημους και τούς μεγάλους σάν ρυθμιστής. Γιατί είχε πρακτική σκέψη όσο έλάχιστοι.

Κι' έτσι δουλεύοντας και παλαιώντας, πύ προστά κι' άπ' τήν ώρα τών Έρέζ, τών Όχτωβριανών και της φυλάκισής του, τελευταία κάμφθηκε ή υγεία του, σέ ήλικία 47 χρόνων, και μάς έφυγε...

Ο Μ. Άρχιεπίσκοπος τού έπλεξε έπαινο θεομό. Οί άλλοι, φίλοι και συναγωνιστές του, ένώ τόν τροπέμουμε δέν έχουμε παρά νά τού ύποσχεθούμε τή συνέχιση τού άγώνα και τή σύντομη Νίκη.

Ω, ως είναι έλαφρό τό χώμα της άθναϊκής γής που τόν σκεπάζει!

ΦΡ. Π. ΒΡΑΧΑΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ

Έπιστημονικοί έξωφρενισμοί

Πάει και τό προνόμιο της κότας. Η έκκολαπτική μηχανή, που έπενόησαν οί δοκιμοτόφοι με σκοπό τήν αύξηση της παραγωγής πουλερικών, μπαινέ στην ύπηρεσία της γυναίκας. Ο Καναδός έπιστημών Γκανιόν κατώφρωσε νά γονιμοποιήσει και νά θρέψει μέσα σε μά συνθησιαμένη φούσα γυναικείο ώάριο, και, όταν ήλθε τό πλήρωμα τού χρόνου, έσχισε τή φούσα κι' έβγαλε άπό μέσα ένα Γκανιόπουλο υγιέστατο, όπως ισχυρίζεται ό ίδιος. Καθ' όλη τή διάρκεια της έπιστημονικής αυτής φουσκοκνήσεως πολύτιμος συνεργάτης του στάθηκε ή Κα Γκανιόν, ή όποία έτρεφε τό παιδί με τό αίμα της, όχι όμως με τόν συνθησιαμένο χυδαίο όμφάλιο λώρο, αλλά με έιδικό

γνάλινο σολήνα, χωρίς —ή είδηση τούλάχιστο δέν αναφέρει—καθόλου νά προσβληθεί ή νά διαμαρτυρηθεί ή άξιοπρέπεια της γυναικείας φύσης της.

Δέ Ξαίρω, άν κοντά στά έργοστάσια αυτοκινήτων, σολήνων, έκκολαπτικών μηχανών και κατσαρόλλων έχει άρχίσει και ή ίδρωση έργοστασίων κατισκευής έκκολαπτικών άνθρωπομηχανών. Πάντως δέ μπορεί παρά ν' άρχίσει σύντομα, με άποτελέσμα τήν προσθήκη νέας παραγράφου στά μελλοντικά προικοσύμφωνα. «Ο πατήρ της νέμφης ύποχρεούται νά εφοδιάσει τού ζεύγους με έκκολαπτικήν άνθρωπομηχανήν άξίας...». Προβλέπω μάλιστα νέον είδος διαλόγου μεταξύ τών οικουοργάδων.

—Μου δανεΐζετε τήν έκκολαπτική σας;

—Εύχαριστώ.

Η

—Πόσα παιδιά έχετε;

—Δύο.

—Μονάχα;

—Αυστηρώς γάλασε ή έκκολαπτική μας και δέ μπορούσαμε ν' άγοράσουμε άλλή κοστίζει.

Δέ Ξαίρω ακόμα, που θα όδηγήσει ό έπιστημονικός έξωφρενισμός τού όρους Γκανιόν, που καθιερώνει τό «παρά φύσιν γεννάσθαι». Πάντως είναι σίγουρο πως συμπληρώνει τό «παρά φύσιν ζήν» τού ανθρώπου τού 20ού αιώνας. Κι' είναι ακόμα πειό σίγουρο πως τό δόγμα «Η φύση στη διάθεση της έπιστήμης» πρόπει ν' ανατραπεί άπό τό δόγμα «ή έπιστήμη στη διάθεση της φύσης». Άλλοιώς ή νέα υψηλή δημοιοργία της φύσης, στην όποία έπαιξε προνομοτόχο ρόλο επί 9 μήνες ολόκληρος ό σωματιζός, ό ψυχικός, ό πνευματιζός, ό συναισθηματιζός και ό ήθικός κόσμος της γυναίκας, κινδυνεύει νά πέσει στις βίδες και στους σολήνες της έκκολαπτικής άνθρωπομηχανής, κι' ή Μάνα—Μητέρα, αντίθετα προς τή Μάνα—Γή που θα εξακολουθήσει νά δίνει τά δέντρα, κινδυνεύει νά ύποσκελισθεί άπό τή Μάνα—Φούσα.

Άλλά ξεχάσαμε τή διατήρηση τών γυναικείων γραμμών. Άχ αυτές οί γυναικείες γραμμές! Πόσο έχει κοστίζει στη γυναίκα, ή άφύσικη διατήρησή τους, κι' ακόμα πειό πολύ στην άνθρωπότητα, που δημιουργείται άπό τή γυναίκα!

Η κυριαρχία της μηχανικής αντίληψης στη ζωή τού ανθρώπου δημιούργησε τήν υπεραπαγωγή και τή σύγχρρηση. Νά σκεφτεί κανένας τί μπορεί νά δημιουργήσει ή κυριαρχία της μηχανικής αντίληψης και στη γέννησή του! Πρώτα πρώτα τό ποιόν τών ανθρώπων, που θα

γεννιούνται χωρίς την επίδραση κανενός ψυχικού ή πνευματικού ή ήθικου παράγοντος. Έπειτα την πιθανότητα υπεραγωγής τέτοιων ανθρώπων.

Πρώτη φορά ή ιδέα του ανθρώπου αντικρούει τέτοια ταπεινώση. Είσαι άνθρωπος, είσαι ζωντανό δημιουργία, είσαι άθροισμα ψυχικών-ήθικων-και πνευματικών παραγόντων, ελπε στον άνθρωπο ο δόκτωρ Γκιανόν. Έγώ θά σε κάνω μηχανικό, άψυχο πλάσμα, σωλήνα, άθροισμα ήλικών στοιχείων και, το χειρότερο, θά σε κοροϊδέω πώς είσαι άνθρωπος.

Τόν μηχανικό άνθρωπο τοῦ ὄρους Ζέζνι οἱ ἄνθρωποι τόν ἔριξαν σέ κάποιον βάραθρο, - ἔτσι θυμάμαι - καί γλύτωσαν ἀπό τήν ἐφιαλτική ἐπιβολή τῆς δυνάμεως του. Τό ἴδιο νομίζω πρέπει νά κάνουν καί γιά τήν ἀνθρωπομηχανή τοῦ δόκτορος, πρῶτου γίνου ἀντιγραφέα τῆς, κι ἴσως γιά περισσότερη ἀσφάλεια τό ἴδιο θά πρέπει νά κάνουν καί στό δόκτορα Γκιανόν. Εἶναι ὁ μόνος τρόπος νά βγεῖ ἡ ἀνθρωπότητα «γκιανόν».

ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

I. Μ. Παναγιωτόπουλου: 'Ο κύκλος τῶν ζωδίων (ποιήματα).

Μιά πολύπλευρη δημιουργική ὁμῆ, καθῶς ἐκείνη τοῦ κ. I. Μ. Παναγιωτόπουλου, δέν μπορούσε νά ὀλοκληρώσει τόν κύκλο τῆς μέ τρεῖς μόνο, ἴσαμε σήμερα, ποιητικές συλλογές. «'Ο κύκλος τῶν ζωδίων» εἶναι ἡ τέταρτη. Έχω, σέ εἰδικό τῶμα, μελετήσει πλατύτερα τή συγγραφική δραστηριότητα τοῦ κ. I. Μ. Παναγιωτόπουλου καί νομίζω πῶς μπορῶ ἴσως νάμαι σέ θέση νά βεβαιώσω, πῶς ἡ Ποίηση εἶναι ὁ κῶρος, ὅπου ὁ συγγραφέας ἀνετώτερα ἀνασάνει, μᾶ καί ταυτόχρονα περισσότερο τοῦ ἐβασανίζει. Εἶναι ἡ δημιουργική του φορά, μέ τήν ἔννοια τῆς ἀγάπης του καί τοῦ κλίματός του, τῆς βαθύτερης δηλαδή συστατικῆς του οὐσίας - μᾶ ταυτόχρονα καί ἕνα σημεῖο, πῶ μερικοί κριτικοί του θέλουν νά ἐμφανίσουν κάτι σάν ἀ χί λ λ ε ἰ α π τ ἔ ρ ν α τῆς δημιουργικῆς του ἐπιτεξεῖς. Δέν συμφωνῶ, φυσικά, μέ τούς κριτικούς του αὐτούς. Ἡ πεζογραφική προσφορά τοῦ Παναγιωτόπουλου ἀπό τό «Χάος καί ἄλλα πεζά» ἴσαμε τούς «Δύα καί ἡ νύχτα», τήν «Ἀστροφεγγιά», τή «Χαμοζοῆ» καί τούς «Αἰχμαλώτους» (ἀπ' τή καλύτερα μυθιστορηματα τοῦ ἑλληνικοῦ 1951) εἶναι σημαντική. Πιό σημαντική εἶναι ἡ προσφορά τοῦ Κριτι-

κοῦ Λόγου τοῦ Παναγιωτόπουλου (οἱ πέντε ἴσαμε τώρα τόμοι τῶν «Προσώπων καί Κειμένους» του καί ἡ γλυκόλαλος ἐκείνης καί τῶς στοχαστικῆς «Ὀμιλίες τῆς γυνῆς-ψυχῆς» του). Οἱ ταξιδιωτικῆς του ἐντυπώσεις, καί μάλιστα ὁ «Σααράβαϊος ὁ ἱερός», δέν ἔχονται πίσω. Ἐπόμενο λοιπόν εἶναι, ὁ κριτικός τοῦ ἀντιγράφει ὅταν ἐπιτότο τό χειμῶρος τῶν ἀριστοτεχνικά δουλεμένων σελίδων τοῦ Πέλοῦ Λόγου, νά σταματήσει, διαταχτικός λίγο, μπροστά στήν ποίηση τοῦ Παναγιωτόπουλου σά νά θέλει νά ξελαχανώσει. Κ' εὐκόλα μπορεῖ νά σκεφτεῖ, πῶς ὁ Παναγιωτόπουλος «μᾶν ὁ κριτικός εἶναι» ἡ τοῦλάχιστον, πῶς ὁ κριτικός Παναγιωτόπουλος εἶναι ἡ ν ἰ ἰ τ ε ρ ο ς ἀπ' τόν ποιητή. Μᾶ ὅλα τούτα εἶναι συμβατικά καί τοιμενά. Ἐδῶ δέν πρόκειται νά γίνει σύγκριση ἀνάμεσα στούς τοιμεῖς τοῦ διαλέξε νά ἐδηλωθεῖ ὁ Παναγιωτόπουλος μᾶ νά ἀξιολογηθεῖ ἡ ἰ ἰ τ ε ρ ο μ α ἡ Ποίησή του. Ὁ Π. Νιρβάνας -μπορεῖ νά τοῦ παίενε τό χρονογράφημα του, τό θεατρικό του ἔργο, τή σοφία του τέλος καί τόν κομῶ στοχασμό του- δέν τόνε συζητοῦσε. Θάπορε νά τοῦ παινεύσει τήν ποίησή του: Ἦταν τό δράμα τό ἐσσημειωτικό τῆς ἀδυναμίας του. Μᾶ ἐπιτέλους, ὁ Νιρβάνας δέν ἦταν ποιητής -ὅσο καί ἂν ἡ «Παγὰ λαλέουσα» του θυμίζει, σέ μερικῆς τῆς εὐτυχισμένες στιγμές, τήν Ποίηση. Μᾶ τόν Παναγιωτόπουλο δέν συμβαίνει τό ἴδιο. Γιατί ὁ Παναγιωτόπουλος εἶναι καί Ποιητής, ἡ μᾶλλον εἶναι, σχεδόν σέ ὅλα τά κειμενά του, Ποιητής. Καί ποιητής ἀβρός καί βαθύς, λυρικός καί στοχαστικός, ἀτόπιος. Πιό πολύ, φυσικά, στίς ποιητικές συλλογές του. Μᾶ ποίηση, ἄλλωστε, πρωτοεμφανίστηκε στή Γράμματά μας («Τό βιβλίον τῆς Μιράντας»). Καί ποίηση ἀποτελεῖ τό βιβλίον του, πῶ χαρακτηριστικῶς τήν καινούργια χρονιά.

Μᾶ πρῶτη, γενική παρατήρηση στήν ὅς τά τώρα ποιητική προσφορά τοῦ Παναγιωτόπουλου δείχνει, πῶς ἀπό τήν «Ἀλκυόνη» κυρίως, μᾶ περισσότερο ἀπό τόν «Κύκλο τῶν ζωδίων» του, ὁ ποιητής γίνεται στοχαστικώτερος καθῶς περνᾶνε τά χρόνια, καί ὁ λυρισμός του, χωρίς νά ἔξαφανίζεται, σά νά παραχωρεῖ, ὀλοένα καί πιό πολύ, τή θέση του στήν πολλή, στή βαρειά σκέψη. Δέν εἶναι ἀρνησικο αὐτό, μᾶ καί ὁ νεανικός στοχασμός ὀλοένα μεσάνει στόν κάθε μας ποιητή καί στόν κάθε μας βέβαια ἄνθρωπο. Μᾶ ἡ στροφή τούτη δέν εἶναι

κι' όλοτελα άσχετη με την προσαρμογή που γίνεται μέσ' την ψυχή του Παναγιωτόπουλου προς τα σύγχρονα ποιητικά ορέματα, όπου ο λυρισμός άπλουστεύεται, γίνεται πολύ πιο λιτός κι' εκφράζεται με τρόπους όσο μπορεί πιο γυμνούς. Η άγωνία του σύγχρονου ανθρώπου, ό σκυθρωτός στοχασμός είναι τα χαρακτηριστικώτερα δείγματα τα σύγχρονης ποιητικής γ ο ρ φ η ς. Μά στον Παναγιωτόπουλο υπάσχει πάντα τό μέτρο. Ποτέ δέν πεζολογεί, μά και ποτέ δέν ξεχνάει νά μάς δώσει τή βαθύτερη άγωνία του. Κι όσο για τους εκφραστικούς του τρόπους, πάσι σύγχρονος είναι μόνο που στέκει σταθερά στην ιδέα, πώς ή άγωνία και τά λοιπά δέν είναι άνάγκη νά εκφραστούν δίχως... τά σημεία τής στίξεως!

Στόν «Κύκλο των ζωδιών» του υπάσχει μά άδιάκοπη έναλλαγή ψυχικών διαθέσεων. Κι άπαλή, άνθρώπινη τρυφερότητα και λαχτάρα και πάθος ζωής και βαθύτερες ψυχικές και πνευματικές άγωνίες κι άνησιχίες ποίηση, με δυό λόγια — και στοχασμός. Όμως, ένας προσεκτικώτερος αναγνώστης ένζολα θά ξεχώριζε τό σκελετόν όλης αυτής τής άνθρωπείας, τό ε ι δ ι κ ό ν βάρος τής άτμοσφαιρας που περιτρέχει τήν ποίηση του Παναγιωτόπουλου. Είναι ή άγωνία του ποιητή μας αντίστοιχα πρόβλημα του ανθρώπου, τό άγχος του άπέναντι στο βαθύτερο νόημα τής ζωής. Όχι χωρίς δέος, όχι χωρίς «τρόμον κενού», αντίκρύσει τά προβλήματα τουτά ό ποιητής. Ένα άναπαύτητο ρώτημα τονé κνηγάζει. Και δέν τό κρύβει ό ποιητής. Κι αυτά άκόμη τά τυπογραφικά στοιχεία, τά μεγάλα, τ' άλλά πεζά στοιχεία, τά τόσο ζεστά, με τή δικιά τους θαρραλεί τήν προσοπικότητα, που τά συναπαντάς και σε κάτι παλιότερα βιβλία έλληνικών εκκλησιών, ξεχωρίζουν ένάένα, σά νά θέλουν νά προβάλλουν τό καθένα με τό δικό του μόχο και τήν αξία του, με τον έαυτό τους άτόφιοι. Σά νά φωτίζονται δυνατά και νά μήν τά περιράζει τό πολύ φώς, γιατί δέν έχουν τίποτα νά του κρύψουν, γιατί δε θέλουν τίποτα νά του κρύψουν.

Και στούς «Αίμαλώτους» άκόμη, όταν και όπου ό κεντρικός ήρωας άφηγείται τήν «περίπτωση» του, υπάσχει αυτό τό άγωνιώδες ερώτημα. Είναι τό μόνιμο θαρραές κλίμα, όπου άνασαινει ό Παναγιωτόπουλος. Μά θά τόλεγεσ' ένά σά φλογισμένο ρευστό, που διαποτίζει τή δημιουργική του μοίρα. Αυτό στα-

λάζει μά στυφή, μά τραγικήν οδία στις όλες σελίδες του. Αυτό διαγράφει τους μακρινούς όρίζοντες τής ψυχικής και πνευματικής του περιπλανήσεως. Αυτό είναι κι' άπελειωμένο κι' άνεπιάνοθητο ρώτημα, που δέν έχει άπόκριση» (σελ. 11 και 73). Μά ή ύποκειμενική αυτή «στάση» του ποιητή παίρνει μάν άντικειμενική διάσταση και σημασία: Γίνεται ή άγωνία του κάθε πνευματικού, του κάθε άλλά στοχαστικού ανθρώπου που θάθελε νά έμβαθύνει στην μικρήν οδία τής ζωής, για ν' αντίκρύσει μονάχα — μά και νά τό ερμηνέψει δε μπορεί! — τό δρώμα τής, τήν άνιστόρητη ματαιότητά τής, τό τρομερό κ ε ν ό που εισρέει στην ψυχή και στο νού του ανθρώπου, κάθε που θά σκεφτεί κι' όχι μονάχα στού Σαίξπηρ ή και του Γκαίτε τή γλώσσα, μά σε όλες του κόσμου τίς γλώσσες:

Was sind wir ?

Woher Kommen wir ?

Wohin gehen wir ?

(σελ. 72)

Είναι κείνο τό Προσπερικό τής «Τρικυμίας» του Σαίξπηρ, που ό Παναγιωτόπουλος τό πέρασε, σά μότο, στην πρώτη σελίδα τής νέας του αυτής ποιητικής συλλογής και που ό Κ. Θεοτόκης τό άπείδωσε έντσι:

...Καμωμένοι

Είμαστε άπ' των όνειρων τήν οδία,

Και ζώνει ό ύπνος τή μικρή ζωή μας.

Λίγο άκόμη και θάλεγε κανείς μας τον ποιητή Παναγιωτόπουλο άπαισιόδοξο, «άλύτρωτο» έστο. Κι' όχι τόσο από τής καθμερινής μας ζωής τις ταλαιπωρίες και τις άγχούδες — που επίτελους είναι τό φ λ ο ύ δ ι του βαθύτερου ανθρώπινου δράματος — όσο άπ' αυτό τό ίδιο τό δρώμα τής ανθρώπινης ύπόστασης, που ένω κ α θ' ε α ν τ ό είναι ζήτημα Φιλοσοφίας, ό Παναγιωτόπουλος κατορθώνει νά τό καταστήσει και Ποιήσεως θέμα — ενός λυρισμού έντελώς συγχρονισμένου, σχεδόν άπαλλαγμένου όλοτελα άπ' τά καλούπια τής παράδοσης, στοχαστικού, αντίκητροικού, συζητημένου, έσωτερικού και κρυφού, νά τον πώ, άντιλυριστικού σχεδόν στην πυκνότητά του και στο δραματικό του περιεχόμενο.

Μά και με όλην αυτή τήν ο ύ σ ί α, με όλα κείνα τά «Memento Mori» (σ.25), τους «μικρούς» σπιτικούς στρατήτες» (σελ. 30-36), με κείνα τά «Δυό φύλλα βιβλίου» (σ. 61) και τους «Εφιάλτες» (σελ. 70), παρ' όλον, τέλος, τον «Κύ-

ζλο τῶν ζωδίων» του (σελ. 75, πού θυμίζει τ' ασφρητικά μου του Γ. Θ. Βαφόπουλου), ὁ ποιητής δὲν ξεχνάει ποτέ τὴν ἀκτίνα τῆς λύτρωσης, πού μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι ὀριστική καὶ τ ε τ ε λ ε σ μ ε ν η , φεγγυοβλάει ὅμως, τὸ ἀχνὰ ἔστω— φεγγυοβλάει γλυκά, παρηγορητικά— καὶ ἀπὸ τόσον ἔστω μακρὰ! μὲ τὸ πρόσωπο τῆς Ἀγάπης καὶ τῆς Ὁμορφιάς, μὲ τὸ πρόσωπο τῆς Ἑλένης ἢ τῆς Φιλομήλας— τὸ ἴδιο κάνει, ἀφοῦ

Ἡ μιά δὲν εἶσαι. Εἶσαι ὁ καημός
μὲ τὰ περίσσια πρόσωπα...
...Τὸ φῶς σου τὸ ἀσασίλευτο
μὲ περισκέπει. Ἑλένη!

(σελ. 40)

Μὲ τὸ πρόσωπο, τέλος, τοῦ «νηπίου παιδός» (σελ. 45-50), τῆ «Μικρῆ νυχτερινῆ μουσικῆ» (σελ. 51) καὶ τὸ «Μηνίσκο τοῦ Αὐγούστου» (σελ. 53).

Τούτα ὅλα θαρρῶ πὺς χαρίζουν στὸν ποιητὴ «ὀλίγην λύτρωσιν» ἀπὸ τὸ ἄγχος του, τὴ λησμονία τοῦ Μοῦ, μὰ κάποιαν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ ζωδιακό του κύκλο. Καὶ τὸν ὀδηγοῦν ἴσως ν' ἀ γ ρ υ π ν ε ἰ ἀντίκον στὸ Θάνατο καὶ στὸ Χάος. Ἡ ἀγρύπνια του τοῦτ' ἴσως ἀ ρ ε τ ἡ κρύβει! Κι ἀπὸ ποιά σύνθλιψη κ' ἐκμηδένισε τὸν προσφυλάσει! Γιατί, γι' αὐτὴν λέω πὺς θάναι, πὺς «χρειάζεται νὰ νικήσουμε τὸν ἀντίλογο» καὶ «νὰ σωθοῦμε στοὺς ἄλλους», καθὼς ζητάει καὶ ὁ Παναγιωτόπουλος.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΙΑΚΟΣ

Γιάννη Μ. Ἀποστολάκη: Τὸ Κλέφτικο Τραγοῦδι. Τὸ πνεῦμα κ' ἡ τέχνη του. Ἐν Ἀθήναις, 1950, σ. 184.

Ὁ Γιάννης Ἀποστολάκης στάθηκε ὁ μεγάλος ἀονητὴς τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων, ἕνας ἀονητὴς πὺς ξεκινοῦσε ἀπ' ὀρισμένους προκαταλήψεις καὶ πὺς πάσιμος νὰ βάλει τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, τὴ νεοελληνικὴ ποίηση ἰδιαίτερα, μέσα στ' ασφρητικά καλοῦπια τους, χωρὶς ὅστοςο καὶ νὰ κατορθῶσι νὰ πείσει γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν βιασμένων συμπερασμάτων του. Τὸ Α καὶ Ω τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ἦταν γι' αὐτὸν ὁ Σολωμός, καὶ μάλιστα ποὶ παραδεχόταν πὺς ὡς προπαίδεια πρέπει νὰ λογαριαστοῦν καὶ τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια, καὶ αὐτὰ ὄχι ὅπως τὰ ἔξορουμε, ἀλλὰ ξεκαθαρισμένα καὶ μειωμένα σ' ἕνα ἐλάχιστο ἀριθμό. Ἀπὸ τὸ «Ἡ Ποίηση στὴ Ζωή μας» (1923) ὡς «Τὸ Κλέφτικο Τραγοῦδι» ἀκολούθησε τὸ δρόμο αὐτὸ μὲ πολεμικὸ φανατισμό, μὲ ὀλοκληρωτικὴ ἀρνηση καὶ συστηματικὴ ὑποτίμηση ἀναμφισβήτητων γεγονότων,

ἀποφεύγοντας πεισματικά νὰ δεῖ καὶ πάρα ἔξω ἀπὸ τὴς προκαθορισμένες του ἀντιλήψεις καὶ νὰ συζητήσει ἥρεμα καὶ λογικά. Τὸ δυναμικὸ γούρνο του, ἡ ἰστορικὴ ἐπιχειρηματολογία του, ἡ περιφρόνηση καὶ ὁ σαρκασμός του γιὰ ὄλους καὶ ὅλα ἔχτο: ἀπὸ τὸ Σολωμὸ καὶ τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια, δὲν κατορθώσαν νὰ κάνουν τὴς ἰσχυροῦς ἰδέες του γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ποίηση πὺς καθαρῆς, φωτεινῆς καὶ πειστικῆς, καὶ ἔτσι αὐτῆς νὰ γίνουιν δημοφιλεῖς αὐτῆς ἢ καὶ ἀνασταλτικῆς δυνάμεις στὸν «ἔξελισμό» πὺς τάχα κατορθώσαν. Κατὰ τὴ «τραγικώτερο» γιὰ τὸν ἴδιον τὸν πλέκων στὰ δίχτυα τῆς ἐπιστήμης, τῆς λογικῆς, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς τραχυνόμενης κριτικῆς, πὺς ζητᾶ τὴν ἀντίληψη τῶν τῆς πολεμικῆς καὶ τῆς ἀπεχθανόταν ὅπως καὶ τὴ νεοελληνικὴ ποίηση. Χρησιμοποιοῦ τὰ ὅπλα τους ἐνώ τ' ἀντιτάει, προστάει τοὺς δρόμους τῶν ἐνὸς ποτεῖν πὺς ἀνοίγει διωκῶν του. Θέση καὶ ἀντίθεση, ἀρνηση καὶ κατάφαση, ἐκμηδύνονται σ' ἕνα παρῆξενο χωρὶς, καὶ ὁ μοναχικὸς ἄνθρωπος, ὁ ἠρωϊκὸς, πὺς φιλοδοξῆσε νὰ γίνει, μᾶτμα πασιζεῖ νὰ λύτρωσι τὴν ψυχὴν του καὶ τὸ ἔργο του μὲ ἀπὸ τοὺς διωδάλους πὺς ὁ ἴδιος ἀ πρῶτον ἔλειψε τὸν ἐαυτὸ του. Ἔτσι, βέβαια, εἶναι ὁ ἄνθρωπος: διπλός. Πῶτε νικά τὸ ἕνα στοιχείο σ' αὐτόν, πότε τὸ ἄλλο. Σπάνια παρουσιάζεται ἕνα ἁρμονικὸ ἰσοῦγισμα τῶν ἀντιμαχομένων δυνάμεων: καὶ τότε δημοσιοῦνται τὰ μεγάλα ἔργα. Στὸν Ἀποστολάκη ἰσχυροῦς ἢ ἀρνηση. Γιὰ νὰ χτίσις βέβαια πρέπει πρῶτα νὰ χαλάσις. Ἀλλὰ πρέπει κάποτε νὰ χτίσις κάτι.

Μ' αὐτὰ δὲν ἀνοήμαστε τὴ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ Ἀποστολάκη, γιατί καὶ ἀπὸ τὴν ἀρνηση μπορεῖ ὁ ἀποκατάληπτος μελετητὴς νὰ βγάλει ὄφελον. Καὶ κάτι περισσότερο: ὁ θανισμός καὶ ἡ ἐντατικὴ ἐργασία του τὸν ὀδηγῆσαν σὲ μερικά συμπεράσματα (ἐφημερία, τεχνική) γιὰ τὸ Σολωμὸ καὶ τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια, καὶ αὐτὰ μόνον σὲ θετικὰ καὶ πολὺτιμα κέρδη τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς, πὺς κανένας δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ τ' ἀγνοήσει. Γιὰ τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια, ἰδιαίτερα γιὰ τὸ κλέφτικο τραγοῦδι, πὺς εἶναι τὸ θέμα τοῦ τελευταίου του ἔργου, ὁ Ἀποστολάκης ἐργάστηκε μὲ ἔηλο γιὰ νὰ καθορίσει τὴ τεχνικὴ καὶ τὰ γνωρίσματά τους, νὰ ξεκαθαρίσει τὰ γνήσια ἀπὸ τὰ φτιαχτά, νὰ πιάσει τὴν ὀδοῦ τους καὶ νὰ

ζυγίσει τὴν ἐξία τους. Κι' ἂν ἐξαιρέσουμε τὶς ἀναπόφευχτες ὑπερβολές του, ἔχει συχνὰ φτάσει σ' ἀποτελέσματα σημαντικά γιὰ τὴν ὀρθή μελέτη, κατανοήση, κι' ἐχτίμηση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν.

Ἄλλὰ ἡ μέθοδος καὶ τὰ συμπεράσματά του πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν μὲ μεγάλη προφύλαξη καὶ μὲ τὰ μάτια ἀνοιχτά, γιατί ἀλιώτικα ἢ ἀνεξέλεγκτη ἐφαρμογή τους μπορεῖ νὰ παρασύρει σὲ παραστροφάματα θλιβερά. Εἶναι δύσκολο π.χ. νὰ γίνῃ ἀποδεχτὴ ἡ ἀποψή του πὼς οἱ δημοτικοὶ ποιητὲς εἶχαν ὀρισμένες ἀρχές πὼς ἐφαρμοζαν συνειδητὰ, ὀρισμένα μέτρα σύνθεσης καὶ ἀξίας πὼς ἀκολουθοῦσαν ἀπαράβατα, ὀρισμένους τρόπους τεχνικούς σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους δούλευαν ὅλοι κατὰ τὴ σύνθεση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Οὔτε ὅλοι ἦταν μεγάλοι ποιητὲς, οὔτε τὰ δημοτικὰ τραγούδια πὼς δὲν παρουσιάζουν τὰ ἡψηλὰ χαρακτηριστικά πὼς προϋποθέτει ὁ Ἀποστολάκης εἶναι ὅλα κατ' ἀνάγκη νόθα. Ἄλλο πράμα εἶναι ἡ προσωπικὴ δημιουργία κι' ἄλλο ἡ λαϊκή. Ἡ προσωπικὴ δημιουργία διολιθρῶνεται σ' ὀρισμένο χρόνο, σ' ὀρισμένο τόπο, καὶ σ' ἓνα ὀρισμένο ἄτομο. Ἄλλὰ ἡ λαϊκὴ δημιουργία, τὸ δημοτικὸ τραγούδι ἰδιαιτέρα, ἐνῶ ξεκινᾷ ἀπὸ ἓνα ὀρισμένο τόπο καὶ χρόνον καὶ ἄτομον καὶ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ ἓνα ὀρισμένο περιστατικόν, τὴν τελικὴ μορφή του (ἂν ποτὲ ἀποκτήσῃ «τελικὴ» μορφή) τὴν παίρνει μὲ τὸ βαθμιαῖο ἄλωμά του μέσα στὸ χρόνο καὶ συχνὰ σὲ διάφορους τόπους καὶ μὲ τὴ βαθμιαία, συνειδητὴ κι' ἀσυνείσθητη, καταρροαία πολλῶν ἀτόμων καὶ ομάδων, μὲ τὴ συνεχισμένη τοιβὴ στὸ στόμα τοῦ λαοῦ, — καὶ γι' αὐτὸ δέχεται τὴν ἐπίδραση ἀπροόδοκων πηγῶν ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐφαρμογῆς του. Εἶναι, λοιπόν, φανερό πὼς δὲν πέρισσαν ὅλα τὰ δημοτικὰ τραγούδια τὰ ἴδια στάδια ἐπιξεργασίας, καὶ εἶναι, γιὰ νὰ ποῦμε τὸ λιγότερο, οἰμολόγητο νὰ θέλωμε νὰ τὰ βάλουμε ὅλα σ' ὀρισμένα καλοῦται, νὰ τὰ οἰσῶμε κάτω καὶ νὰ τὰ φοιμάσῃμε σύμφωνα μὲ τὰ προκαθορισμένα μέτρα καὶ ἀρχές ἐνὸς Προκροῖστη. Ἐδῶ εἶναι πὼς χρειάζεται ἡ παρακολούθηση τῆς ἱστορίας ἐνὸς τραγουδιοῦ, ἢ ἐπιστημονικὴ συγκριτικὴ μέθοδος — πὼς τόσο φαίνεται ν' ἀπεχθάνεται ὁ Ἀποστολάκης, ἐνῶ δειλὰ-δειλὰ τὴν ἐφαρμόζει στὴν αἰσθητικὴ ἐξέταση — γιὰ νὰ καθοριστῇ ἡ ἐξέλιξη καὶ ἡ πο-

ρεία τους μέσ' ἀπὸ τὸν ἀναγκαῖο συγκριτικὸν πὼς πολλὰ τραγούδια δοκίμασαν.

Θὰ μᾶς πῆγαινε πολὺ μακριὰ ἡ ἐξέταση ὅλων τῶν ἀτόμων τοῦ Ἀποστολάκη: τὰ ἀπόλυτα αἰσθητικὰ μέτρα του π.χ., οἱ θολές θεωρητικὲς του ἀρχές γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ποίηση, ἢ καταφρόνησὴ του στὸν παράγοντα τῆς ψυχολογίας γιὰ τὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία καὶ τὴ μελέτη τῆς (μ' ὅλο πὼς ἐδῶ κι' ἐκεῖ, ὅταν τοῦ χρειάζεται, τὸν δέχεται), ἢ ἀρνησὴ του καὶ ἡ περιφρονητικὴ ὑποτίμηση ὅλης τῆς νεοελληνικῆς ποίησης ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Σολωμό, ἢ διακωμῆξή του πὼς δὲ χρειάζεται ἐπιστημονικὸ σύστημα καὶ βιβλιογραφίες γιὰ τὴ μελέτη μᾶς λογοτεχνίας, ἢ πολεμικὴ του, ὅσο κι' ἂν τὴ σκεπάζει, ἐναντία στὸν πατέρα τῆς Ἑλληνικῆς λογογραφίας Νικόλαο Πολίτη κι' ἡ ὑποτίμηση τοῦ ἔργου του, — ὅλα αὐτὰ κι' ἄλλα εἶναι θέματα γιὰ μακριὰ κι' ἄχαρη, σίγουρα, συζήτηση, πὼς δὲν ἔχει τὸν τόπο τῆς σ' ἓνα σύντομο σημεῖωμα. Τοῦτο μόνον πρέπει νὰ τονιστῇ καὶ πάλι: ὁ Ἀποστολάκης ἀρνητὴς δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀνεῖ νὰ ξεχάσουμε ἢ ν' ἀρνηθοῦμε τὸν Ἀποστολάκη δημιουργικὸν κριτικόν. Πολλὲς παρατηρήσεις του γιὰ τὸ Σολωμό καὶ τὰ δημοτικὰ τραγούδια εἶναι σημαντικὰ ἀποχτήματα τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς. Ἐρεῖ καὶ νὰ γράφει καὶ νὰ θέλγει — κι' ὅταν ἀκούη, ὅπως πολὺ συχνὰ συμβαίνει, δὲν πῆζει.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΗΣ

Ἄρη Κωνσταντινίδη: Τὰ παλιὰ Ἀθηναϊκὰ σπῆτια, Ἀθήνα 1950.

Ἡ μελέτη τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἄρη Κωνσταντινίδη γιὰ τὰ παλιὰ Ἀθηναϊκὰ σπῆτια εἶναι προϊόν πολλῆς ἐργασίας καὶ μελέτης καὶ ἀπεριόριστης ἀγάπης πρὸς τὸ θέμα. Τὸ ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον τοῦ συγγραφέα γιὰ τὸ λαϊκὸ σπῆτι καὶ τὴ λαϊκὴ τέχνη γενικὰ εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἀρθρογραφία του, ἀπὸ τὸ προηγούμενον του βιβλίον «Δυὸ χωριά ἀπ' τὴ Μύκονο καὶ μερικὲς πρὸς γενεὲς σκέψεις μαζί τους», ἀπὸ τὴν ἐκθεση φωτογραφικῶν του στὸ Ζάππειον, τὸ 1950, ὅπως καὶ ἀπὸ τὶς οἰκοδομικὰς του ἐργασίας καὶ τὶς λοιπὰς ἐκδηλώσεις του. Τὸ Ἐθνικὸ Ἰνστιτούτον ἀνέθεσε στὸν κ. Κωνσταντινίδη τὴ διαφύλαξιν τοῦ χώρου τῆς διατάξεως τῶν λοιποτέρων τῆς Πανελληνίου Ἐκθέσεως Λαϊκῆς Τέχνης καὶ Βιοτεχνίας τοῦ Γενάρου τοῦ 1950, ὅπου ἐμφανίστηκε καὶ ἡ Κύπρος μὲ δικὴν περικτερεῖαν.

Τό βιβλίον πλὴν τῆς μελέτης καὶ τῶν σημειώσεων περιέχει 50 σχέδια (προσώσεις, κατόψεις καὶ τομές) καὶ 50 φωτογραφίας 36 σπιτιῶν τῆς παλαιᾶς Ἀθήνας.

Ἡ πρόθεσις τοῦ βιβλίου εἶναι τοῦτη «νά ξεσκεπαστεῖ μέσα ἀπὸ ὠριμμένα Ἀθηναϊκά χτίσματα ἡ φύσις ἐνὸς πύθου Ἑλληνικοῦ Ἀρχιτεκτονικοῦ κόσμου, δηλ. τὸ πνεῦμα καὶ ἡ μορφή ἐνός νεοελληνικοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ στοιχείου, ἀδιάφορο ἀν' αὐτὴ—προβάλλει σήμερα σὲ μικρὴ μόνον ἔκτασι καὶ σχεδὸν κομμηνή ἢ λησιμονημένη». Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅμως μᾶς ξεκαθαρίζει ὁ συγγραφεὺς πὸς ἡ μελέτη του γίνεται «ὄχι μὲ τὴν ὄραση τοῦ ἱστορικοῦ ἢ τοῦ αἰσθητικοῦ μονάχα. Ἀντίθετα ἡ μελέτη αὐτὴ θὰ σταθεῖ σάν ἕνας λόγος ἀρχιτεκτονικός». Σκοπός, προσθέτει, τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι ἡ «αἰτογνωσία» πού θὰ ὀδηγήσει στὴν «ἀληθινὴ δημιουργίαν». «Γιὰ νὰ δημιουργοῦμε ἀντὶ νὰ ἱστορίζουμε, δηλ. νὰ συνθέτομε μέσα ἀπὸ τὰ πύθ δικὰ μᾶς στοιχεῖα καὶ νὰ μένομε ἀληθινοὶ καὶ θετικοὶ χωρὶς νὰ ἀνεκδοτολογοῦμε καὶ νὰ χανομάστε δουλικά μέσα στὰ εὐκόλα συνθήματα τῆς μορφοκρατίας καὶ τῆς προγονοληξίας ἢ καὶ τῆς ξενολατρίας».

Μὲ τὴς γενεὲς αὐτὲς ἀρχεὲς προχωρεῖ ὁ συγγραφεὺς στὴ μελέτη του ὄχι σάν μαρμαρισμένος ἀρχαιολόγος ἀλλὰ σάν ζωντανὸς ἀρχιτέκτονας.

Ἀντιμετωπίζοντας, μετὰ, τὴν πύθ ἐπίσημη Ἀρχιτεκτονικὴ τῆς παλαιᾶς Ἀθηναϊκῆς ἐποχῆς τὴ χαρακτηριστεῖται σάν ἐπιτήδεια σκηνοθετήματα τῆς Εὐρώπης. Ἐπικαλεῖται δὲ τὸν Ἴωνα Δραγοῦμη γιὰ τοὺς «γερονομαθῆμενους» καὶ ἀναφέρεται στὸν «κλασσικιστικὸ» διεθνὴ ρυθμὸν τοὺς τὰ ἔξωτερικά μορφολογικά τοὺς στοιχεῖα, καὶ βρῖσκει πολὺ σωστά, πὸς ὁ «λόγος, ὁ ἀληθινὸς νεοελληνικὸς λόγος, πλαθόταν κάποτε ἄλλου, στὸ μικρὸ καὶ σεμνὸ καὶ λιπὸ καὶ ἀνθρώπινο λ α ῖ κ ὁ ἀρχιτεκτονικὸ ἔργον».

Προχωρῶντας κατόπι στὴν μελέτη καὶ ἔρευνά του βρῖσκει στὰ λαϊκά αὐτὰ σπιτία πὸν ἔχουν τὶς δικὰς τοὺς λιματολογικὰς ἀρετὰς, ὅλη τὴν «ἠθικὴν λιπότητα», τὴν Ἑλληνικὴν γραμμὴν, τὴν ποιότητα καὶ τὸ χροῖμα. Περιγράφει τὰ οἰκοπέδα μὲ τὴ μικρὴ πρόσοψη καὶ τὸ μεγάλο βάθος, μὲ τὴ θαυμαστὴ παράθεσις χώρων ἢ δωμάτων, μὲ τὴν πρωταρχικὴ ἀρχὴ νὰ κρατηθῇ ἡ κατοικία μακριὰ ἀπὸ τὸ δρόμον, νὰ ἀπομονωθῇ ἢ κατοικία, τὶς περισσότερες φορές, μὲ τὸν ψηλὸ μαντρότοχο, «στὸ σύννορον τοῦ δημο-

σίου καὶ ιδιωτικοῦ χώρου» ὄχι μόνον γιὰ τὴν ἐνόχληση ἀλλὰ καὶ σάν ἕνα πνευματικὸ τεῖχος πὸν νὰ ἐξασφαλίζει τὴ γαλήνη, τὸ στοχασμὸ καὶ τὴν πνευματικὴ ἡρεμία. Ἡ αἰθὴ, ὁ βασικός πυρήνας, ὁ «ἔσκεπος χώρος, πλακοστρωμένος, φτεμένος, λουλουδιασμένος», δέχεται τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τὴ θέρη τῆς Ἑλληνικῆς ἀτμοσφαιρας, καὶ γίνω τῆς τοποθετοῦνται οἱ κλειστοὶ χώροι, τὰ δωμάτια, τοποθετημένα ἢ πρὸς τὴ μιά, ἢ πρὸς τὶς δύο, ἢ πρὸς τὶς τρεῖς ἢ τέσσαρες πλευρὰς τῆς. Ἐνδιάμεσο στοιχεῖον μεταξὺ τῆς αἰθῆς καὶ τῶν κλειστῶν χώρων εἶναι τὸ χαγιάτι ἢ ἡ τζαμαρία, στὸ ἀνώγειο, καὶ τὸ ὑπόγειο ἢ σκεπαστὸς ἀπὸ κάτω τῆς, στὸ ἰσόγειο ἢ κατώγειο.

Καὶ λέει πάρα κάτω «καὶ βέβαια μᾶς φέρνει στὸ νοῦ, αὐτὴ ἡ διάταξι τὸ αἶθριο καὶ τὴ στοά, ἡ περιστήλιο, τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς κατοικίας (ἢ τὸν Βυζαντινὸν μοναστηριακὸ περίβολον)... τὰ δύο βασικά συνθετικὰ στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἀπὸ τοὺς πύθ παλούς χρόνους».

Γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὶς ἀπόψεις του ἀναφέρεται σὲ πολλούς. Χαρακτηριστικὴ ὅμως εἶναι ἡ ἀναφορά του στὸς Ἴωνα Δραγοῦμη, στὸ βιβλίον «Διήγησις Συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836» πὸν ὑπαγόρευσε ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, στὸν Περ. Γιαννιποῦλον, στὴν ἐπιστολὴν τοῦ Σολωμοῦ πρὸς τὸν Γ. Τερσέτην καὶ στὸ Βηλαρᾶν.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν σὲ τόσο μικρὸν χώρο νὰ δώσει κανεὶς μᾶ ἰδέα ἐνός βιβλίου γραμμένου μὲ τόσο φλογερὸ ἐνθουσιασμὸ ἀλλὰ καὶ μὲ τόση κατανόησι καὶ στοχασμὸ καὶ πίστιν.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ θάθελα νὰ τὸ διαβάσουν καὶ νὰ τὸ μελετήσουν ὅλοι, ἰδίως οἱ κάθε λογιῆς «ἀρχεὲς» τοῦ ἐγκαταλείμενου αὐτοῦ τόπου, ὅπου χαλοῦνται καὶ κτίζονται κάθε μέρα σπιτία ἀδικαιρίτως, χωρὶς σεβασμὸ καὶ χωρὶς «ἐλεγχος», χωρὶς ἀγάθη πρὸς τὸ τοπικὸν στοιχεῖον. Γιατὶ κάποτε—ἔστω κ' ἄργά θ' ἀντιληφθοῦμε πὸς αὐτὰ πὸν καθημερινὰ γκαρμίζουμε δὲν εἶναι παρὰ οἱ οἷζες, οἱ οἷζες μᾶς παράδοσις πὸν ξεριζώνουμε, ὅλοι μᾶς, καὶ αὐτοὶ ἀκόμα πὸν εἶναι ἐγτεταλμένοι, ἀπὸ τὴ θέσι τους, νὰ τὴ σέβονται καὶ νὰ τὴ φυλάουν.

Α. ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ἡ Πανελλήνια Καλλιτεχνική Ἐκθεση τοῦ Ζαπτείου.

Τὸ ἐπίσημο ἀνοίγμα στὶς 11 τοῦ περασμέ-
νου Ἀπριλῆ τῆς Δ' Πανελληνίας Καλλιτε-
χνικῆς Ἐκθέσης ποὺ διοργάνωσε τὸ Ὑπου-
ργεῖο Παιδείας στὸ Μεγάρου τοῦ Ζαπτείου,
ἀπογοήτεψε φέτος τοὺς κριτικούς καὶ τοὺς
φιλότεχνους, ποὺ θάσισαν πολλὰς ἐλπίδες
στὴν Ἑλληνικὴ καλλιτεχνικὴ ἐπίδοσι τῶν
τελευταίων χρόνων. Ἦταν ἡ δεύτερη Παν-
ελληνία Ἐκθεση ποὺ γίνεται μεταπολεμικά
στὸ Ζάπτειο καὶ δίκαια θὰ περιέμενε ὁ θεα-
τῆς νὰ δεῖ τὰ μεσῶτα καὶ μεγάλα ἔργα ποὺ
θὰ τὸν συνκινούσαν καὶ ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ
ρθοῦν σὰ συνέχεια καὶ ἐξέλιξι στὶς ἀρίστες
ὁποῦσες ποὺ ἔδωσε ἡ προηγούμενη ἐκ-
θεσι.

Ἡ ἀπουσία τῶν μεγάλων ζωγράφων μας,
ὅπως τοῦ Παρθένου, ποὺ εἶναι Πανευρωπαϊκῆς
φήμης, ἢ τοῦ Γουναροπούλου, ποὺ εἶναι ὁ
λυρικώτερος Ἑλληνας ζωγράφος, εἶναι πολ-
λὴ αἰσθητὴ. Οὔτε ὁ Τσαρούχης ποὺ ἀντι-
προσωπεῖ μὴ ἀσχολῆ καὶ μὴ σύγχρονη
τάση οὔτε ἄλλοι ἀξιόλογοι καλλιτέχνες
ἔστειλαν ἔργα τους. Ἀκόμα κι ὁ Χατζηκυ-
ριάκος — Γκίκας (ποὺ ἦταν καὶ μέλος τῆς
κριτικῆς ἐπιτροπῆς) δὲν ἀντιπροσωπεύεται
στὴν ἐκθεση σὰ ζωγράφος, ἀλλὰ σὰ δια-
κοσμητῆς ἐσωτερικοῦ δωματίου.

Δὲν εἶναι ἡ πρόθεσι τῆς στήλης αὐτῆς —
ποὺ ἔχει μόνον πληροφοριακὸν χαραχτήρα —
νὰ θρεῖ τοὺς λόγους τῆς τέτοιας ἀπουσίας
ἢ τὴν αἰτία τῆς πτώσης τῆς καλλιτεχνικῆς
στάθμης τῶν ζωγράφων μας. (Μιλῶ γιὰ
τοὺς ζωγράφους μόνον, γιατί ἡ γλυπτικὴ πα-
ρουσιάζει ἀρκετὴ ἀνοδο, ὅπως θὰ δοῦμε
παρακάτω). Ἀπλὸς κάνω μὴ διαπίστωση.
Κι ἡ διαπίστωση εἶναι θλιβερὴ γιὰ τὴ
«σαφύρα» ποὺ ὑπάρχει καὶ στὶς 9 μεγάλας
αἰθούσας τοῦ Μεγάρου τοῦ Ζαπτείου.

Ἡ τοποθέτησι τῶν ἔργων ἔγινε μὲ κά-
ποιο συστηματικώτερον τρόπο φέτος: Στὴν
ἀριστερὴν πτέρυγα τοῦ Μεγάρου τοποθετή-
θηκαν τὰ συντηρητικώτερα ἔργα, ἐνῶ στὴ
δεξιὰ κρεμάστηκαν ἔργα ζωγράφων μὲ
νεωτεριστικὰς ἢ σύγχρονες τάσεις. Ἔτσι ὑ-
πάρχει κάποια ὁμοιομορφία στὶς γενικὰς
τουλάχιστον γραμμὰς.

Ἡ Ἐκθεση περιλαμβάνει 566 ἔργα ζω-
γραφικῆς 242 ζωγράφων, 107 γλυπτὰ 45
γλυπτῶν καὶ 71 ἔργα χαρακτηριστικῆς καθῶς
καὶ πολλὰ διακοσμητικὰ (σκηνογραφικὰ,
εἰδη κεραμεικῆς, ὑαλοურγίας, σμάλτου, τερ-
ρακόττες, κ.ά.).

Δὲ θ' ἀσχοληθῶμε μὲ τοὺς πίνακες τῆς
ἀριστερῆς πτέρυγος τοῦ Μεγάρου, γιατί
δὲν ἀντιπροσωπεύουν παρά τὴν ἀκαδημία,
τὴ συντηρητικότητα, τὴ στασιμότητα στὴν
τεχνικὴ καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴ τῆς τέχνης.
Οὔτε κι εἶναι δυνατὸ νὰ ζητήσουμε ἀνανέω-
σιν στὴν τεχντροπία τοῦ Βικάντου ἢ τῆς
Θάλειας Φλωρᾶ—Καραβία, παρ' ὅλο ποὺ
τὰ ἔργα τῆς τελευταίας (πορτραῖτα) σφί-
ζουν ἀπὸ θροσά καὶ χάρη. Ἀξιοπρόσεκτα
εἶναι πάντα τὰ πορτραῖτα τοῦ καθηγητῆ
Α. Γεωργιάδου καὶ τὰ τοπία τοῦ Ἀργυροῦ.

Θὰ προτιμήσουμε νὰ δοῦμε μερικὰ καλὰ
ἔργα τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, ὅπου οἱ νεοὶ καὶ
οἱ νεότεροι ζωγράφοι προσπαθοῦν ν' ἀνανέ-
ωσουν τοὺς ἑαυτοὺς τους καὶ νὰ δώσουν
κάτι ἔξω ἀπὸ τὰ καθιερωμένα πρότυπα. Καὶ

δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι στὴν ἀδιόκοπη
ἀναζήτησι καὶ στὴν προσπάθεια ἀνανέωσης
ἐκφραστικῶν τρόπων, ὁ Γ. Σπυρόπουλος
κατέχει τὰ σκήπτρα καὶ τὰ ἔργα του εἶναι
ἀπὸ τὰ ποὺ καλά τῆς ἐκθέσης. Μὲ τὸν ζω-
γράφον αὐτὸν εἶχαμε ἀσχοληθῆ πλατύτερα
ὅταν πέρα ἔκανε τὴν ἀτομικὴν του ἐκθεση
στὸν «Παρνασσόν». Ὅμως ὑπάρχει μεγάλη
ἀπόστασι ἀνάμεσα στὰ 4 σήμερινὰ τοῦ ἔρ-
γα καὶ σὲ κείνα τῆς ἀτομικῆς του ἐκθε-
σης. Καὶ πρῶτα πρῶτα καταργεῖ τὴν μόνον
καθετὴ πινελιά καὶ τὸ μαῦρον περιγράμμα
ποὺ χρησιμοποιοῦσε πρὶν. Τὰ τοπία τοῦ «Βα-
γόνια», «Σπίτι στὴν Ὑδρα», «Τοπία» ἔχουν
ἀρμονία τῶν, πινελιά ἐλευθέρη, τόλμη στὸ
χρῶμα, γωρὸς ἐπιδύωξι τρίτης διάστασης
(βάθος) ποὺ ὅμως ἔρχεται φυσικὴ ἀπὸ τὴν
τονικὴ διαφορὰ. Συγκέντρωσι, ἀρχιτεκτο-
νικὴ τοποθέτησι, κατάρτησι τοῦ χώρου εἶ-
ναι ὅτι χαρακτηρίζουν τὰ θαυμασιὰ αὐτὰ
ἔργα τοῦ Σπυρόπουλου. Τὸ μοναδικὸ ὁλό-
σωμο πορτραῖτο τοῦ μὲ τὸ μαῦρον φῶμα
(«Ἡρῶ») εἶναι ἀπὸ τὰ τοληρητότερα τῆς ἐκ-
θέσης ὄχι μόνον γιὰ τὴν τόλμη τοῦ αὐτοῦ-
σιου μαῦρου χρώματος ὅσο καὶ γιὰ τὴν
κατάρτησι τοῦ ὄγκου καὶ τὴν ἀπλοῦστευσι
τῆς φόρμας.

Αὐτοῖσι μαῦρον χρῶμα χρησιμοποιεῖ καὶ
ὁ Μόραλης στὸ φῶμα τοῦ ὁλόσωμο πορ-
τραίτου του ποὺ ἔχει γιὰ φόντο ἓνα λουκα-
κὶ μπλε (ποὺ εἶναι ἓνα ὄρασι εὐρήμα) ἀλλὰ
ἢ ἐλλείψει χρώματος στὰ γυναικὰ μέρη
τοῦ σώματος καὶ τοῦ προσώπου, ἀσπαιρῶν
κάτι ἀπὸ τὴν δύναμι ποὺ ἔχει τὸ μαῦρον τοῦ
Σπυρόπουλου. Ὁ Μόραλης πλάθει τὸ πρό-
σωπο καὶ τὰ γυναικὰ μέλη τοῦ σώματος
«κίρσο—σκῦρο» κι ἐτσι τὸ ἔργο αὐτὸ μοιά-
ζει ἐντέλως σὰ φωτογραφία, πράγμα ποὺ
μὲ ἀπῶθει.

Ὁ Μπουζιάνης ἀφῶ ἔφτασε στὴν τελει-
ότητα τῆς χρωματικῆς ἀρμονίας στὰ νεανι-
κὰ του χρόνια στὴ Γερμανία, ἐπαναστάτης
τῆς φόρμας καὶ τῶν καθιερωμένων ἀξιών,
ἔμεινε ἐκεῖ. Καμιά ἀνανέωσι καὶ καμιά νέα
κατάρτησι δὲν ἀκολούθησε τὸ ποῦτο ἐκείνου
ἐξέσπασμα. Ἡ ζωγραφικὴ του εἶναι σήμερα
ξεπερασμένη.

Ὁ Σπύρος Βασιλείου ἀνανέωσε τὰ ἐκ-
φραστικὰ του μέσα σὲ κάθε νέα παρουσί-
ασι ἔργων του. Φέτος παρουσιάζεται ἐντέλως
ἀλλοιώτικος στὶς τέσσερις μεγάλας συνθε-
τικὰς του τέμπρες μὲ κερὶ. Ἡ «Μαθή-
τοια», τὸ «Κοριτσάκι στὸν περιστερινά»
τὰ «Φηνοπαράματα» εἶναι ἔργα μὲ ἀξιώσεις.
Μὲ θέλγει ἡ «Αποθάρα» του, ἀλλὰ δὲν εἶ-
ναι ζωγραφικὴ. Εἶναι μιά θαυμασιὰ «ἀ-
φίς». Καὶ ἡ «ἀφίς» ἔχει πάντα κάτι τὸ
φθνῶν καὶ τὸ πρόχρον.

Ὁ Χατζηκυριάκος—Γκίκας ἐκθέτει τρία
συνεγόμενα ζωγραφισμὰ πινῶν σὲ κόντρα
πλακὲ ζωγραφισμένα μὲ λαδοτέμπερα μ' ἓ-
να βαυμαστὸ τρόπο διακοσμητικῆς τοίχων
δωματίου, σὲ στυλ Γισωνέζικης τεχνικῆς.
Εἶναι μιά ἀνανεωμένη μίμησι ζωγραφικῆς
τῆς Ἄνω Ἀνατολῆς.

Ὁ Χάρος Βογιατζῆς μὲ τὴν τόλμη τῆς
κυβιστικῆς του τεχνικῆς μᾶς πειθεῖ ἀπόλυ-
τα μὲ τὸ «πορτραῖτο τοῦ πατέρα του» καὶ
εἰδικὰ μὲ τὸ «κοριττὶ ἐξῶ ἀπὸ τὸ σπίτι».

Ὁ Ζέπος μὲ τὴν «Ἐδεσσα» καὶ τ' ἄλλα
3 ἔργα του δεῖχνει καὶ τόλμη συνθετικὴ
καὶ κατάρτησι τεχνικὴ στὸ πεδίο τῆς μετα-
κυβιστικῆς του τεχντροπίας. Τὸ χρῶμα του
ἔχει λυρισμὸ καὶ ποιητικὴ ὄψη.

Καὶ τὰ τέσσερα πορτραῖτα τοῦ Ὀρέστη
Κανελλῆ τὸν παρουσιάζουν κατασταλαγμέ-
νον καὶ συντηρητικώτερον ἀπὸ πρὶν, ὅπως
καὶ τὰ δύο πορτραῖτα τῆς Ἡρας Οἰκονομί-

δη. Τα έργα του Γ. Μητράκη έχουν δύναμη και όραση άρχιτεκτονικά. Πολύ καλό το πορτραίτο του φοιτητή.

Η Ρέα Λεονταρίτου με μία νεκρή φύση και ένα ηρωϊκό σπίτι δείχνει όλη την γυναικεία ευαισθησία της και την άριστη κατάρτιση της στην μαθησία του Παρθένη. Η Άννα Παπά με το τοπίο της από τους Δελφούς και τις τρεις μονοτυπίες της στερεώνει την αντίληψή μας για το θαυμάσιο και ανώτερο φτάσιμο της στην περιοχή της τέχνης. Οι μαθητές του Παρθένη έχουν τέτοιες βάσεις, που μπόρεσαν όλοι να τραβήξουν ένα δικό τους δρόμο σιγουροί για το άρτιο αποτέλεσμα. Αυτό μπορεί να λεχθί και για τον Άλκη Κεραμίδα που τραβά τώρα το δικό του το δρόμο. Άγαπά όμως πολύ τα πικρά πράσινα και αυτό μειώνει την αισθητική αντίληψη.

Ένα όραση εδάφιαμα μās έδωσε ένας νεαρός ζωγράφος ο Ν. Κεσανλής, που είναι ακόμα δευτεροετής σπουδαστής της Σχολής Καλών Τεχνών, με μία προσωπογραφία (λάδι) και δύο εσωτερικά «τέμπερα». Η απόλυτση της φόρμας του, το μαύρο περιγράμμα και η άρμονική τοποθέτηση των χρωμάτων, μαζί με το καλό όραση στην άρχιτεκτονική διάρθρωση του πίνακα, τον κατατάσσουν από τώρα στους ζωγράφους εκείνους για τους οποίους πολλά θα πρέπει να περιμένουμε. Και είμαι βέβαιος πώς δεν θα μās απογοητεύσει στο μέλλον.

Μία ακόμα εύχρηστη έκπληξη είναι ένα τολμυρό πορτραίτο του Γ. Φωκά, τολμυρό και σε σύλληψη του θέματος και σην έκτέλεση και πρό πάντων σε χρώμα. Τα πιο αντίκρουόμενα χρώματα: το μπλέ, το πράσινο και το κίτρινο, καθένα στο διασπών της χρωματικής έντασης, άποκτούν άρμονία, χωρίς στη σαφή τοποθέτηση κόκκινων τόνων.

* * *

Στη γλυπτική τα πράγματα είναι πιο εύχρηστα. Οι γλύπτες όσο πάνε άπλουστεύουν τη φόρμα τους, καταχών το υλικό τους και προσαρμόζονται ανάλογα προς αυτό. Άποφεύγουν τις τρύπες, κάνουν τον όγκο συμπαγή και στέρουν. Κυρίζουν πίσω στις πηγές της πρώτης γλυπτικής, της προκλαστικής. Η γλυπτική στην έκθεση παρουσιάζεται άνανεωμένη και με μία τάση αισθητικής ανόδου.

Ο νέος γλύπτης Σοφιαλάκης με το «Μητρότης», σε μαύρο γυαλιτό μάρμαρο, άπλουστεύει όσο είναι δυνατό τη φόρμα του και ο συμπαγής όγκος του δίνει μητέρα και παιδί σ' ένα άρμονικό σύνολο σπάνιας άρμονικής γραμμής. Είναι από τα ώραιότερα έργα της έκθεσης.

Ο «εξολοθρευτός των Έβραίων» του Ά. Πάρτη, άνάγλυφο σε γύψο, με άπλες γραμμές, και σπάνια δραματική ένταση, περισταίνει μία γυναικεία με άνοιχτά τα χέρια και γυρισμένο το κεφάλι προς τ' άπάνω, σε ά ζητά έλεος μόνο από τον ύψανό, ενώ το παιδί της σφιγγεται κοντά της. Δεία κι άριστέρα της είναι κρεμασμένοι δυο άνθρωποι, ένας από το κεφάλι κι άλλος ανάποδα από τα πόδια. Στο άπάνω μέρος του άνάγλυφου, άλλοι έβραίοι κοινοται ζωντανά στην άναμμένη πυρά. Είναι ένα έργο τραγικής ύψης που συγκινεί και πείθει. Ώραία επίσης η τερακόττα του με το σεξουαλικό σύμπλεγμα.

Το πλώριο άνάγλυφο του Τόμπρου άπ' το «Ήρω των ΛΟΚ», που παριστάνει ένα στρατιώτη με πλήρη εξάρτηση, είναι θαυμάσιο για την άπλότητα και τη λιτότητα

της γραμμής του. Είναι ένα άρτιο έργο μεγάλης πνοής και έκτέλεσης.

Δυο άλλα μικρά έργα του Τόμπρου άφηρημένης μορφής, είναι δυο χαριτωμένα παιγνίδια της φαντασίας στην περιοχή της άφηρημένης τέχνης. Μία καλή επίδραση ύστερ από την περινή έκθεση των έργων του.

Άλλά ο Μοιρ ήρθε και το Γαίτη στο λαϊκό του, που παρουσιάζεται φέτος και σε γλύπτης, με μία «μελέτη» του άλλοπρόσασλου σχήματος και άκατανοήτης σύλληψης.

Η «Πόντια» του γλύπτη Γ. Γεωργίου είναι ένα καλό κομμάτι γυναικείου ντυμένου σώματος με άπλες, λιτές γραμμές.

Η «Εύση», ξύλινο γλυπτό του Νικόλα, είναι ένα από τα καλά έργα του παραγώγικάτου αυτού καλλιτέχνη, για τον όποιον έγραφα ήδη όταν έκανε το χειμώνα την άτομική του έκθεση.

Λυπούμαι που ο περιωρισμένος χώρος δε μου άπτρέπει να έπεκαθώ περισσότερο και στα καλά γλυπτά έργα των άλλων καλλιτεχνών, ούτε στα έργα διακοσμητικής, τερασμετικά, τις κοψές, τα θάσα και τα ποτήρια και νενικά τα είδη ύαλουργας που έχει κάνει άλματάδες προόδους τώρα τελευταία στην Έλλάδα. Μερικά άπ' αυτά είναι άλθβητα άριστούργηματα και μόνο γι' αυτά άξίζει τον κόπο να γίνει η φετεινή Πανελλήνια Έκθεση, έστω κι αν σε σύνολο (ιδίως στη ζωγραφική) μās απογοητεύσει.

T. M. Φ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Στις 4 Μαΐου ο Έλληνικός Πνευματικός Όμιλος Κύπρου όργάνωσε στην αίθουσα τελετών του Παγκυπρίου Γυμνασίου Σολωμική γιορτή, το προϊόν των εισπράξεων της όποιας, μαζί με άλλες εισφορές, θα χρησιμοποιηθή για την άνεγερση προτομής του ποιητή στη Λευκωσία. Το πρόγραμμα περιλάμβανε είσηψη του προόδου του Όμιλου κ. Κ. Σπυριδάκι, όμιλιαν του κ. Θ. Σοφοκλέους (η όμιλία δημοσιεύεται σ' αυτό το τεύχος των «Κυπρ. Γραμμάτων»), άπαγγελιαν στίχων του έθνικού ποιητή, με μουσικήν υπόκρουση της κ. Αουλούς Σμεωνίδου, υπό της κ. Κ. Καραγιώργη, και έκτέλεση τραγουδιών του Σολωμού, μελοποιημένων από τους Γ. Ρόδιαν και Γ. Άρβανιτάκη, υπό της κ. Λυσισάχης Άναστασιάδου και της χορωδίας του Έθνικού Ώδειου Κύπρου. Την τελετή επισφράγισεν ο Έθνικός Ύμνος. Ο κ. Σοφοκλέους έπανάλαθε την όμιλία του, στις 11 Μαΐου, στο Σωματείο «Ανόρθωσης» Άμμοχώστου.

Στις 5 Μαΐου μίλησε στη σειρά των μουσικοφιλολογικών άπογευματινών συγκεντρώσεων της Άπνευματικής Άδελφότητος η Πρόεδρος της Όργανώσεως κ. Άλεξάνδρα Ν. Ιακωβίδου με θέμα «Το συναισθημα της εϋτυχίας».

Στις 7 Μαΐου μίλησε στο Λύκειο Έλληνίδων Άμμοχώστου ο κ. Ν. Χιονίδης με θέμα «Εισαγωγή στο δημοτικό μας τραγούδι». Τη διάλεξη έπακολούθησαν άπαγγελίες δημοτικών τραγουδιών με μουσικήν υπόκρουση του κ. Γ. Άρβανιτάκη.

Στις 12 Μαΐου ήρθε στην Κύπρο, ύστερα από πρόσκληση της Άπνευματικής Άδελφότητος και της Παγκυπρίου Ένώσεως Γυναικειών Όργανώσεων, η συγγραφέας κ. Άθνα Ταρσούλη. Πρός τιμήν της κ. Ταρσούλη η Π.Ε.Γ.Ο. όργάνωσε στις 16 Μαΐου δεξίωση, το πρόγραμμα της όποιας

περιλάμβανε αναπαράσταση σκηνών του Κυπριακού γάμου, άπαγγελίες, έκθεση Κυπριακών χορών κλπ. Ἡ κ. Ταρσούλη έδωσε στις 30 Μαΐου διάλεξη ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ε.Π.Ο.Κ., με θέμα «Τέσσερις σταθμοὶ στὴ δημιουργία τοῦ Παλαμᾶ».

— Ὁ Ἕλλην μουσουργός, Ἀκαδημαϊκός κ. Μανώλης Καλομοίρης ἐπισκέφθηκε τὸ νησί ἀπὸ τὶς 15 μέχρι τὶς 24 Μαΐου. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐδῶ παραμονῆς του ὁ κ. Καλομοίρης έδωσε διάλεξη ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου (23 Μαΐου) με θέμα «Ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ μουσική». Τὴ διάλεξη τοῦ κ. Καλομοίρη θὰ δημοσιεύσουμε στο προσεχές τεῦχος τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων».

— Στὶς 18 Μαΐου δόθηκε στὸ θέατρο «Ἀπολλών» συναυλία τοῦ Ἐθνικοῦ Ὁδείου Κύπρου, στὸ τέλος τῆς ὁποίας μίλησαν γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ ἰδρύματος καὶ τὴ μουσικὴ κίνηση στὴν Κύπρο ἡ Διευθύντρια τοῦ Ὁδείου κ. Λουλοῦ Συμεωνίδου καὶ ὁ Ἀκαδημαϊκός κ. Μανώλης Καλομοίρης. Ἀπὸ τοὺς μαθητῆς διακρίθηκαν οἱ δεσποινίδες Λουκία Χαραλαμπίδου καὶ Ἀθηνᾶ Δουζίνη (πίانو) καὶ ὁ κ. Ἀράμ Βορσκανιάν (βιολί).

— Στὶς 25 Μαΐου ὁ κ. Γιάννης Ἀναγνωστόπουλος μίλησε στὴ σειρά τῶν διαλέξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου με θέμα «Τὰ παιδικὰ καὶ ἐφηβικά χρόνια τοῦ Ἄγγελου Σκελιανοῦ».

— Στὸ 4ον τεῦχος τοῦ 1Β' τόμου τοῦ περιοδικοῦ «Athens» τοῦ Σικάγου δημοσιεύονται, σὲ Ἀγγλικὴ μετάφραση τοῦ κ. Δ. Μιχαλάρου, τὰ ποιήματα τοῦ κ. Νίκου Κρανιδιώτη «Τὰ καράβια» καὶ «U l i m a S p e s» ἀπὸ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ «Σπυδῆς».

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Δημήτρη Κασάρχη: Στεροὶ παλμοί. Ποιήματα. Ἀλεξάνδρεια, 1952.

Τάχη Χατζηαναγνώστου: Τομές. Ποιήματα. «Μαυρίδης».

Ντίνου Ταξιάρχη: Παρθενικὸ Ταξίδι. Ποιήματα. Ἀθήνα, 1951.

Ντίνου Ταξιάρχη: Δεύτερο σκαλοπατί. Ποιήματα. Ἀθήνα, 1952.

Ἐταιρείαις Μακεδονικῶν Σπουδῶν: Λεύκωμα (1939-1951). Θεσσαλονίκη, 1951.

Γιάννη Μιχαλέτου: Ἡ ποίηση τοῦ Καβάφη. Αἰσθητικὴ θεώρηση. Ἀθήναι, 1952.

Βασίλη Ρῶτα: Τεχνολογικά, Β'. Ἀθήνα, 1952.

Ἄρ. Α. Ἀσπιώτη, ψυχιάτρου: Ὁ ἐφηβος καὶ ἡ κοινωνία. Ἐκδόσεις τοῦ «Ἰνστιτούτου ἱατρικῆς ψυχολογίας καὶ ψυχικῆς ὑγιεινῆς». Ἀθήναι, 1952.

Ἄρ. Α. Ἀσπιώτη, ψυχιάτρου: Ἡ ὑγεία, ἡ ἀσθένεια καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἐφήβου. Ἐκδόσεις τοῦ «Ἰνστιτούτου ἱατρικῆς ψυχολογίας καὶ ψυχικῆς ὑγιεινῆς». Ἀθήναι, 1952.

Κ. Π. Χατζηϊωάννου: Γλωσσικά

καὶ λαογραφικά σταχυολογήματα. Λευκωσία, 1952. Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ 1Ζ' τόμο τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων».

Φρ. Π. Βράχα: Ἀνθρωπος καὶ παιδεία. Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ «Ἔθνος» Λευκωσίας. Κύπρος, 1952.

Direction générale de la presse et de l'information: Le procès d'espionnage en Grèce (15 Février—1er Mars 1952). Athènes 1952.

Θάνου Σάντα: Ἄν οἱ ζητιάνοι σάν καὶ μᾶς...! Σχέδιο γιὰ μυθιστόρημα. Ἀθήνα, 1952.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Τ. Σ γ ο ὄ ρ ο ν, Λευκωσία: Ἀπὸ τὴν ἀποψη ἐκφραστικῶν μέσων καὶ προβλεπῶν τοῦ θεματοῦς βρίσκεστε σὲ καλὸ δρόμο. Τὸ ποιῆμα σας ὄμοιος «Σὲ μιὰ θεατρικὴ δὲν ξεπερνᾶτε τὰ ὅρια τῆς ὑποκειμενικῆς ἐρωτολογίας κ' εἶναι πολὺ κατοκρινὸν ἀπὸ τὸ ἄλλο πού μᾶς στείλατε καὶ πού σας ἐγκρίναμε.

— **Μά κ η ν** **Κ α λ ο ζ ῶ η ν,** Ὀράν: Τὸ «Σπυδῆ» ἔχει ἀδυναμίες. Νομίζουμε πὼς τώρα βρίσκεστε σὲ πολὺ πῶς προχωρημένο σημεῖο. — **Τ. Κ α τ τ ᾶ μ η ν,** Ἀθήνα: Καλὸ τὸ διηγημά σας «Σπασμένα φτερά». Θὰ δημοσιεῖθῃ. — **Α. Σ.** Ἰ α κ ω θ ἰ δ η ν, Ἀθηναίους: Τὸ «Σησμένους φωνές» πολὺ καλὸ βὰ δημοσιεῖθῃ. Τὰ «Ἀμαρτία» καὶ «Ἀύτρωση» δὲν ολοκληρώνονται τὴν ποιητικὴν ἔννοια τοῦ θεματοῦς. — **Θ. Ε.** Ε ὕ θ υ μ ῖ ο υ, Κονιά: Καλὰ τὰ δυὸ ποιήματά σας θὰ δημοσιεῖσθον. — **Δ. Φ λ ῶ ρ η ν,** Λευκωσία:

Ἔχετε πολλὴν ἐπιδεξιότητα στὴ ψυχανάλυση. Ἡ μορφὴ ὅμως τοῦ ἐσωτερικοῦ μονολόγου, πού δάσατε στὸ πεζὸ σας «Ἀπελπίσια», τὸ ζημιώνει. Ἀσχοληθῆτε με κάτι πῶς ρωμαλέο καὶ συνθετικό. — **Σ.** Ὁ ρ φ α ν ὀ ν, Ἀκανθοῦ: Τὸ «Κανείς δὲν ἔβρει» εἶναι καλὸ μόνο πού τὸ ἐξασθενεῖ τὸ δεύτερο καὶ τρίτο μέρος. Θὰ δημοσιεύσουμε τὸ πρῶτο μέρος, τὸ ὅποιον ἄλλωστε ἔχει αὐτοτέλειαν καὶ βαθύ νόημα. Τὸ «Ἐῦπνα» ἔχει πολλὴν πεζολογία. — **Α ν τ.** Ἡ λ ἰ ᾶ κ η, Βαρῶσια: Καλὸ τὸ «Καθαφικὸ Σαββατοβράδυ». Θὰ δημοσιεῖθῃ.

ΕΚΚΛΗΣΙΣ ΕΠΟΚ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΤΟΜΗ ΣΟΛΩΜΟΥ

Ἐς ἤδη ἀνηγγέλη, πρωτοβουλία τοῦ ΕΠΟΚ ὀργανώθη Σολωμικὴ Ἑορτὴ ἐν Λευκωσίᾳ καὶ προκηρῆχθη Παγκύπριος ἔθνος πρὸς ἵδρυσιν προτομῆς τοῦ Ἐθνικοῦ μας ποιητοῦ Δ. Σολωμοῦ ἐν Λευκωσίᾳ.

Ὁ ΕΠΟΚ φρονεῖ ὅτι ἡ ἵδρυσις τῆς προτομῆς τοῦ Σολωμοῦ πρέπει νὰ προσλάβῃ Παγκύπριον χαρακτήρα. Δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι θὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ ὀρθότης τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως καὶ ἐνεργείας του καὶ ὅτι προθύμως θὰ ἀποσταλάσῃ συνδρομαὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τούτου παρὰ πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ λοιπῶν ἰδρυμάτων, σωματείων καὶ ὀργανώσεων τῆς νήσου καὶ παρὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων, πρὸς οὓς ἀπευθύνεται ἡ παρούσα ἐκκλήσις.

Αἱ ἐπιφορὰ πρέπει νὰ ἀποστελλῶνται πρὸς τὴν κ. Κ. Καραγιώργη, ταμίας τοῦ ΕΠΟΚ καὶ καθηγήτρια ἐν τῷ Παγκύπριῳ Γυμνασίῳ, ταχ. κ.θ. 34, εἰς Λευκωσίαν.